

Jyväskylän yliopisto
Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Sosiologia

”IHMISEN KOKOINEN”

Eläinsuhde ja sosiokulttuurinen kestävyys pientilojen asukkaiden
lehmämuistoissa

Marjaana Kovanen
Pro gradu -tutkielma
19.11.2012

TIIVISTELMÄ

”IHMISEN KOKOINEN”

Eläinsuhde ja sosiokulttuurinen kestävyys pientilojen asukkaiden lehmämuistoissa

Marjaana Kovanen

Sosiologia

Pro gradu -tutkielma

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Ohjaajat: Ilkka Alanen, Tiina Silvasti ja Marja Ylönen

Syksy 2012

sivumäärä: 70 sivua

Tutkimus tarkastelee savolaisella maaseudulla 1900-luvulla toimineiden pientilallisten eläinsuhdetta ja heidän sosiaalisen ja kulttuurisen kestävyuden kokemuksiin. Tarkoituksena on selvittää eläinsuhteen merkitystä elämän hallinnan ja mielekkyyden kokemuksessa sekä sitä, millaisista sosiaalisista, kulttuurisista ja taloudellisista edellytyksistä kestävyys koostui ja mitkä tekijät sitä murensivat.

Tutkimuksen aineistona on joukko savolaisten karjankasvattajien muistelukirjoituksia itäsuomenkarjasta. Aineisto on koottu MTT:n ja Savon Sanomat -lehden yhteistyönä 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä.

Tutkimuksen yhtenä teoreettisena lähtökohtana on yhteiskuntatieteellinen eläintutkimus, tarkemmin ihmisten ja eläinten suhteita tarkasteleva sosiologia. Toisen näkökulman muodostaa kestävä kehitys liittyvä keskustelu ja sen osa-alueista etenkin sosiaalisen ja kulttuurisen kestävyuden ongelmakenttä. Tutkimus sivuaa myös tuottavuusajattelun kehittymistä ja suomalaisen maatalouden muutosta 1900-luvun jälkipuoliskolla sekä alkuperäisrotuisten kotieläinten asemaa suomalaisen karjatalouden piirissä.

Aineiston analysoinnissa on hyödynnetty Derek Layderin adaptiivista menetelmää, jonka avulla teoreettinen ja empiirinen aines yhdistyvät orgaanisesti: aineisto sekä jäsenyyteen teorian avulla että muokkaa teoriaa tarvittaessa niin, että teoria ikään kuin räätälöidään palvelemaan käsillä olevaa tutkimusta.

Tutkimus osoittaa, miten pienimuotoisessa karjataloudessa yksittäiselläkin eläimellä oli huomattava rooli sekä perheen toimeentulossa että hoitajansa sosiaalisessa maailmassa. Karjatilallisen kokemus elämän kestävydestä perustui monimuotoisuuteen, yhteisöllisyyteen, toimeentuloon sukutilalla sekä tietotaidon ja elämäntavan jatkuvuuteen sukupolvelta toiselle. Tämä kokemus heikkeni 1960-luvun rakennemuutoksessa, jossa itäsuomenkarjan koko olemassaolo vaarantui ja jonka myötä pientilavaltaisen maaseudun sosiokulttuurinen ja taloudellinen kestävyys murensivat. Syrjäisen maaseudun elinvoima katosi, ja mikäli sitä halutaan elvyttää, tieto entisajan sosiokulttuurisen kestävyuden piirteistä voi olla hyödyksi.

Avainsanat: adaptiivinen teoria, eläinsuhde, lehmä, maatiaisrodut, muistitieto, sosiokulttuurinen kestävyys, suomenkarja

SISÄLLYS

1. Johdanto: Ihmisen kokoinen lehmä	1
2. Konteksti: Maaseutu muuttuu	4
2.1 Pientilojen Savo	4
2.2 Murroksen viljelijät	5
2.3 Kestävä kyyttö	7
3. Teoria: Ihmisiä, eläimiä ja kestävyiden pilareita	10
3.1 Yhteiskuntatieteellinen eläintutkimus	10
<i>Lehmiä ja ihmisiä</i>	12
3.2 Kestävyys	16
3.2.1 Kestävyiden ulottuvuuksia	16
3.2.2 Maaseudun sosiokulttuurinen kestävyys	19
3.2.2.1 Sosiaalinen kestävyys	19
3.2.2.2 Kulttuurinen kestävyys	22
3.2.2.3 Sosiokulttuurinen kestävyys	24
3.2.3 Diversiteetin monet kasvot	24
3.3 Tuottavuus, produktioismi ja taloudellinen kestävyys	25
4. Tutkimuksen eteneminen: Kyyttöjen Suomea etsimässä	27
4.1 Tutkimustehtävä	27
4.2 Aineisto	29
4.3 Menetelmät	32
4.3.1 Adaptiivisesta teorianmuodostuksesta	32
4.3.2 Koodaus ja memot	36
4.3.3 Temaattisesti tarkastellut muistot	37
4.3.4 Tyypitelty kertomus maatalan historiasta	38

5. Analyysi: Muistoja navetasta	39
5.1 Kyytön ja hoitajan suhde	40
5.1.1 Pikkukarjakot	41
5.1.2 Lehmän kylkeä vasten	42
5.1.3 Lähtö	43
5.2 Sosiokulttuurinen kestävyys	45
5.2.1 Yhteisö ja yhteisyys	45
5.2.2 Elämän hallinta	48
5.2.3 Karjakulttuuria ja jatkuvuutta	52
5.3 Talonpojasta tuottajaksi	55
6. Tulokset: Kestävyyden rakentuminen	58
6.1 Eläinsuhde kestävyiden kokemuksen osatekijänä	59
6.2 Kertomus kyytöstä ja savokarjalaisesta pientilasta	61
6.3 Sosiokulttuurisen kestävyiden ulottuvuudet	63
6.3.1 Yhteisö	63
6.3.2 Toimeentulo	64
6.3.3 Elämän hallinta	65
6.3.4 Monimuotoisuus	66
6.3.5 Jatkuuus	68
6.4 Miten kyyttöjen käy?	69
Lähteet	71

1. JOHDANTO:

IHMISEN KOKOINEN LEHMÄ

Tutkimukseni on yhdistelmä maaseutusosiologiaa ja yhteiskuntatieteellistä eläintutkimusta, ja sen keskeisimpiä käsitteitä ovat kestävä kehitys ja ihmis-eläinsuhde. Pääosissa ovat ihmiset, jotka kasvattivat itäsuomenkarjaa savolaisella maaseudulla 1940-luvun ja 1980-luvun välisellä pientilojen aikakaudella, sekä lehmät, jotka tyypillisesti muodostivat tilan talouden selkärangan. Viime vuosisadan jälkipuoliskolla tapahtunutta maaseudun murrosta on usein käsitelty lähtijöiden – kaupunkiin muuttaneiden – näkökulmasta, joten on valaisevaa tutustua asiaan myös tarkastelemalla lähtöalueiden tilannetta ennen suurta muuttoa ja osin sen jälkeenkin. Tutkimuksessani kysyn

- 1) millaisia merkityksiä kyyttömuistojen kirjoittajat antavat ihmis-eläinsuhteelle
- 2) miten sosiokulttuurisen kestävyuden eri osa-alueet ilmenevät kyyttökertomuksissa
- 3) miten merkittävää osaa kestävyuden kokemuksesta lämmin eläinsuhde näytteli.

Ihmisen ja lehmän suhde on mielekkäämpi sosiologinen tutkimuskohde kuin miltä se ehkä ensikuulemalta vaikuttaa. Ihmisten lisäksi eläimet on vähitellen alettu tunnustaa osaksi yhteiskuntaa – käytämmehän eläimiä hyväksemme mitä moninaisimmin tavoin, ja ainakin osa eläimistä on maailmassamme vahvasti läsnä paitsi tuottaminaan hyödykkeinä, myös omassa ”persoonassaan”. Erityisesti lehmä on suomalaisille sekä materiaalisesti että kulttuurisesti tärkeä eläin. Pienimuotoinen karjatalous oli merkittävä osa suomalaisen sotienjälkeisen maaseudun elämää. Suomen modernisoituminen tapahtui eurooppalaisittain myöhään ja nopeasti: maamme nojasi vielä 1950-luvulla vahvasti maatalouteen, mutta jo parikymmentä vuotta myöhemmin palvelusektori oli nielaissut valtaosan työvoimasta. Suuri muutto – maaltapako ja elinkeinorakenteen nopea muutos – merkitsi satojentuhansien suomalaisten elämässä täydellistä myllerrystä. Onkin loogista, että tämä murros on näytellyt tärkeää osaa suomalaisessa sosiologisessa tutkimuksessa, jossa näkökulma on usein painottunut kaupunkiin muuttaneiden ihmisten kokemuksiin. Toisaalta on antoisaa tutustua siihen elämään, jota pienillä karjatililla elettiin ennen niiden katoamista; juuri tähän menettiin, kun lähdettiin maalta lähiöihin.

Itäsuomenkarjan parissa kainuulaisessa syrjäkylässä kasvanut ja elänyt nainen kirjoittaa: ”Kyyttölehmä oli ihmisen kokoinen lehmä.” Tässä kirjoittaja onnistuu kiteyttämään jotain merkittävää maaseudun pieneläjästä ja hänen karjastaan. Vaikka elämä karuilla pientiloilla oli vaatimatonta, ihminen ja hänen lehmänsä tukivat toinen toisiaan. Useimmista suomalaisista tuli 1900-luvun puolivälin jälkeen kaupunkilaisia, mutta maaseutu on yhä olemassa, joskin muuttuneena. Aiemmin viljelyn ja karjanhoidon perustana oli ollut perinne ja siihen liittyvä hiljainen tieto; vähitellen talollista tuli neuvomaan joukko ulkopuolisia asiantuntijoita; nykyisin viljelijä itse on koulutettu ammattilainen, jolle tieteellinen tieto on itsestäänselvästi toiminnan perusta. Maatiaislehmien tilalle tulivat kansainväliset, tuottoisat matorodut.

Pienet, vanhoja lehmärotuja kasvattavat karjatilat ovat nykyisin marginaalissa: ne eivät enää ole osa yhteisön kestävyuden kudelmaa, eikä niitä useinkaan pidetä oikeina maatiloina. Silti osa karjankasvattajista vaalii vielä nykyisinkin itäsuomenkarjan kaltaisia alkuperäisrotuja, joilla on edelleen omat kiistämättömät vahvuutensa. Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskuksessa (MTT) on paraikaa meneillään Suomen Lehmä -brändihanke. Hankkeeseen liittyen MTT ja Savon Sanomat -lehti järjestivät pari vuotta sitten lehmämuistojen keräyksen, jonka sato kertoo entisaikojen elämästä kyyttökarjan parissa; kirjoitukset ovat osaltaan taustoittamassa brändihanketta. Käytän näitä lehmämuistoja käsillä olevan työni aineistona, jota analysoin teemoittelemalla ja tyypittelemällä Layderin adaptiivisen teorianmuodostuksen menetelmän viitoittamana.

Lämpimiä muistojaan kerratessaan karjankasvattajat puhuvat lehmistä ja niiden hoidosta, maatilan työnjaosta, suhteista naapureihin ja kohtaamisista kylän ulkopuolisten ihmisten kanssa. Kirjoittajat kokivat onnistuvansa omassa työssään, kuuluvansa yhteen perheen ja kyläyhteisön kanssa ja pystyvänsä jatkamaan isiltä perittyä elämänmuotoaan. Myöhemmin moni näistä kokemuksista muuttui, kun lehmien haluttiin yhä useammin lypsävän maidon lisäksi rahaa. Uusi, tuottava karjatalous ei onnistunut ilman ulkopuolisia asiantuntijoita, uudenlaista tietoa ja tekniikkaa, jalostettuja karjarotuja.

Elämänmuoto on kestävä, kun toiminta on sopusoinnussa luonnon ja ympäristön kanssa, kun ihmiset kokevat työnsä ja elämänsä merkitykselliseksi ja kun elinkeinot tuovat leivän pöytään. Jos yksi näistä tukipilareista syystä tai toisesta romahtaa, koko elämän edellytykset ovat uhattuina. Suomalaisilla pientiloilla kestävyuden pilarit alkoivat vähitellen murentua muutama vuosikymmen sitten, minkä seurauksena kyyttöjen aikakausi päättyi. Silti Savo-Karjalan

maaseudulla pitkään vallinnut elämänmuoto oli selvästikin monin tavoin kestävä. En pyri puhumaan nostalgian tai agraarin fundamentalismin¹ puolesta; haluan vain nostaa esiin sellaisia pienimuotoisen karjatalouden vahvuuksia, jotka modernisaation myötä ovat kadonneet, mutta joiden parhaimmistosta kenties voitaisiin ammentaa nyky-Suomessakin. Ymmärrys entisajan kestävyiden rakennusosista voisi palvella ennen kaikkea alkuperäisrotujen ja niihin liittyvän kulttuuriperinnön säilyttämistehtävää.

Luvun 2 tarkoituksena on luoda työlleni konteksti: kuvaan niitä muutoksia, joita suomalainen maaseutu on kohdannut toisen maailmansodan jälkeen. Osa tutkielmani kontekstia on kyyttö, itäsuomenkarjan lehmä, jonka taustaa ja ominaisuuksia käyn lyhyesti läpi tässä yhteydessä. Luvussa 3 käyn läpi ne teoreettiset taustat ja käsitteet – näkyvimpinä ihmisten ja eläinten suhde sekä sosiokulttuurinen kestävyys – joiden kautta lähestyn savokarjalaisella pientilalla eläneitä ihmisiä ja heidän lemmiään. Luvussa 4 käyn läpi tutkimusongelmani ja perustelen, miksi näen valitsemieni teoreettisten käsitteiden palvelevan pientilojen elämän ymmärtämistä. Esittelen myös aineistoni, jonka avulla tutkin karjatilallisten eläinsuhdetta ja kestävyiden kokemuksia. Lopuksi kuvaan adaptiivista tutkimusmenetelmää, jossa teoria ja aineisto käyvät vuoropuhelua tutkimuksen edetessä, ja kerron oman tutkimusprosessini vaiheista. Luvussa 5 esittelen aineistosta esiin nousseita asiakokonaisuuksia. Kertomukset luovat kuvaa ihmisistä, jotka pitivät pieniä lemmiään arvossa ja kokivat työnsä ja elämänsä mielekkääksi. Ne palauttavat kuitenkin myös mieleen, miten ajan henki muuttui ja miten edistysusko koitui kyyttöjen ja lopulta koko pientilojen kohtaloksi. Loppuluvussa teen yhteenvedon siitä, miten teoreettiset käsitteet ja aineiston tarjoama tieto yhdistyvät ja vastaavat tutkimuskysymyksiini. Pohdin myös, mihin suuntaan kyyttöjen tarina kenties tulevaisuudessa etenee.

¹ ks. s. 6-7

2. KONTEKSTI: MAASEUTU MUUTTUU

2.1 Pientilojen Savo

Toisen maailmansodan jälkeiset vuosikymmenet merkitsivät Suomelle tempoilua irti elintarvikepulasta, ja maataloustuotannon kasvattaminen oli politiikan keskeinen tavoite. Tuottajahintoja nostettiin, jotta maitoa saataisiin meijereihin enemmän. Lannoitteiden hankkimista tuettiin, mikä oli merkittävä apu etenkin pientiloille. Itä- ja Pohjois-Suomen pienimpiä viljelmiä, joita oli syntynyt siirtoväen ja rintamamiesten asutustoiminnan tuloksena suuret määrät, tuettiin myös erilaisten aluetukien ja lehmien lukumäärään perustuvien "häntärahojen" avulla. Talouskasvu teki pienviljelijäväestön ponnekkaan auttamisen mahdolliseksi. (Granberg 2004a, 93, 103-104, 127, 131.) Itä-Suomen osalta kannattaa huomata, että maanviljely muistutti usein hyvinkin vanhakantaista omavaraistaloutta ja muodosti tilan tuloistakin vain pienen osan. Lehmistä saatiin ruokaa, metsästä rahaa. (Vihinen 2004a, 287.)

Pikku hiljaa perheviljelmät alkoivat kasvaa koneiden tullessa mukaan maataloustyöhön; samaan aikaan palkkatyöväen tarve väheni. Maatilojen omat lapset menivät kouluun eivätkä enää olleet tiiviisti mukana tilan töissä. Muuttoliikettä maalta kaupunkiin oli yhä vaikeampi padota. Pulan sijasta vastassa oli nyt ylituotannon uhka, ja kun maatalouden tuloerot kasvoivat, ammattitaito ja laajentumisen edellytykset keskittyivät suurimmille tiloille. Pientilojen määrä romahti 1960-luvun kuluessa. (Granberg 2004a, 136-137, 139-140.)

Samaan aikaan kun muualla Länsi-Euroopassa elettiin kaupungistuneissa yhteiskunnissa, Suomessa peltoala, ennen kaikkea rehuviljely, lisääntyi. Maatiaislehmät olivat alkaneet vaihtua ayrshire-rotuun paikoin jo 1940-luvun puolella, ja lehmät muuttuivat kotieläimestä "osaksi teollista tuotantoketjua". Etelässä ja lännessä muutos oli nopeampi kuin idässä ja pohjoisessa. (Granberg 2004b, 141-142, 144, 147-148.) Neuvontaa tehostettiin ja sen sävy muuttui pientilojen toimeentulon tukemisesta taloudellisen tuotoksen ja yritystoiminnan edistämiseen. (Niemelä 2004, 191-192.) Sekä kasvin- että karjanjalostus eteni vauhdilla, ja sama tulos saatiin aikaan yhä pienemmillä tuotantopanoksilla. Tilan henki muuttui

talonpoikaisuudesta yrittäjyydeksi. Toisaalta tiloilla ei enää jatkojalostettu esimerkiksi maitotuotteita itse, vaan viljelijöistä tuli tuottajien lisäksi myös hyödykkeiden ostajia. (Vihinen 2004a, 256-258.) Lypsykone voitiin hankkia pienemmällekin tilalle, mutta uusien tilavien navettojen rakentaminen oli monilla seuduilla mahdollista vain kylien suurimmille tiloille (Niemelä 2004, 208). Laajentaminen ja suurempi koneellistaminen vaati entistä suurempaa maitotiliä, ja jos suuremmat tilat pystyivätkin vaihtamaan kyyttönsä tuottoisampiin rotuihin, pientiloilla vaihtoehdot alkoivat olla vähissä.

Metsätyöt koneellistuivat, mikä nakersi Itä- ja Pohjois-Suomen pientilojen elinkelpoisuutta entisestään: olihan näiden viljelmien tuloista suuri osa tullut miesten talvisista metsätöistä. Maatalouden tehostuessa ja erikoistuessa ylituotanto uhkasi, ja kun maataloustuloa – jälkikäteen ajateltuna kovin epäviisaasti – kohdennettiin entistä voimakkaammin maidon tuotantoon vuonna 1968, syntyi kuuluisa voivuori. Vastaliikkeenä otettiin käyttöön pakettipellot ja lehmien tapporaha; nämä houkuttimet saivat valtavan määrän pientiloja tekemään lopullisen ratkaisun. Seurasi Suomen suuri muutto. (Granberg 2004b, 148, 153, 164, 169-170, 175-176.) Tulevaisuus oli kaupungissa (Vihinen 2004a, 267). Jatkuvuuden ja ylisukupolvisuuden muodossa koettu kestävyys oli maaseudun osalta paljolti mennyttä.

Yksittäisen tilan kannalta sotienjälkeiset vuosikymmenet etenivät usein samankaltaisen kaavan mukaan: ensin raivattiin ja rakennettiin, sitten tilalle syntyi suuri määrä lapsia, lypsykarjaa pidettiin vaihtelevien tukimuotojen avulla. Vähitellen lapset lähtivät kouluun, eikä tilalle enää ollut jatkajaa. Kun alle 25 hehtaarin tila ei mitenkään voinut tarjota vastaavaa toimeentuloa kuin työpaikka kaupungissa, tilan elämän edellytysten nähtiin lakanneen. (Haapala 2004, 236, 244-245.) On huomattava, että kun puhutaan "kaupunkilaispalkkoihin verrattavasta toimeentulosta", puhutaan suhteellisen – ei absoluuttisen – köyhyyden kokemuksesta.

2.2 Murroksen viljelijät

Suomalainen maatalous on kokenut lukuisia muutoksia ja suoranaisia murroksia toisen maailmansodan jälkeen. Maatilojen ja maatalouden työllisten määrät romahtivat ensin 1960-70 -lukujen niin sanotun suuren muuton yhteydessä sekä jälleen 1990-luvulla Suomen liittyttyä Euroopan Unioniin. Ennen sekä kestävyys että sitä uhkaavat murrosvaiheet muodostuivat

erilaisista asioista kuin nykyisin. Yhteistä on kuitenkin se, että ihmiset pyrkivät ylläpitämään jatkuvuutta mahdollisimman pitkään.

Maan sydämeltä -kirjoituskilpailussa (Nirkko & Vesala 2004) kerättiin viljelijöiden omia kertomuksia heidän suhteestaan työhön, tilaan ja elämään. Keräys tehtiin Suomen EU-jäsenyyden alkutaipaleella 1990-luvulla, ja murrosajan epävarmuus näkyy kirjoituksissa monin tavoin. Kyyttömuistojen kirjoittajatkin kokivat omana aikanaan maaseudun muutoksen: sekä politiikan että ilmapiirin muutokset vaikuttivat pientilojen elinmahdollisuuksiin ja tulevaisuudenuskoon.

Ekologisen kestävyuden ongelmat ovat nousseet puheenaiheiksi ympäristötietoisuuden kasvun myötä. Luontosuhteemme tasapainotila on vuosikymmenten mittaan siirtynyt luonnon armoilla elämisestä yhä voimakkaampaan luonnon hallintaan tai ainakin hallinnan pyrkimykseen. Maa on saatu kantamaan runsaampaa satoa, eläimet jalostettu tuottamaan enemmän lihaa, maitoa ja munia. Viljelijän luontosuhde rakentuukin 1990-luvun kertomusten perusteella suurelta osin tuottavuuden ideaalin kautta (Silvasti 2004, 44-48). Perinteisen maatalouden, ennen kaikkea metsälaidunnuksen, luomat elinympäristöt ovat harvinaistuneet ja monet niistä riippuvaiset eliöt uhanalaisia: vaativien maastojen sanotaan soveltuvan huonosti nykyisten raskaiden lehmärotujen laitumiksi, eikä laajaperäinen laidunnus ole mahdollista nykyisten tuotantotavoitteidenkaan puitteissa (ks. esim. Soini 2007, 21). On myös huomattava, että itse kyytöt olivat nykyisiin suuriin nautarotuihin verrattuna geneettisesti monimuotoisia ja erikoislaatuisia (Lilja ym. 2009, 2).

Luontosuhde on vain yksi niistä osa-alueista, joilla vanha ja uusi käyvät vuoropuhelua maaseutumaisemassa: tämänkin päivän viljelijä joutuu pohtimaan myös taloudellista toimeentuloaan ja suhdettaan ympäröivään yhteiskuntaan, ja näissä pohdinnoissa muutos ja jatkuvuus ovat aina läsnä. Joskus talonpoikaisen elämäntavan yhteydessä puhutaan perheviljelmistä ihannoivasta agraarista fundamentalismista (Kumpulainen 2004, 123-127). Maatalous on nähty erityisen perustavanlaatuisena ja kunnioitettavana elinkeinona, jonka hyvinvointi heijastuu koko talouden kukoistamiseen, ja tätä ihannetta on peräänkuulutettu kaikkein voimakkaimmin murrosaikoina, jolloin koko maanviljelyselinkeino on vaikuttanut uhanalaiselta. Agraarifundamentalismia pidetään usein negatiivisena ja menneisyyteen takertuvana ajattelutapana. Sen konkreettisesti ilmenemässä, perheviljelmässä, voidaan kuitenkin nähdä myös vahvuuksia: kyseinen tilamuoto on pitänyt pintansa muun muassa

meillä Suomessa 2000-luvulle asti. Esimerkiksi maitotilan nähdään vielä nykyäänkin olevan luontaisimmin juuri perheviljelmä. (mts.) Perheviljelmän hoito näyttää siis ainakin päällisin puolin osoittautuneen yllättävän kestäväksi elinkeinoksi. Siinä jatkuvuuden ihanne lyö kättä uusien menetelmien kanssa.

Se, että agraarin fundamentalismin leimaama perinteen ja jatkuvuuden arvostus nostaa päätään ennen kaikkea muutosten aikoina, näkyy myös monissa Maan sydämeltä -kilpailun kirjoituksissa EU-Suomen maaseudun erityislaatuisen elämänmuodon voimakkaana puolustuksena. Muutokset nähdään kirjoituksissa usein muutoksina huonompaan, ja viljelijät perustelevat elinkeinonsa tarpeellisuutta muun muassa liittämällä sen merkitykset koko suomalaisen maaseudun elävänä säilymiseen. (Sireni 2004, 59-61, 64.) Aivan kuten pakettipeltojen ja suuren muuton aikakaudellakin, maanviljelys on käynyt yhä useammalla EU-Suomen tilalla kannattamattomaksi, jolloin viljelijän ammattiin sosiaalistuneilta vaaditaan sopeutumista muunlaiseen tulevaisuuteen. Viljelemisen lopettaminen, maan hylkääminen, koetaan sekä henkilökohtaiseksi epäonnistumiseksi että suoranaiseksi rikokseksi menneiden sukupolvien työtä kohtaan (Vihinen 2004b, 214). Taloudellisen kestävyuden murtuminen näkyy suoraan myös pankkitilillä. Tämän vuoksi ongelman havaitsemisesta ja tunnustamisesta tulee eri tavalla väistämätöntä kuin esimerkiksi toiminnan ekologisten vaikutusten myöntämisestä: ympäristöongelmat ja niiden kausaalisuhteet omaan elinkeinoon ovat huomattavasti vaikeammin havaittavissa.

2.3 Kestävä kyyttö

Suomessa on kolme alkuperäistä karjarotua: länsisuomenkarja (LSK), itäsuomenkarja eli kyyttö (ISK) ja pohjoissuomenkarja eli lapinlehmä (PSK). Kotimaisten karjarotujen yksilömäärät ovat 1900-luvun kuluessa romahtaneet, ja ISK ja PSK ovat nykyisin uhanalaisia: rotujen pääluku alle tuhat yksilöä (Lilja ym. 2009, 2).

Itäsuomenkarjan arkinimitys, kyyttö, juontuu eläimen värityksestä. Kyljet ovat useimmiten punaruskeat ja selässä juoksee leveähkö valkoinen nauha, jonka on nähty muistuttavan kyykkäärmeen selkäkuviota (Lilja ym. 2009, 1). Kyyttöjä oli vuosisadan alkupuolella kymmeniä tuhansia yksilöitä; aallonpohja koettiin 1980-luvulla, jolloin tuottamattomaksi ja vanhanaikaiseksi tuomitun kyyttökarjamme pääluku oli vain noin 60. Säilytystyö oli tuolloin

muutaman aktiivisen yksityishenkilön varassa. Alkuperäisrotujen säilytys sai kuitenkin uutta, virallista pontta Suomen liittyttyä Euroopan Unioniin, ja nykyisin kyyttöjen määrä lähestyy jo tuhatta (MTT 2008b).

Itäsuomenkarja, kuten muutkin maatiaisrodut, pitävät sisällään mitä moninaisimpia kulttuuriperintömme osatekijöitä. Pitkän yhteisen historiamme aikana kyytöt ovat osaltaan tuottaneet itäsuomalaisten yhteisöllistä identiteettiä; ne ovat toimineet yhtenä yhdistävänä linkkinä suhteessamme aikaan ja paikkaan; niiden taloudellinen merkitys on muuttanut volyyymiaan ja luonnettaan, mutta se on edelleen läsnä. (Soini 2007, 35-37.) Kyyttöliha ja kyyttömaidosta tehty juusto ovat nykyisin herkuttelijoiden suosiossa, ja vaikka tuotteiden korkea laatu kenties onkin pääasia ostopäätöksen tekijälle, kyyttöihin liittyvä "maalaisromantiikka" on sekä markkinoinnissa että asiakkaiden mielissä keskeisessä asemassa. Toisaalta globaalille nykyajalle on hupaisan kuvaavaa, että kun herkullinen kyyttöliha palkitaan vuoden parhaana ravintolatuotteena, palkintoperusteissa se rinnastetaan arvostettuun japanilaiseen *kobe*-lihaan. (MTT 2007.)

Maatiaiseläimet ovat symboliarvoltaan merkittäviä kotiseudulleen tai maalleen (Soini 2007, 35-37; esimerkkejä Skotlannista ja muualta Britanniasta esittää Wilkie 2005, 217). Myös itäsuomenkarja on useissa yhteyksissä nostettu tällaiseksi symbolieläimeksi. Kuvanveistäjä Miina Äkkijyrkän kyyttötaide on näyttäytynyt sekä Helsingin katukuvassa että Marimekon kankaissa (Helsingin kaupungin taidemuseo 2001; Marimekko 2012); Ilmari Majurin kyytöt ovat hoitajansa ohella olennaisessa roolissa Antti Tuomikosken dokumentissa (Melko kallista paskaa, 2008).² MTT:n kyyttöbrändihanke sai vuonna 2009 Suomen Kulttuurirahastolta apurahan. Hankkeen pääasialliset tehtävät liittyvät kyytön geneettisten ominaisuuksien selvittämiseen ja maidon juustoutumisen tutkimiseen. Apurahan uutisoinnissa kirjoitettiin kuitenkin myös kauniisti siitä, miten "itäsuomenkarja kesti evakkomatkat karjalaisten rinnalla" ja miten kyyttö nyt "palaa suomalaiseen maaseutumaisemaan". (Ukkonen 2009.) Perinne, menneisyys, on siis vahvasti läsnä ainakin mielikuvissa.

Maatiaisrotujen ylläpitoa perustellaan usein geenivarojen säilytyksellä: esimerkiksi Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskuksen MTT:n koordinoima suomalainen säilytystyö perustuu suurelta osin nimenomaan geneettiseen tietämykseen. (Haavisto 2008). Nautojen geeniperimää sinänsä voidaan säilyttää *ex situ* -menetelmin, esimerkiksi alkioita tai spermaa

² Lehmien kulttuurisista representaatioista yleisemmin ks. Kaarlenkaski 2012, 80-94.

säilömällä. Rotujen ylläpidon taloudellinen kestävyys on yksi kansallisen eläingenivaraohjelmamme keskeisistä tavoitteista, ja tässä suhteessa *ex situ* on kiistämättä tehokas menetelmä (NordGen 2011). Alkuperäisrotujen kasvattamiseen liittyy kuitenkin myös kulttuurista perintöä ja tietotaitoa, jonka säilyttämiseen *ex situ* ei riitä, vaan rotuja on säilytettävä myös elävien eläinten muodossa, *in situ*. Suomalaisia nautarotuja säilytetäänkin paitsi yksityisillä maatiloilla, myös vankiloissa ja koulutiloilla (MTT 2008a). Kulttuurisen kestävyuden näkökulmasta suuret vankila- ja koulukarjat ovat tietenkin laimea kompromissi, mutta niissä alkuperäiskarjan ominaispiirteitä voidaan sentään havainnoida paremmin kuin nestetyppisäiliöissä.

Kyyttöjen potentiaali maisemanhoitajina, erikoistuotteiden raaka-ainelähteenä ja hoivapalvelujen tarjoajina on viime vuosina noussut esiin monissa erilaisissa yhteyksissä (Lilja 2011). Alkuperäisroduistamme itäsuomenkarja onkin tällä hetkellä ehkä pisimmälle tuotteistettu. Tuotekehitystyötä jatkaa Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskuksessa meneillään oleva kaksivuotinen Suomen lehmä -brändihanke, jonka tavoitteena on kehittää kotimaisten karjarotujen maidon erityisvahvuuksiin nojautuvia elintarvikkeita ja niiden markkinointia (MTT 2011). Yksi brändihankkeen taustatueksi tehdyistä selvityksistä on juuri kyyttömuistojen aineisto. Se tarjoaa kurkistuksen savolaiseen maaseutuun, jossa kyyttö oli keskiössä.

3. TEORIA:

IHMISIÄ, ELÄIMIÄ JA KESTÄVYYDEN PILAREITA

3.1 Yhteiskuntatieteellinen eläintutkimus

Maatalous on yksi yhteiskunnan ja ympäristön kohtaamisten perustavimmista ja keskeisimmistä näyttämöistä. Savokarjalaisten pientilojen elämän tarkastelu avaakin näkymiä paitsi ihmisyhteisöihin, myös ihmisen eläinsuhteeseen. Yhteiskuntatieteet ovat perinteisesti nostaneet ihmisen ja hänen yhteisönsä tarkastelun keskiöön, mutta sekä ympäristön käsitteen uudenlaisesta ymmärtämisestä että ihmisten ja eläinten välisten suhteen problematisoinnista on hyötyä, kun halutaan luoda kokonaiskuvaa ihmisen toiminnasta maapallolla ja sen jatkuvuuden edellytyksistä. Ympäristöaiheet ovat kasvattaneet merkitystään sosiologiassa tasaisesti 1970-luvulta lähtien; eläinkysymykset ovat nousseet omaksi sosiologian alakseen hieman myöhemmin (ks. Tuomivaara 2003, 1; Schuurman 2012, 14).

Tuomivaara (2003, 41-42) huomauttaa, että ympäristösosiologiassa eläimet jäävät usein sivuosaan; eläinten sosiologinen tutkiminen yhdistyisi hänen mukaansa usein luontevammin erilaisiin emansipatorisesti painottuviin tutkimussuuntauksiin, kuten sukupuolen tai etnisyyden tutkimukseen. Toisaalta pienen karjatilan ja maalaiskylän elämää on mielekästä tarkastella ihmisen, eläimen ja ympäristön vuorovaikutuksen kautta, ja tällöin myös ympäristön ja eläinten sosiologinen tutkiminen yhdistyvät vaivatta. Yhteiskuntatieteellinen eläintutkimus tarjoaa työhön omannäköisensä teoreettisen taustan, johon käyttämäni kestävyys ja tuottavuuteen liittyvät käsitteet peilautuvat.

Se, että sosiologia alkoi kiinnostua ihmisten lisäksi myös eläimistä, herätti tieteenalan piirissä pitkään sekä kritiikkiä että huvittuneisuutta.³ Sosiologisessa tutkimuksessa on usein haluttu antaa ääni yhteiskuntien sorretuille ryhmille – milloin naisille, milloin queer-kulttuurin edustajille tai etnisille vähemmistöille; näiden näkökulmien edustajien on joskus arveltu pitävän sosiologista eläintutkimusta jonkinlaisena parodiana omista arvokkaista tutkimuskentistään. (Arluke 2002, 370.) Eläinten ei välttämättä myöskään katsottu kuuluvan

³ Tässä sosiologia ei suinkaan ole yksin: esimerkiksi perinteentutkija Taija Kaarlenkaski (2012, 93) kertoo väitöskirjansa aiheen, ihmisen ja lehmän kulttuuriseen suhteen, kirvoittamista nauruista.

sosiologian ytimeen, ihmisen ja hänen yhteisöjensä maailmaan, jonka sisälle pääsemiseen kieli ja tietoisuus on nähty edellytyksinä. On kuitenkin selvää, että eläinten merkitys ihmisyhteisöjen elämässä on suuri: lemmikkieläimet ovat monille perheenjäseniä, ja useimmat ihmiset sekä syövät eläimiä että pukeutuvat niiden nahkoihin. (Kruse 2002, 375, 377; Schuurman 2012, 13-14.) Eläimet ovat kiinteästi läsnä kodissa ja yhteiskunnassa, eikä niitä ole syytä sivuuttaa sosiologisen tutkimuksen kohteena.

Sosiologisessa tutkimuksessa painottuu yksilön ja yhteiskunnan suhde; ihmisten ja eläinten suhteita tarkasteleva sosiologia näkee vuorovaikutuksen eläinten kanssa yhtä lailla merkityksiä luovana kuin ihmisten keskeisen vuorovaikutuksenkin. Jäsenämme sosiaalista maailmaamme aina kun toimimme yhdessä toisten olentojen kanssa. Tapamme ajatella eläimiä muotoutuu kulttuurisesti ja ylisukupolisesti: se on osa yhteiskunnan normatiivista järjestystä. (Arluke & Sanders 1996, 4, 10). Wilkie (2010, 184) näkee sosiologisen näkökulman hedelmällisenä lisänä muun muassa niihin keskusteluihin, jotka pyrkivät jäsentämään ja ratkaisemaan eläinten ja niiden hoitajien hyvinvointiin liittyviä kysymyksiä. Nämä teemat ovat usein jääneet vähemmälle huomiolle, vaikka karjatalouden teemoja onkin lähestytty monipuolisesti erilaisista maatalous- ja eläintieteellisistä näkökulmista (mts.).

Ihmisten ja eläinten suhteen sosiologinen tutkimus liittyy yleisempään yhteiskunnallisen eläintutkimuksen suuntaukseen. Eläintutkimus – tässä ymmärrettynä ei-luonnontieteellisen eläimiin liittyvien asioiden tutkimisen merkityksessä – on luonteeltaan poikkitieteellistä ja monimuotoista. Eläimiin liittyviä yhteiskunnallisia liikkeitä ja aatteita on tutkittu ahkerasti (ks. esim. Kruse 2002, 376). Ratamäki (2007, 76, 79) kuitenkin toteaa, että ihmisten ja eläinten välisten suhteiden sosiologian piirissä käytävässä nykykeskustelussa painottuvat aiempien eläinoikeus- ja aktivismiaiheiden ohella yhä enemmän eläimen itseyden ja vuorovaikutuskykyjen kaltaiset asiat. Sosiologinen eläintutkimus ei silti ole vain esimerkiksi eläimen sosiaalisen toimijuuden tarkastelua, vaan lisä siihen keinovalikoimaan, jolla saamme tietoa sosiaalisesta ylipäättään.

Yhteiskuntatieteellinen ja kulttuurinen eläintutkimus voidaan laajimmillaan käsittää yhteiskunnan ja kulttuurin tutkimukseksi, jossa eläimet ovat jonkinlaisessa roolissa. Tällainen tutkimus voi edustaa monia eri tieteenaloja. Eläinteemoja on perinteisesti käsitelty luonnontieteissä, mutta niitä saatetaan sivuta esimerkiksi oikeustieteellisessä, humanistisessa

tai yhteiskuntatieteellisessä keskustelussa – näin siis myös sosiologiassa. (Ratamäki & Tynkkynen 2006, 14.)

Yhteiskuntatieteellisen eläintutkimuksen kentässä voidaan erottaa kriittisestä yhteiskuntateoriasta ammentava kriittinen eläintutkimus (*critical animal studies*), ihmisen ja eläimen suhdetta korostava tutkimussuunta (*human-animal studies*) sekä edellisiä laajempi yhteiskunnallisen ja kulttuurisen eläintutkimuksen (*social and cultural animal studies*) käsite (Ratamäki 2010, 10). Näkökulmat eroavat toisistaan myös suhteessa sellaisiin ajattelua ohjaaviin suuntaviivoihin kuin realismi/konstruktionismi -jatkumoon. Jotkut eläinten oikeuksia peräänkuuluttavat kirjoittajat saattavat teksteissään nojautua hyvinkin vahvaan konstruktionismiin ja tulla siihen tulokseen, että me ihmiset määritämme sen, mitä eläimet ovat; toisaalta ihmisen ja eläimen suhteeseen keskittyvät tutkijat näkevät eläinten tietoisuuden ja kokemuksen konstruktiomme ulkopuolisen todellisuuden ilmenemänä. (Tuomivaara 2003, 52, 55.)

Kriittinen eläintutkimus julistaa jyrkän ihmis-eläin-eronteon spesistisenä pannaan; se hylkää positivistiset illuusioid, tunnustaa poliittisuutensa avoimesti ja kyseenalaistaa koko eläinten hyödyntämisen oikeutuksen (Best ym. 2007). Toisaalta esimerkiksi McFarlane (2010) huomauttaa, että kriittisessä eläintutkimuksessa on omat ristiriitaisuutensa: julistuksestaan huolimatta se esimerkiksi nojautuu pitkälti sellaiseen kriittiseen yhteiskuntateoriaan, jota leimaavat ihmis-eläin-eron kiistämisen sijaan humanismi ja antroposentrismi. En puutu tähän keskusteluun sen syvällisemmin; tyydyn vain toteamaan, etten katso kriittisen eläintutkimuksen ohjelman sisältävän oman työni kannalta olennaista substanssia. Tehtävänäni ei tässä ole pohtia esimerkiksi sitä, saiko tai saako ihminen käyttää itäsuomenkarjaa ja sen tuottamaa maitoa ja lihaa hyödykseen. Myös se, miten ehdotonta ihmisen ja eläimen välisen eron ajattelu oli pientilojen Savossa, saa jäädä sivuosaan. Ihminen ja lehmä tekivät työtä yhdessä – tämä on tutkimukseni lähtökohta.

Lehmiä ja ihmisiä

Itäsuomenkarjan eli kyyttöjen kasvatus oli työtä eläinten parissa, ja ihmis-eläin-suhde muodostaakin mielekkään näkökulman karjankasvattajien elämänmuodon kestävyys tarkasteluun. Soini (2007, 34-35) näkee maatiaisrotuihin liittyvän sosiaalisen kestävyys sekä ihmisen fyysisistä että psyykkistä hyvinvointia edistävänä tekijänä: siihen liittyvät sekä laadukkaiden kotieläintuotteiden että lämpimän ihmis-eläinsuhteen kaltaiset asiat. Hoitajien ja

eläinten hyvää suhdetta onkin syytä tarkastella paitsi taloudellista lopputulosta palvelevana tekijänä, myös hyvinvointikysymyksenä (Wilkie 2010, 42). Myös Laatu (2012) näkee eläinsuhteen ihmisen hyvinvointia kokonaisvaltaisesti palvelevana asiana. Hän havainnollistaa lemmikkieläinten rooleja elämässämme Allardtin tunnetut *having-loving-being*-ulottuvuuksien avulla täydentäen niitä neljännellä, mielekästä tekemistä kuvaavalla *doing*-tekijällä. Lemmikit voivat ylläpitää terveyttämme ja toimintakykyämme ja olla tulonlähteenä (*having*); ne saattavat olla avustajina elämänhallinnan ja henkisen hyvinvoinnin kokemuksessa (*being*) sekä työ- ja harrastustoverina (*doing*); eläimet ovat monille myös elämänumppaneita ja luontosuhteen ylläpitäjiä (*loving*). Itäsuomenkarjan lehmät saattoivat edustaa pientilan ihmisille näitä samoja hyvinvoinnin ulottuvuuksia.

Wilkie (2010, 2-3, 184-185) painottaa, että karjatalouden piirissä työskentelevien ihmisten omat kokemukset tuovat tärkeää tietoa alan todellisuudesta ja tulevaisuudesta yleisesti sekä eläinten hyvinvointiin ja tuottavuuteen liittyvistä haasteista erityisesti. Wilkien haastattelemat nykyajan pientilalliset eivät tee selkeää eroa lemmikin ja tuotantoeläimen välille; heidän eläinsuhteensa on läheinen, ja lehmien lempeä kohtelu nähdään paitsi eettisenä, myös taloudellisesti hyödyllisenä, maidontuotantoa lisäävänä tekijänä. Lisäksi kesyjien eläinten käsittely on helppoa ja joutuisaa. (mts., 34, 133-134.) Uudet pienkarjojen pitäjät etsivät tietoisesti "hyvää elämää" laajaperäisen ja pienimuotoisen tuotannon parista. Tämä tavoite voidaan osaltaan ymmärtää kestävyuden kokemusten tavoitteluna. Perinteisesti lasten osallistuminen kotitilan karjanhoitoon jo varhaissozialisaatiovaiheessa toi heille tunteen siitä, että he olivat osa tilan jatkuvuutta (Silvasti 2001, 100; Kaarlenkaski 2012, 207). Samalla he saivat annoksen likipitäen myötäsytystä "karjasilmää" tai "karjamiestaitoa" (*stockmanship*)⁴ (Wilkie 2010, 34). Ammatinvalinta, mutta myös työhön liittyvä erityisammattitaito edusti jatkuvuutta. Joissakin nykyaikaisen tuotantoketjun vaiheissa karjamiestaito saattaa olla kadoksissa (Wilkie 2010, 36-38); tällaisten katkosten voidaan nähdä nakertavan ammatissa koettua jatkuvuutta, mielekkyyttä ja kestävyyttä.

Rajatyöllä tarkoitetaan ihmis-eläin-suhteen yhteydessä sitä, että määrittelemme itsemme ja eläinten välillä olevien käsitteellisten rajojen vahvuutta. Koko yhteiskunnan mittakaavassa tehdään samanlaista rajatyötä eri yksilöiden ja ryhmien välillä: yksi äärimmäisimmistä esimerkeistä lienee natsien 1930-luvulla konstruoima yhteiskuntajärjestys. (Arluke & Sanders

⁴ vrt. hevostaito (Schuurman 2012, 70). Samaa tarkoittavia termejä on englannin kielessä runsaasti (ks. esim. Kaarlenkaski 2012, 238).

1996, 131, 133.) Yhdessä Arnold Arluken tutkimista eläintyöpaikoista haluttiin työntekijöiden suhtautuvan tehtäviinsä ”vain työnä” ja korostettiin ”lattioiden puhtautta eläinten hyvinvoinnin kustannuksella”. Tässä työpaikassa työntekijät korostivat haastatteluissa ja käytännön työtilanteissa ihmisen ja eläimen eroa. Toisessa työpaikassa pidettiin tärkeinä erityisesti vuorovaikutustaitoja eläinten kanssa; täällä pyrittiin kaikin tavoin edistämään eläinten hyvinvointia. Ihmisen ja eläimen välille ajateltuja eroja saatettiin myös problematisoida. Rajatyö jossain muodossa näyttää yhtä kaikki olevan väistämätön osa eläinten parissa tehtävää työtä. (Arluke & Sanders 1996, 124, 127.) Schuurman (2012, 241) huomauttaa, ettei yhteiskuntatieteellinen eläintutkimus pyri häivyttämään ihmisen ja eläimen välistä rajaa, vaan tarkastelemaan rajan rakentumista. Rajanvedot merkitsevät kulttuurin ja luonnon, ihmisen ja eläimen olemusten käsitteistämistä: eläin ikään kuin sijoitetaan jatkumolle, jonka toisessa päässä on kulttuuri ja toisessa luonto. Kulttuuria lähellä oleva eläin on inhimillistetty, luontoa lähestyvä eläin etäännyy yhteiskunnasta; nämä vaihtoehdot kuitenkin ovat vain ääripäitä, joiden välille esimerkiksi kotieläimet sijoittuvat. (mts.)

Wilkie (2010, 135, 139-140) on tutkinut eläimen urapolkua, elämänkaarta, joka nykyisin saattaa käsittää useitakin siirtymisiä tilalta toiselle, mutta joka ennen eteni omalla kotitilalla. Pitkäaikaisessa kasvatuksessa hoitajan suhde karjaeläimeen kehittyy samalla kun eläimen "urapolku" etenee; tämä korostuu etenkin silloin kun eläimen kohdalla ilmenee jotain poikkeuksellista, jolloin se ikään kuin saa tavallista eläintä suuremman merkityksen (Wilkie 2005, 215). Tämä poikkeuksellisuus saattaa liittyä esimerkiksi lehmän terveysongelmiin tai muihin vastoinkäymisiin, mutta usein myös eläimen huomiota herättävään ulkomuotoon tai luonteeseen. Maatiaiseläimet eivät ole käyneet läpi tarkkaa jalostuksellista seulaa, mikä merkitsee sitä, että eläinyksilöiden käyttäytymisen ja ulkonäön vaihtelu on suurta. Kyytönkasvattajat muistelevatkin kertomuksissaan monia suuria lehmä- ja sonnipersoonallisuuksia.

Kun ihminen kesytti kotieläimet, mielenkiinto kohdistui eläinten tappamisen sijasta niiden elämään: ihminen ja hänestä riippuvaiset eläimet solmivat ikään kuin sosiaalisen sopimuksen, jonka mukaan molemmat huolehtivat toistensa tarpeista (Wilkie 2010, 23). Pienimuotoisen karjatalouden piirissä ihmiset ja eläimet toimivat työkumppaneina, joille muodostui tiheiden lypsyjen ja muiden ihmistyövaltaisten toimenpiteiden myötä läheinen keskinäinen suhde. Tätä suhdetta on silloin tällöin kuvattu jopa symbioottiseksi: ihminen ruokki ja hoiti eläintä, joka puolestaan tuotti hyödykkeitä. Perinteisessä maataloudessa eläimen tuottavuuteen vaikutti

voimakkaasti se, miten sen lajinmukaiset tarpeet onnistuttiin tyydyttämään. (Wilkie 2005, 215.) Tästä esimerkkinä voidaan esittää laidunnukseen liittyvän liikunnan merkitys. Maatiaisnaudat olivat vilkkaita ja liikkuvaisia eläimiä, ja kulkeminen vaihtelevassa maastossa metsälaitumilla piti ne kunnossa ja terveinä. Päivittäinen tuotanto ei tässä järjestelmässä muodostunut suureksi, mutta lehmä säilyi tuotantokykyisenä pitkään.

Modernisaation myötä saataville tulleet tehokkaat rehut, antibiootit ja teknologiset edistysaskeleet toivat asetelmaan irtikytkennän: vaikka tietyt eläimen terveyteen liittyvät perustarpeet edelleen oli tyydytettävä tuottavuuden maksimoimiseksi, esimerkiksi liikunnan ja laumakäyttäytymisen kaltaiset asiat jäivät vähäisemmälle huomiolle, koska tehokkaan tuotannon ylläpitäminen onnistui nyt ilman niitäkin (Wilkie 2005, 216). Eläinten rehun tuottamiseen ja laiduntamiseen käytettävissä oleva maa-ala ei enää sanellut tuotannon mittakaavaa, vaan minimitekijäksi muodostui koneisiin, lannoitteisiin ja ostorehuihin tarvittava raha (Wilkie 2010, 33-34). Savo-Karjalassa lehmien paimentaminen metsälaitumilla loppui lehmärodun vaihtumisen myötä. Tämä vaikutti paitsi lehmien liikunnan ja laumassa toimimisen liittyvien tarpeiden tyydyttymiseen, myös perheyhteisön eläinsuhteeseen. Kun lapset ennen olivat paimenessa ollessaan muodostaneet kiinteän siteen lehmälaumaan ja lehmiiin yksilöinäkin, nyt toiminta eläinten kanssa keskittyi lähinnä navetassa tapahtuviin lypsy- ja ruokintatilanteisiin, joissa lasten työpanosta tarvittiin yhä vähemmän. Näin lapset eivät enää yhtä luontaisesti kasvaneet kiinni työhön lehmien parissa. Silvastin (2001, 156-157) mukaan lasten jääminen pois navettatoista merkitsee sitä, etteivät he enää kiinnity kotitilaan primaarisosialisaatiovaiheessa; tämä on yksi tilan jatkuvuutta uhkaavista tekijöistä.

Eläinsuhteen muutokset heijastavat tuottavuustavoitteisiin liittyvän ajattelun vaihteita. Ennen puhuttiin kotieläimistä, nyt yhä useammin tuotantoeläimistä (Kupsala 2007, 20). Tieto ja tuotantotavoitteet ruokkivat toisiaan. Karjalatalouden on sanottu yhdenmukaistuvan samanlaiseksi kaikkialla maailmassa asiantuntijatietoa arvostavan kulttuurin myötä. Nykyihmisten on uskottu hoitavan kotieläimiä ammattitaitoisemmin kuin vanhakantaiset talonpojat aikoinaan, ja nykyisten tuotantoeläinten asumukset on nähty siisteinä, terveellisinä ja turvallisina. Teknologian ja tieteellisen tiedon avulla myös itse eläimet on jalostettu vakioiduksi, huippulaatuisiksi suorittajiksi. (Sarmela 2002, 182.) Myös Wilkie (2010, 9) toteaa, että nykyisillä suurtiloilla eläinten hoito on useinkin ammattitaitoisempaa kuin pienillä harrastajafarmeilla. Maallemuuttajien pikkutiloja ei kuitenkaan voine tässä yhteydessä suoraan verrata entisajan perheviljelmiin, joilla ammattitaito periytyi sukupolvelta toiselle.

Franklin (1999) pohtii eläinsuhdettamme muun muassa fordismin käsitteen kautta: teollisuuden ohella myös eläintuotanto tehostui ja teknistyi (mts., 130-131). Ihmisten ja eläinten tiloista tuli yhä selkeämmin erillisiä; tuotanto ja teurastus piilotettiin yleisön katseilta (mts., 41). Franklinin esimerkit ovat lähinnä uudelta mantereelta, mutta samansuuntaista kehitystä on tapahtunut Suomessakin. Ensin yksittäisen lehmän tuotanto kasvoi, sitten laajeni navetta. Kotiteurastukset loppuivat ja kyläteurastajat väistyivät. Sonniosuuskuntien tilalle tulivat "kravattisonnit"⁵.

3.2 Kestävyys

3.2.1 Kestävyyden ulottuvuuksia

Elämätavan ja toiminnan kestävyys merkitsee vaikutusmahdollisuuksia, oikeudenmukaisuutta, monimuotoisuutta sekä sopusointua sosiaalisen, kulttuurisen ja biologisen ympäristön kanssa. Kestävä elämä määrittelee myös suhteensa menneisyyteen ja tulevaisuuteen mielekkäällä ja oikeudenmukaisella tavalla.

Kestävyystieteeksi (*sustainability science*) nimitetty monitieteinen tutkimussuuntaus yhdistää yhteiskunnan ja luonnon vuorovaikutukseen, sukupolvien väliseen oikeudenmukaisuuteen sekä köyhyyden vähentämiseen liittyviä ongelmakenttiä. Kestävyystieteellinen lähestymistapa on huomattavan monimuotoinen sekä tieteenalojensa että maantieteellisen jakautumisensa suhteen. Kestävyyttä käsitteleviä tutkimuksia on julkaistu yhteiskuntatieteiden, luonnontieteiden ja teknologiatieteiden piirissä; tutkimusta tehdään teollisuusmaiden lisäksi niin kutsutuissa nousevissa talouksissa, kuten Intiassa ja Kiinassa, sekä kehittyvissä maissa, kuten Keniassa ja Nigeriassa. (Kates 2011, 19449.) Tämä ei sinänsä ole yllättävää: liitetäänhän kestävyuden käsitteistö usein kestäväen kehityksen diskursseihin, jolloin siis puhutaan esimerkiksi sosiaalisesti kestävästä kehityksestä (ks. esim. THL/Stakes 2008; Pohjola & Särkelä 2011). Keskustelu kestävästä kehityksestä alkoi 1980-luvun alkupuolella tehdyissä tutkimuksissa, joissa käsiteltiin yhteiskunnan ja ympäristön vuorovaikutusta, ja voimistui Brundtlandin komission *Our Common Future* (Yhteinen tulevaisuutemme) -raportin

⁵ keinosiementäjät

(UN Documents 1987) myötä. Raportissa kestävä kehitys määriteltiin sellaiseksi kehitykseksi, jossa sekä nykyihmisten että tulevien sukupolvien tarpeet otetaan huomioon.

Kestävyystieteen käsite kehittyi, kun haluttiin selkeyttää kestäväan kehitykseen liittyviä käsitteitä ja päästä hyödyntämään niitä kestäväa kehitystä palvelevan tieteen ja teknologian piirissä. Kestävyystieteelle on ominaista, että se pyrkii tarjoamaan eväitä käytännön toimiin: tietoa halutaan soveltaa yhteiskunnassa. Kysymysten kohteina ovat muiden muassa ihmisen ja ympäristön suhteen muutokset ja murrokset, ihmis-ympäristö-systeemien sopeutuvuus, haavoittuvuus ja toipumiskyky sekä kestävyuden arvioinnin ja edistämisen työkalut. (Kates 2011, 19449-19450.) Kestävyuden teemoja on nostettu esiin kehitysmaatutkimuksen lisäksi esimerkiksi maaseudun kehittämistä ja luonnonsuojelua koskevan tutkimuksen yhteydessä (esim. Borrini & Feyerabend 1997, Eisto 2009, Hangasmaa 2011b, Wollenberg & Colfer 1997).

Soini ja Kangas (2010, 5-6) huomauttavat, että kestävä kehitys on monitulkintainen käsite, jota on useissa yhteyksissä käytetty hokeman tavoin, avaamatta ja problematisoimatta. Myös Silvasti (2003, 110-111) toteaa, että kestävä kehitys nähdään usein tavoittelemisen arvoisena asiana, jonka kuitenkin tunnustetaan olevan liian monimutkainen määriteltäväksi. Lisäksi kestäväan kehityksen eri aspektien yhtäaikainen toteutuminen lienee vaikeaa; kestäväan kehityksen edellytyksenä mainitaan usein talouskasvu, jonka kuitenkin voidaan nähdä olevan ristiriidassa ekologisen kestävyuden ja ylisukupolvisen oikeudenmukaisuuden periaatteen kanssa. Lyhyen ajan taloudellisia tavoitteita on tarkasteltava pitemmän aikavälin seurauksia vasten, mikä on haasteellista. (mts., 101.)

Huttunen (2009, 22) nostaa esiin kestäväan toimeentulon (*sustainable livelihood*) käsitteen, joka auttaa höllentämään kestäväan kehityksen kysymysten yhteyttä köyhyysteemoihin. Se painottaa ihmisten ja yhteisöjen pystyvyyksiä - muutosten hallinnan keinoja, vaikuttamismahdollisuuksia, toimintakyvyn vahvistumista. Olennaista on, että ihmiset määrittävät kestäväan toimeentulon kulttuurissa itse sen hyvinvoinnin tason, jolle he haluavat pyrkiä. (mts.) Pidänkin maaseudun sosiokulttuurisen kestävyuden ja kestäväan toimeentulon käsitteitä läheisesti toisiinsa liittyvinä ja rinnakkain käyttökelpoisina konsepteina, jotka molemmat korostavat ihmisten omaa kykyä määrittää tavoitteitaan.

Kestävä kehitys esiintyy usein maaseudun kehittämiseen liittyvässä keskustelussa. Esimerkiksi heti Maa- ja metsätalousministeriön julkaiseman maaseudun kehittämisstrategian alkumetreillä mainitaan strategian keskeisinä painopistealueina "maa- ja metsätalouden harjoittaminen taloudellisesti ja ekologisesti kestävällä sekä eettisesti hyväksyttävällä tavalla koko Suomessa; yritysten kilpailukykyä, uutta yrittäjyyttä, ja yrittäjien verkostoitumista suosiva ja kehittävä toiminta maaseudun elinkeinojen monipuolistamiseksi ja työllisyyden parantamiseksi; sekä paikallisen omaehtoisen toiminnan vahvistaminen elinvoiman ja elämänlaadun lisäämiseksi". (MMM 2010, 2.) Strategia siis painottaa sekä taloudellisen, ekologisen että sosiaalisen kestävyuden tavoittelua. Kestävyuden eri ulottuvuuksia on kuitenkin mahdollista tarkastella paitsi poliittisina tai sosiaalisina kehitystavoitteina, myös olemassaolevien – tai menneiden – elämänmuotojen piirteinä. Kestävästä kehityksestä keskusteltaessa on myös paikallaan pohtia, onko kehitys vai pysyvyys se, mitä ylipäätään tavoittelemme (ks. Silvasti 2003, 111). Kytkenkin tässä työssä kestävyuden käsitteellisesti irti kehityksmaateemoista ja etäännyttän sitä jonkin verran myös kestävä kehityksen diskurssista. En siis tarkastele kestävyyttä niinkään maaseudun kehittämistyötä ohjailevana pyrkimyksenä, vaan pikemminkin perustana, jolle savokarjalaisen maatilän elämänmuoto rakentui 1900-luvun puoleenväliin asti. Menneisyydessä koetun kestävyuden piirteisiin on tutustuttava, ennen kuin niitä voidaan käyttää eväinä tulevan suunnittelussa.

Dimensionaalinen kestävyysdiskurssi perustuu ajatukseen kestävyuden ekologisista, taloudellisista ja sosiokulttuurisista ulottuvuuksista (ks. UN Documents 1987; Aakkula et al. 2002, 31-37; Eisto 2009, 62). Taloudellinen kestävyys edustaa kasvua ja tuottavuutta, ekologinen puolestaan elämän jatkuvuutta ja luonnon monimuotoisuutta; sosiaalinen kestävyys voidaan nähdä eräänlaisena sovittelijana tekijänä, inhimillisenä näkökulmana taloudellisen ja ekologisen kestävyuden välillä (Eisto 2009, 62-63). Kuten Silvasti (2003, 102) toteaa, sosiaalinen ja kulttuurinen kestävyys toteutuvat silloin, kun mahdollisuus hyvinvointiin välittyy sukupolvelta toiselle. Tarkastelen työssäni ennen kaikkea näitä kestävyuden osaluueita, jotka kertovat ihmisen viihtymisestä työssään ja elinympäristössään ja auttavat näin pohtimaan sitä sosiaalista maisemaa, jonka sotienjälkeinen savolainen karjatalous muodosti. Jaottelut ovat silti aina konstruktioita ja apuvälineitä, eivätkä tiukat rajanvedot ole tarkoituksenmukaisia: taloudellinen kestävyys liittyy kiinteästi karjanhoidon tuottavuuteen, ekologinen kestävyys taas kyyttöjen sopeutumisen ja geeniperimän säilymisen kaltaisiin asioihin. Ekologinen, sosiokulttuurinen ja taloudellinen kestävyys muodostavat

kokonaisuuden, jossa kaikki tekijät ovat yhtä olennaisia. Kun jokin kestävyiden osa-alueista romahtaa, koko viljelijäisyys on vaarassa (Hangasmaa 2011a, 4).

Pääsy tiedon lähteille, tiedon hankinta ja hallinta sekä elämän jäsenyys tiedon ja taidon kautta muodostavat tärkeän osan kestävyiden kokemuksesta. Tieto on paitsi valtaa, myös keino hallita omaa työtä, elämää ja ympäristöä. Arkitieto ja asiantuntijatiieto ovat molemmat olleet läsnä suomalaisella maaseudulla, joskin jälkimmäisen painoarvo on 1900-luvun mittaan kaiken aikaa kasvanut koulutustason noustessa. Kun asiantuntijatiiedon tuloksia on tarjottu keinoiksi maaseudun ylläpitämiseen ja kehittämiseen, paikallinen kulttuuri ja toimintatavat ovat saattaneet unohtua, mikä vähentää ihmisten kokemusta omista vaikuttamisen mahdollisuuksistaan (Kinsella 2002, 10). Erikoistuneiden asiantuntijoiden tiedot ovat jakautuneet kunkin omille vahvuusalueille, joiden diskursseista saattaa olla vaikea muodostaa ymmärrettävää kosketuspintaa (Dickens 1996, 49-51). Arkitiedon tunnustetaan olevan apuna sekä monien ongelmien kontekstualisoinnissa että asiantuntijatiiedon istuttamisessa paikalliseen, asukkaiden omien käytänteiden ja moraalikäsitteiden leimaamaan ympäristöön (Kinsella 2002, 2-3). Paikallinen tietotaito voisi monissa tapauksissa olla hyvinkin käyttökelpoista, kun pyritään suunnittelemaan esimerkiksi luonnonvarojen kestävästä käytöstä (Borrini-Feyerabend & Buchan 1997a, 14). Asiantuntijatiieto ei yksinään auta muodostamaan kokonaiskuvaa esimerkiksi maaseutuyhteisön kestävyiden edellytyksistä. Siksi kestävyistä pohdittaessa on ehdottomasti tarpeen tutustua maaseudun asukkaiden omiin käsitteisiin.

3.2.2 Maaseudun sosiokulttuurinen kestävyys

3.2.2.1 Sosiaalinen kestävyys

Sosiaalisen kestävyiden käsite viittaa ihmisten hyvinvoinnin ja tasa-arvon kokemukseen, toiminnasta johtuvien hyötyjen ja haittojen oikeudenmukaiseen jakautumiseen sekä "sukupolvien väliseen kompromissiin" eli sellaiseen toimintaan, joka ottaa huomioon myös tulevien sukupolvien mahdollisuuden ylläpitää nykyisen kaltaista elämäntapaa. Sosiaalinen, ekologinen ja taloudellinen kestävyys ovat riippuvaisia toisistaan: luonnonvarojen kestävä käyttö on elämäntavan sosiaalisen ja taloudellisen kestävyiden perusta. Luonnonvarojen käytön ohjailu paikallisilla voimilla ja paikallisia normeja kunnioittaen voidaan myös sisällyttää sosiaalisen kestävyiden edellytyksiin. (Borrini-Feyerabend & Buchan 1997a, 14-15.) Eisto (2009, 63) luettelee sosiaalisen kestävyiden osatekijöinä oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvon

kokemusten lisäksi sen, että asukkaat saavat olla aidosti osallisina yhteisön elämässä ja päätöksenteossa.

Joskus sosiaalisen kestävyuden arvioinnin katsotaan liittyvän ennen kaikkea "yksilö- tai kotitaloustason vaikutuksiin ja vaikutusten jakautumiseen"; kun taas taloudellisen kestävyuden nähdään olevan luontevammin arvioitavissa laajemmalla, yhteiskuntapoliittisella tasolla (Alila ym. 2011, 7-8). Mittakaavajako ei kuitenkaan ole selkeä, vaan ajateltavissa pikemminkin painotuseroina; sosiaalisen kestävyuden tavoittelu ulottuu paitsi yhteisöjen sisäisen marginalisoitumisen vastaiseen kamppailuun, myös alueiden väliseen tasa-arvoon ja oikeudenmukaisuuteen (Korhonen 2006, 22-24).

Sosiaalisen kestävyuden tavoittelu saattaa näyttäytyä taloudellisen kestävyuden kannalta hankalana: esimerkiksi kattava sosiaaliturva, jonka katsotaan edistävän sosiaalista kestävyyttä, on taloudellisesti raskas toteuttaa. Tavoitteiden yhteensovittaminen on haasteellista, mutta välttämätöntä. (Alila ym. 2011, 7-8.) Sosiaalista kestävyyttä on periaatteessa mahdollista kuvata lukuisilla hyvinvointiin ja talouteen liittyvillä numeerisilla indikaattoreilla. Käsitteen rakennusosien ymmärtäminen edellyttää kuitenkin myös laadullista tarkastelua: on selvitettävä, mitä ihmiset itse ajattelevat työstään ja toimeentulostaan, ympäristönsä turvallisuudesta, vaikutusmahdollisuuksistaan, kuulumisestaan yhteisöön, elämäntapansa jatkuvuuden mahdollisuudesta. (mts., 13-15.) Wollenberg ja Colfer (1997, 115-116), jotka tarkastelevat sosiaalista kestävyyttä ennen kaikkea luonnonsuojelutoimien yhteydessä, puhuvat luonnonvaroista riippuvaisten ihmisten hyvinvoinnista ja toisaalta ihmistoiminnan vaikutuksesta luonnonvaroihin; näin sosiaalinen kestävyys kytkeytyy tiiviisti yhteen paitsi taloudellisen, myös ekologisen kestävyuden kanssa.

Jokisen (2005, 46-47) mukaan sosiaalisen kestävyuden pohdinnoissa olennaista on tarkastella sitä, miten ihmiset itse kokevat elämänsä. Ulkopuolisen on usein vaikea havaita niitä paikallisia erityispiirteitä, jotka tähän kokemukseen vaikuttavat. Sosiaalinen kestävyys merkitsee ihmiselle kokemusta siitä, että hänen elämänsä on mielekästä ja että hän pystyy hallitsemaan sitä. Kestävyudessa on vankka yhteisöllinen puoli: sosiaalisesti kestäväällä maaseudulla on toimivat verkostot ja sen kulttuurilla on elinvoimaa. Asukkailla on oma, vahva identiteetti; he kokevat olevansa tasa-arvoisia ja pystyvänsä vaikuttamaan asioihin. (Jokinen 2005, 46-47.) Sosiaalinen oikeudenmukaisuus toteutuu, kun yhteisöllä ja sen jäsenillä on mahdollisuus vaikuttaa asemaansa ja toimintaansa. Ihmisten tulee voida täyttää

perustarpeensa ja tienata elantonsa. (Korhonen 2006, 24.) Kestävyys koostuu paitsi aineellisesta, myös henkisestä hyvinvoinnista: elintason lisäksi tavoittelemme elämänlaatua (Huttunen 2009, 22).

Jatkuvuuden tunne on osa kestävyiden kokemusta. Huttunen (2009, 22) huomauttaa, että ilman ajatusta elämäntavan ylisukupolvisuudesta kyse olisi pelkkien sosiaalisten vaikutusten, ei kestävyiden, arvioinnista. Jatkuvuus, joka on talonpoikaisen elämäntavan voimakkaimmin sisäistetty ihanne, näyttäytyy yksittäisen viljelijän ja tilan kohdalla pitkällisen projektin luonteisena työurana, joka tekee elämästä merkityksellistä. Mukana on kuitenkin myös ajallisesti vielä laajempi jatkuvuuden ulottuvuus: tarina tilan olemassaolosta ennen viljelijää ja hänen jälkeensä. Perheen historia sulautuu suvun ja sukutilan historiaan, ja perinteistä pidetään kiinni mahdollisuuksien mukaan, vaikka elämän reunaehdot muuttuvat. Yksilön elämä etenee omaa tahtiaan, joka kuitenkin on tiukasti yhteydessä sekä perheen tapahtumahistoriaan että yleisempiin maailman myllerryksiin. (Silvasti 2001, 56-57, 70, 87, 95.)

Etenkin elämäntavan taitekohdissa kysymys jatkuvuudesta tai epäjatkuvuudesta on aina läsnä. Sukupolvenvaihdos on esimerkki tällaisesta murroskohdasta: jos tilanjatkajaa ei ole, koko viljelijäperheen identiteetti on vaakalaudalla. Viljelijyyden voidaan suorastaan väittää edellyttävän jatkuvuuden ideaalin ylläpitämistä. (Silvasti 2001, 93, 106, 154.) EU-Suomessa on viljelijöitä, jotka kertomansa mukaan näkevät maatalan "vain ammattina" – tällöin jatkuvuudellakaan ei ole niin merkittävää roolia (mts., 156-157). On vaikea kuvitella, että esimerkiksi käyttöajan savolaisviljelijät olisivat kertoneet samanlaisesta asenteesta kotitilojaan kohtaan. Jatkuvuus lankesi tilalle yhtä luontevasti kuin jatkajuus perilliselle: ammatinvalintaan ei juuri ollut mahdollisuutta (Silvasti 2001, 142). Sosiaalisen kestävyiden ajallinen ulottuvuus on monitasoinen käsite: yhteisön nuorten elämisen mahdollisuudet ovat merkittävä asia, mutta mukana on myös yleisempiä, sosiaalisen pääoman säilymiseen ja hyvinvoinnin vakauteen liittyviä kestävyiden rakennusosia. Sukupolvien välisen oikeudenmukaisuuden ongelma käsittää paljon muutakin kuin vain kysymyksen siitä, onko tilanjatkajalla mahdollisuuksia tienata elantoaan kotitilalla. (Wollenberg & Colfer 1997, 115-117.) Silti omassa työssäni painottuu yksittäisten tilojen mittakaava, jonka tarkasteluun aineistoni tarjoaa hyvän mahdollisuuden.

Maailman aliarvostetuimmaksi työksikin kuvailtu karjatilallisen ammatti harvinaistui modernin myötä. Vallitsevasta elämänmuodosta karjatalous muuttui yhä pienemmän väestönosan ammatiksi. Pienimuotoisuuden, omavaraisuuden ja hajautetun tuotannon tilalle tulivat suurinvestoinnit, lainat ja keskittyminen. (Wilkie 2005, 216.) Oman ammatin kokeminen tärkeäksi ja arvostetuksi on merkittävä tekijä kestävyuden kokemuksessa, ja karjatalouden rakennemuutos olikin omiaan nakertamaan tätä kokemusta, kun viljelijäväestö vähitellen siirtyi valtavirrasta marginaaliin. Suomessa tämä tapahtui huomattavan myöhään. Granberg (2004b, 141-142) kuvaa, miten maaseutumme oli asutustoiminnan jäljiltä täynnä pieniä karjataloja, jotka sinnittelivät sotienjälkeisenä jälleenrakennuskautena vaihtelevien tukitoimenpiteiden voimin. Metsätalouden koneellistuminen 1960-luvun mittaan söi pientilojen elinkelpoisuutta: olivathan isännät hakeneet tuloistaan merkittävän osan juuri metsätöistä. Pakettipeltojen ja lehmäntapporahojen myötä tilakuolemat lisääntyivät edelleen, ja maaseutu näivettyi väistämättömästi. (mts., 164, 175-177.)

Yhtenä sosiaalisen kestävyuden mahdollisuutena voidaan pitää sitä, että syrjäinenkin maaseutu saataisiin pidettyä asuttuna alueen omia perinteitä ja vahvuuksia käyttäen. Näin on toimittu esimerkiksi siperialaisessa Jakutiassa, jossa ihmisasutuksen säilyminen on tietoisesti perustettu paikallisen, äärioloja kestävän nautarodun ympärille (Soini & Partanen 2009, 183). Paikallinen kestävyys ei suinkaan aina kulje käsi kädessä globaalin kestävyuden kanssa (Huttunen 2009, 23). Silti kestävyyttä on ajoittain tarpeen tarkastella nimenomaan yksittäisen alueen tai yhteisön kannalta, jotta ihmisten omat tarpeet ja käsitykset pääsevät esiin. Jakutian asuttuna pitäminen lehmien avulla saattaa tuntua eksoottiselta ajatukselta. Silti ei liene mahdotonta, että tämäntapaisetkin keinot voivat osaltaan elvyttää karjarotujen säilytystyön lisäksi kokonaisia maaseutuyhteisöjä, mikäli se katsotaan tarpeelliseksi.

3.2.2.2 Kulttuurinen kestävyys

Sana "kulttuuri" ymmärretään joskus varsin suppeasti maaseudun(kin) kulttuurista monimuotoisuutta määritettäessä. Esimerkiksi maaseudun kulttuuriohjelmaa esittelevässä yhteenvedossa (Talvitie 2010) kulttuurista puhutaan näyttävimmän erilaisten taidemuotojen kautta, vaikka siellä täällä tekstissä tuleekin esiin kulttuurin laajempi, kokonaisvaltaisempi merkitys. Kulttuurilla on ns. Birminghamin koulukunnasta 1970-luvulla nousseessa ajattelussa tarkoitettu sitä tapaa, jolla ihmiset hahmottavat elinympäristönsä ja elämäntapansa: kulttuuri ei ole vain sivilisaation esteettistä huippuosaamista, vaan kulttuuria on kaikki se, minkä kautta

yhteisö ja sen jäsenet toteuttavat itseään ja kokevat elämänsä mielekkääksi. (Alasuutari 2007, 56-57.) Ymmärrän myös omassa työssäni kulttuurin nimenomaan ihmisen elämänpiiriä kuvaavana kokonaisvaltaisena käsitteenä, en korkeakulttuurisena taidemuotojen kokoelmana. Osittain myös tämän takia puhun sosiokulttuurisesta, en sosiaalisesta, kestävydestä. Sana "kulttuuri" periytyy tunnetusti maanviljelyksestä ja saa siis tekstissäni asettua osittain myös tähän, alkuperäisimpään kontekstiinsa.

Yksilön ja yhteisön kulttuurinen taustarakenne heijastuu elämäntapana. Elämäntyylisiin tai elämänpolitiikkaan verrattuna elämäntapa näyttää hitaampana, vähemmän tietoisena, ryhmään pikemminkin kuin yksilöön liittyvänä käsitteenä. Tällaisena se kuvaa hyvin pientilojen Savoia, jossa maatalouspolitiikan muutokset ja muut "arjen taloudellishallinnolliset ehdot" (Silvasti 2001, 70) heijastuivat tulotasoon, mutta jossa syvemmät kulttuuriset muutokset olivat hitaita. Maatilan elämässä tapahtuu väistämättä muutoksia, mutta perinteistä pidetään kiinni, milloin se vain oli mahdollista. (mts., 68-69, 70.) Uuden ja vanhan rinnakkaiselo näkyy EU-ajan viljelijöiden kertomuksissa, ja sama rinnakkaisuus toistuu myös kyyttömuistoissa.

”Lehmä on kodin, elämän ja tulevaisuuden merkki.” (Tervo 2004, 6.) Maatiaiseläinten kasvattamisen kulttuurisen kestävyuden käsitteeseen kytkeytyy ajatuksia aineellisten ja aineettomien kulttuuristen käytäntöjen jatkuvuudesta, kulttuuriperinnöstä ja sen vaalimisesta. Maatiaiseläimillä on usein oma roolinsa tietyn alueen kulttuurihistoriallisessa jatkumossa. (Soini 2007, 35-37.) Savo-Karjalassakin itäsuomenkarjan ympärille oli muodostunut kokonainen elämäntapa. Lehmät tarjosivat ihmisille elannon; hoitaminen, lypsäminen ja rehun hankkiminen karjalle rytmitti koko elämää pientiloilla aina 1970-luvulle saakka. Maatiaisrotujen kasvattamiseen liittyvä tietotaito, joka koostui sekä paikallisesta että tieteellisestä tiedosta, edesauttoi kulttuurisen jatkuvuuden ja monimuotoisuuden säilymistä.

Kulttuurinen kestävyys pakenee sitä mittaamaan pyrkiviä indikaattoreita – diversiteettiä, stabiliteettiä, tuottavuutta – varsinkin silloin kun näitä työkaluja käytetään suurista rakenteista käsin. Ihmisen arki on kulttuurisen kestävyuden havainnollistajana usein mielekkäämpi kuin ulkopuoliset ja ennalta määrätyt lähestymistavat. (Hangasmaa 2011b, 69.) Indikaattorit toimivat jäsenyyksien apuna, mutta yksilöiden omat kokemukset on nostettava pääosaan kulttuurista kestävyttä arvioitaessa.

3.2.2.3 Sosiokulttuurinen kestävyys

Sosiokulttuurisesta kestävyydestä puhutaan yleensä sosiaalisen kestävyuden synonyyminä. Esimerkiksi Aakkula ym. (2002, 16-17) määrittelevät maaseudun sosiokulttuurisen muutoksen "viljelijän ja maatalouden yhteisö- ja yhteiskuntasuhteen" muutokseksi, joka liittyy erottamattomasti muun muassa teknologias- ja taloudellisiin muutoksiin. Toisaalla samassa tutkimuksessa puhutaan vain sosiaalisesta kestävyydestä; teksti kuvaa esimerkiksi, miten "sosiaalinen kestävyys heijastuu maaseudun yhteisöllisenä ja kulttuurisena elinvoimaisuutena" (mts., 9). Sosiaalinen, sosiokulttuurinen ja kulttuurinen kestävyys esiintyvät siis usein limittäisinä käsitteinä. Koska sosiokulttuurinen kestävyys kattaa sekä sosiaalisia että kulttuurisia elementtejä, käytän työssäni pääsääntöisesti tätä käsitettä ilman että pyrkisin tiukasti erittelemään kestävyuden sosiaalisia ja kulttuurisia piirteitä toisistaan. Kestävyuden sosiaalinen puoli kenties painottuu työssäni, mutta sosiaalisen kestävyuden käsitteessä esiintyy usein sosiaalipoliittisia painotuksia (ks. esim. Pohjola & Särkelä 2011), enkä tässä yhteydessä halua ottaa niitä korostetusti esille. Tarkastelen ennen kaikkea sosiaalisen ja kulttuurisen kestävyuden omaehtoisuutta, yhteisöstä itsestään nousevia vahvuuksia.

3.2.3 Diversiteetin monet kasvot

Diversiteettiä eli monimuotoisuutta pidetään yhtenä tärkeimmistä elämäntavan kestävyttä lisäävistä tekijöistä (Hangasmaa 2011b.). Diversiteetin käsite tulee useimmiten vastaan ekologisten teemojen yhteydessä: geneettisen diversiteetin ja luonnon monimuotoisuuden kysymykset esiintyvät säännöllisesti maatalouden ja karjankasvatuksen kestävyuden pohdintoissa. Monimuotoisuus merkitsee tässä kontekstissa alkuperäisrotujen laajan geeniperimän ylläpitämistä sekä luonnon, ympäristön ja maisemien diversiteetin vaalimista. (ks. esim. MTT 2009) Tavoitteet toistuvat esimerkiksi alkuperäisrotujen kasvattamiseen tarjolla olevan tuen esittelyssä: tuella pyritään turvaamaan "paikallisten rotujen ja niiden erityisominaisuuksien sekä näiden rotujen perinnöllisen muuntelun säilyminen" sekä tukemaan perinnemaisemien hoitamista alkuperäisrotujen avulla. (Savolainen 2007.) Tätä taustaa vasten itäsuomenkarja voidaan nähdä ensinnäkin geneettisen diversiteetin suhteen vaalittavana luonnonvarana, toiseksi luonnonlaitumia hoitavana ja ylläpitävänä luonnonvarojen hyödyntäjänä.

Diversiteetti on kuitenkin enemmän kuin vain biologista monimuotoisuutta. Kestävä ihmistoiminta on sekä ekologisesti, sosiaalisesti että kulttuurisesti monimuotoista. Maaseudun kulttuurisella diversiteetillä voidaan tarkoittaa yhtäältä maatalojen välistä erilaisuutta, toisaalta tilojen sisäistä monipuolisuutta. (Hangasmaa 2011b, 63.) Entisajan Suomessa – ainakin jos tilannetta tarkastellaan yhtäältä itäisen ja toisaalta läntisen maatalouskulttuurin sisällä – maatalojen joukko oli ulkoisesti suhteellisen homogeeninen, mutta sisäisesti monipuolinen. Nykyisin suomalaisten maatalojen sisäiset ja ulkoiset monimuotoisuuden muodot näyttäytyvät toisenlaisina: tilojen välinen muuntelu on selvästi suurempaa ja erikoistuminen tiettyyn viljelysuuntien kirjoon luo kullekin tilalle oman profiilinsa. Usein on esitetty kulttuurisen diversiteetin myös kavenneen, kun valtaviiran maatalous keskittyy yhä suurempiin yksiköihin, joissa taloudelliset realiteetit ohjaavat toimintaa. Tämä suuntaus ei kuitenkaan ole maassamme yksiselitteinen (ks. esim. Hangasmaa 2011b, 63-64): kaikki tilat eivät edelleenkään ole teollisen tehokkaita, ja suhde kotitilaan on useilla viljelijöillä perinteisen talonpoikainen.

3.3 Tuottavuus, produktionismi ja taloudellinen kestävyys

Kestävyys ja jatkuvuus, suhde eläimiin, tuottavuus ja produktionismi kytkeytyvät monin tavoin yhteen. Yleensä produktionismilla tarkoitetaan sellaisen tuottavuuden tavoittelua, joka on mitattavissa taloudellisesti. Tuottavuuden käsite on laajempi: siihen kuuluu myös maatalouden kulttuuristen tuotteiden kirjo. Toisaalta on todettava, että taloudellista toimeentuloa ylläpitävä tuottavuuden taso on kulttuurisenkin kestävyuden edellytys. Jos viljely ei tuota, viljelyn ympärille kiertyvä kulttuurikaan ei kestä. (Hangasmaa 2011b, 68.) Tuottavuuden tavoittelu ei siis välttämättä merkitse produktionistisia ihanteita.

Thompson (1995) kuvaa laajasti produktionistista paradigmaa, joka 1900-luvun mittaan muokkasi maanviljelyä ja karjataloutta, kun viljelijöiden odotettiin tuottavan elintarvikkeita yhä suuremmalle ei-viljelijöiden joukolle. Perinteisestihän talonpoika oli viljelnyt pelloillaan useita kasvilajikkeita, joista joku aina sopeutui kunkin vuoden muuttuviin luonnonoloihin ja tuotti jonkin verran ravintoa viljelijäperheelle. (mts., 50.) Samantapainen periaate oli ohjannut myös hänen eläintuotantaan. Produktionistinen paradigma syntyi Thompsonin mukaan alun perin siitä, että valtiot – kehityksen kärjessä Yhdysvallat – halusivat varmistaa ruuan riittävyyden huonompinakin satovuosina. Tämä tarve jätti perinnökseen yhä suurempien

satojen ja tulosten tavoittelun. (mts., 47-48.) Tieteellinen tieto valjastettiin tukemaan produktionistista ajattelua, ja kun maataloustutkijat olivat usein itse maaseututaustaisia, heillä oli kyky esittää tieteen saavutukset viljelijöitä houkuttelevassa muodossa (Thompson 1995, 59). Tekniikka kehittyi, valtiot tukivat investointeja rahallisesti, vaurastuneet kuluttajat halusivat lisää eläintuotteita; maataloustutkimukseen oli mahdollista panostaa entistä voimakkaammin. Kaikki nämä tekijät edistivät tuottavuuden ja tehostamisen pyrkimyksiä. (Wilkie 2005, 215.) Produktionismi ja sen käytännön sovellutus, vihreä vallankumous, löivät itsensä läpi kaikkialla läntisessä maailmassa (Thompson 1995, 22-23). Produktionismi kasvatti rooliaan myös suomalaisessa karjataloudessa koko 1900-luvun ajan, ja yksi sen näkyvimmistä ilmentymistä oli suomenkarjan vaihtuminen Ayrshire- ja Holstein-rotuihin etenkin 1960-luvulta lähtien (Hiemstra ym. 2010, 32). Kuten Kaarlenkaski (2012, 20, 23) huomauttaa, karjarodun vaihdos viestitti tilan olevan ajan hermolla; samalla maatalous muuttui elämäntavasta elinkeinoksi, jossa yritystalouden lainalaisuudet otettiin yhä vahvemmin huomioon.

Suhteellisella köyhyydellä (suhteellisella deprivatiolla) tarkoitetaan ”tilannetta, jossa yksilön kulutusmahdollisuudet ja muut elinolot jäävät kauas keskimääräisestä, yhteiskunnassa yleiseksi tulleesta tasosta” (Karisto ym. 1988, 51). Tilojen tulovirta tyrehtyi, kun metsätyöt vähenivät koneellistumisen myötä; rahaa todella oli käytettävissä vähemmän kuin ennen. Samaan aikaan rahaa olisi tarvittu yhä useampaan kohteeseen: tehokkaampiin koneisiin, tuottavien nautarotujen vaatimiin rehuihin, peltojen satoa lisääviin lannoitteisiin. (Siiskonen 1990, 33; Granberg (2004b, 173, 175-176, 181.) Silti oli pitkälti kyse juuri suhteellisesta köyhyydestä, kun jälleenrakennus-Suomen maaseudulla pientilat jäivät jälkeen kaupunkien kohoavasta elintasosta (mts., 39-40). Maaseudullekin haluttiin kaupunkimaisia mukavuuksia, joita ei ennen ollut osattu kaivatakaan. Yhteiskunnan keskimääräinen elintaso ei kuitenkaan ole pelkkä muutikysymys, vaan koostuu enimmäkseen sellaisista resursseista, jotka yhteiskunnassa elämisessä ovat pakollisia. Moisio (2006, 639) käyttää esimerkkinä puhelinta, joka ennen oli ylellisyyttä, mutta nykyään välttämätön väline muun muassa työnhakijalle.

On syytä muistaa, ettei pyrkimys tuottavuuteen ole uusi ajatus. Kotieläinten pitäminen on tietenkin aina perustunut nimenomaan siihen, että ne tuottavat ravintoa ja muuta hyödyllistä. Perinteisen maatalouden vaihtumisessa produktionistiseksi ei myöskään ole nähtävissä selkeää murroskohtaa, vaan kyse on pikemminkin painotusten muutoksesta, sävyeroista. (Silvasti 2002, 221-223.)

4. TUTKIMUKSEN ETENEMINEN: KYYTTÖJEN SUOMEA ETSIMÄSSÄ

4.1 Tutkimustehtävä

Kyyttömuistelijoiden kertomukset sijoittuvat aikaan, jolloin savolaisella pientilalla oli lähes poikkeuksetta lehmiä. Useimmiten nämä lehmät edustivat itäsuomalaista rotua. Lehmät tuottivat maitoa, mutta olivat myös työtovereita: hoitajien suhde eläimiin oli erittäin läheinen. Kyytöt olivat savolaisella maaseudulla perintöä menneiltä sukupolvilta, osa tilan historiaa. Nykyään kyytöt ovat uhanalaisia ja pienet karjatilatkin käytännössä menneisyyttä. Maitotilojen lukumäärä on jatkuvasti vähenemässä ja tilakoko kasvaa; eläinmäärät ovat suuria. Kyläyhteisöjenkin luonne on muuttunut sitten kyyttöjen aikakauden.

Virallinen tarina suomalaisen maaseudun muutoksesta antaa ymmärtää, etteivät pientilat olleet tehostumisen ja koneellistumisen edetessä taloudellisesti kestäviä, jolloin muut kestävyiden lajit eivät auttaneet sitä säilymään. Tukimuotojen ja muiden taloudellisten rakenteiden takana on kuitenkin aina poliittisia päätöksiä, päätösten takana ajattelutapoja. Ajan henki ei muodostu pelkistä markkinoiden heilahteluista. Elämänmuodon kestävyys on taloudellisen, ekologisen ja sosiokulttuurisen kestävyyttä.

Työni keskittyy kolmeen tutkimuskysymykseen:

1. Millaisia merkityksiä kyyttömuistojen kirjoittajat antavat ihmis-eläinsuhteelle?
2. Miten sosiokulttuurisen kestävyiden eri osa-alueet ilmenevät kyyttökertomuksissa?
3. Miten merkittävää osaa kestävyiden kokemuksesta lämmin eläinsuhde näytteli?

Tutkimuskysymyksiin vastatessani hyödynnän kestävyiden käsitettä ja sen eri aspekteja:

- ihmisten vaikutusmahdollisuudet omaan elämäänsä: toimeentulo, tieto, taito
- kokemus oman työn merkityksestä ja mielekkyydestä
- ylisukupolvisuus ja jatkuvuus

- yhteisön jäsenten keskinäiset suhteet (mukaanlukien lähes perheenjäsenen tai työtoverin asemassa olleet lehmät)
- ekologinen kestävyys ja monimuotoisuus
- taloudellinen kestävyys ja tuottavuuden ihanteet

Etsin näiden tekijöiden ilmentymiä savolaisten kyyttökasvattajien muistoista. Tarkastelujakson alkupää ajoittuu suurin piirtein toisen maailmansodan vuosiin, loppu taas 1980-luvulle. Kokemukset kestävyden osa-alueista ovat muuttuneet noina vuosikymmeninä, ja haluan tarkastella erityisesti tuota muutosta, milloin mahdollista. Tarkoitukseni ei ole ottaa kantaa siihen, onko entinen vai nykyinen karjatalous kestävämpää, vaan etsiä niitä elementtejä, joista kasvattajien kestävyden kokemus rakentui silloin kun itäsuomenkarja oli Savon vallitseva lehmärotu.

Huttunen (2009) on käsitellyt sosiaalisen kestävyden kysymyksiä tutkimuksessaan, joka tarkastelee bioenergian tuotantoa maaseutuelinkeinona. Tutkimuksen analyysikehikossa esiintyvät toimeentulo, elämänhallinta ja elämänlaatu tuottajan elämää luonnehtivina tekijöinä; ylisukupolvinen jatkuvuus ja tilan houkuttavuus tilan tulevaisuuteen vaikuttavina asioina sekä toimeentuloon, yhteisön ominaisuuksiin ja elinkeinorakenteeseen liittyvät asiat asuinseudun tarjoamien reunaehtojen kuvaajina. Samankaltaiset teemat ovat olennaisia myös kyyttökasvattajien kestävyden kokemuksissa. Siksi tuntuu mielekkäältä etsiä täsmennyksiä juuri näihin asioihin kyyttömuistoista.

Harkitsin pitkään tutkimustehtävän kytkemistä nykyaikaan: olisin haastatellut nykyisiä kyyttökasvattajia ja tuonut entisajan karjatilallisten kirjoitusten rinnalle heidän kokemuksensa. Lopulta päätin kuitenkin rajata tutkimuksen koskemaan nimenomaan Suomen lehmä -muistipankin kertomuksissa esiintyvää ajanjaksoa (n. 1940-luvulta 1980-luvulle), koska juuri Suomen lehmä -aineisto antoi sysäyksen koko työlleni. Koin sekä haastavaksi että hedelmälliseksi etsiä vastauksia kysymyksiini maaseudun kestävyden ulottuvuuksista juuri näistä kirjoituksista. Halusin keskittyä aineistoon, jonka MTT ja Savon Sanomat keräsivät ikään kuin menneisyyden tarjoamaksi evästykseksi 2000-luvun kyyttöbrändihankkeelle (MTT 2011).

Alasuutari (2007, 228-230) puhuu havainnollisesti kattokäsitteiden etsimisestä: lehmiin liittyvät kauniit lapsuusmuistot voi nähdä vaikkapa talonpoikaisen jatkuvuuden ihanteen

osasina. Lehmät liittyvät maatalouteen, maatalous edelleen maaseutuun, maaseutu suomalaiseen elämänmuotojen kirjoon. Kaikki nämä tasot saattavat tarjota välineitä kestävyuden ymmärtämiseen, joten tutkimuksen lähtökohtia ei kannata rajata pelkästään karjankasvatusta koskevaan tutkimusperinteeseen. Yleisemmän tason, laajemman ilmiökokonaisuuden, ajattelu on paitsi analyysin kannalta hyödyllistä, myös tutkimuksen kiinnostavuuden edellytys. (mts.)

Kestävyuden teemat eivät jää pelkäksi teoriataustaksi kyyttömuistojen tarkastelussa. Pyrin siihen, että hyöty toimii myös toisin päin: kyyttökertomukset auttavat havainnollistamaan kestävyuden käsitteen rakentumista. Kestävän kehityksen ja luonnonsuojelutoimien yhteydessä puhutaan alinomaa kestävydestä, mutta sen määrittely jää usein kauniiden, ympäripyöreiden periaatteiden luetteloksi. Termien takana ovat todelliset ihmiset ja heidän elämäkokemuksensa, jotka nyt pääsevät esille kyyttökertomusten muodossa ja auttavat ymmärtämään sitä, mistä sosiokulttuurinen kestävyys koostuu.

4.2 Aineisto

Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus MTT käynnisti vuoden 2012 alussa kaksivuotisen Suomen lehmä -brändihankkeen, jonka tavoitteena on muun muassa selvittää erirotuisten lehmien maidon ominaisuuksia ja kehittää suomenkarjan maidosta valmistettävien tuotteiden markkinointia (MTT 2009; Ukkonen 2009). Hankkeen taustaksi ja tuotteistamisen evästykseksi oli jo pari vuotta aikaisemmin kerätty muistoja entisajan elämästä suomenkarjan parissa (Raatikainen 2011).

Lehmämuistokeräyksiä on toteutettu aiemminkin. Museovirasto keräsi muistoja vanhoista lehmäroduista vuonna 1981; aineisto on ollut pohjana Mirja Tervon kulttuurihistoriallisessa *Lehmä*-teoksessa (2004). Maaseudun Sivistysliiton ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seura järjesti vuonna 2004 Ei auta sano nauta -kirjoituskilpailun, johon tuli lähes 3000 tekstiä. Näitä kirjoituksia on valikoitu kahteen kokoomateokseen: *Meidän lehmät* (Kuisma 2005) sekä *Ei auta sano nauta* (Jokipaltio 2007). Taija Kaarlenkaski (2012) käytti samaa suuraineistoa perinteentutkimuksen väitöskirjassaan. Itse halusin käyttää Suomen lehmä -brändihankkeen yhteydessä kerättyä pienempää, kyyttöihin keskittyvää aineistoa: olen jo vuosia ollut

kiinnostunut maatiaiseläimistä, ja aineiston alueellinen ja ajallinen rajausta palveli hyvin niitä kysymyksiä, joita minulla oli mielessäni tutkielman suunnitteluvaiheessa.

Suomen lehmä -muistipankki toteutettiin MTT:n ja Savon Sanomat -lehden yhteisprojektina. Kyyttöjä aikoinaan kasvattaneita ihmisiä pyydettiin kertomaan lehmien ominaisuuksista ja luonteenpiirteistä, maidon ja lihan käsittelystä, karjan ja kotitilan yhteisestä historiasta, rodun vaihtumisesta muihin ja kyyttöjen hävittämisen syistä. Heiltä kysyttiin myös mielipiteitä siitä, onko kyyttöillä tulevaisuutta. Löyhät kysymyksenasettelut ohjasivat kirjoittajia, mutta eivät sitoneet heitä liiaksi: kertojien oma tapa muistaa ja kertoa pääsi oikeuksiinsa. Aluksi muistipankin palauteformaattina oli verkkosivu ja sähköpostiosoite, mutta vasta kun kerääjät jalkautuivat eläkeläistäpahtumiin ja laativat paperimuotoisen esitteen, kasvattajat innostuivat kertomaan muistoistaan – kuka suullisesti, kuka kirjallisesti. (Raatikainen 2010; Raatikainen 2011.) Neljäntäkymmeneltä kertojalta tuli lopulta kaikkiaan 48 kertomusta, joista kertyy yhteensä viitisenkymmentä tekstiliuskaa. Kirjoitukset käsittelevät kyyttöjen pitkää historiaa savokarjalaisten perheiden talouksissa. Teemoista tärkeimmiksi nousevat kokemukset eläimistä läheisinä työtovereina, karjatalouteen liittyneet sosiaaliset verkostot ja käytänteet sekä – tehtävänannon mukaisesti – menneisyyden ratkaisujen, ennen kaikkea karjarodun vaihdoksen, reflektointi. Ihmisen ja eläimen suhde nousee kertomuksissa erityisen näkyvästi ja koskettavasti esille.

Idea muistipankin käyttämisestä tämän tutkielman aineistona tuli Katriina Soinilta, joka oli koordinoinut kertomusten keruuta ja näki sosiologisen käsittelyn osuvana tapana analysoida kyyttömuistoja. Muistipankin rajausta oli työntekijä kannalta mielekäs: kyyttökertomukset sijoittuivat sekä ajallisesti että maantieteellisesti selkeästi hahmottuviin puitteisiin. Lisäksi kertomusten määrä oli kohtuullinen, jotta saatoin ottaa koko aineiston tasapuolisesti käsittelyyn: valikointia ei tarvinnut tehdä.

Kaarlenkaski (2012, 145) kuvaa muistitietoaineistoja monimuotoisiksi koosteiksi erilaisista kertomisen tyyleistä. Joko kokonaisvaltainen tai katkelmanomainen omaelämäkerrallisuus on vallitsevimmin läsnä kyyttökirjoituksissa, mutta osa muistoista on luonteeltaan etnografisia kertomuksia, joiden tarkoituksena on kuvata mahdollisimman valaisevasti karjankasvattamisen työtapoja ja käytänteitä. Näissä kertomuksissa yksilö väistyy kontekstin ja yhteisön tieltä, mikä antaa omanlaista tietoa pientilan ja yhteisön elämästä. (Kaarlenkaski 2008, 8; 2012, 146, 154, 158, 169, 172.) Useimmissa kyyttökirjoittajien teksteissä esittäytyy

yhtä kaikki ihminen – usein kertoja itse – ja hänen suhteensa työhönsä, elämäänsä ja ympäristöönsä.

Kirjoitettu muistitieto on erityisen vahvasti kertojansa näköistä: haastattelija ei ole välittömästi ohjailemassa muistelutilannetta (Kaarlenkaski 2008, 5). Kertomukset ovat painotuksiltaan, jäsenyksiltään ja kielellisiltä piirteiltään hyvin monenkirjavia. Osa muistelijoina on muotoillut tekstinsä lähes pieniksi tutkielmiksi, toiset ovat tyytyneet vain esittämään mieleen tulleita muistoja luettelomaisesti. Muutama kertoja on tuottanut tekstiä "asian vierestä": itäsuomenkarjan sijasta on saatettu muistella länsisuomenkarjaa. Tästä huolimatta haluan kunnioittaa kirjoittajia oman elämänsä asiantuntijoina, jotka ovat paitsi itse valinneet tärkeinä pitämänsä teemat kirjoituksiinsa, myös kirjoittaneet vilpittömästi, ”maallikkoina”, kenties ilman valmiutta joutua hyvin kriittisen tarkastelun kohteeksi (Kaarlenkaski 2012, 33).

Kun tarkastellaan kyyttökertomusten kaltaista muistitietoaineistoa, ei ole hedelmällistä olettaa tekstien kuvaavan todellisuutta täysin realistisesti. Sen sijaan tunnustetaan niiden konstruktiivisuus ja tulkinnallisuus. Leimallista on myös kirjoituskutsun tuloksena syntyneiden tekstien reaktiivinen luonne: keruuilmoituksen sisältö, ulkoasu ja retoriikka vaikuttavat väistämättä kertomusten sisältöön ja tunnelmaan. (Kaarlenkaski 2008, 1-3.)

Muistipankin aineisto ei ole erityisen laaja: vaikka jotkut kertomuksista ovatkin sangen seikkaperäisiä ja monipuolisia, aineiston kattavuuteen liittyvät ongelmat on syytä ottaa vakavasti (ks. esim. Eskola & Suoranta 2005, 60). Suppeahkosta aineistosta on löydettävä vankka yhteys tarkoituksenmukaiseen teoriaan, jotta kuvailun tasolta päästään nousemaan käsitteelliseen ymmärrykseen (mts., 62). Vertailu muihin aihepiiriä sivuaviin tutkimuksiin on myös tarpeen, jotta aineistoa on ylipäättään mahdollista tulkita hedelmällisesti ja sitä kautta päästä yleistyksiin (mts., 66). Kirjoittajien itse tuottaman, vakioimattoman kertomusaineiston suppeus on toki joissakin suhteissa myös eduksi: ainakaan saturaation ongelmaa ei juuri tarvitse pohtia! Myös aineistollinen rajaus tulee tässä tapauksessa annettuna, kun aineisto on jo olemassa valmiina, tietyn laajuisena kokoelmana.

Suurin osa kyyttömuistojen kirjoittajista on naisia; olihan karjanhoito pientilojen Suomessa lähinnä naisten vastuualuetta (ks. esim. Siiskonen 1990; Silvasti 2001, 171; Kaarlenkaski 2012, 72-73). Miehetkin muistelevat, mutta heidän kirjoituksissaan korostuvat eri asiat kuin

naisten teksteissä. Tiedostan tämän asetelman – jonkun mielestä kenties vinoutumankin – mutta en nosta tätä keskeiseksi kysymykseksi. Sukupuolittunut työnjako näyttäytyy kirjoituksissa lähinnä vallitsevan asiointilan toteamisena ja sellaisenakin hyvin harvakseltaan.⁶ Itse asiassa se, että kyytöistä kertoneet ovat enimmäkseen naisia, on tässä tapauksessa tervetullut vinouma, joka tekee tulkinnan ylipäättään mahdolliseksi: jos muistoista kovin useat olisivat miesten tekemiä, ne tuskin kertoisivat omakohtaisesti esimerkiksi lehmän ja hoitajan suhteesta.

Informanttien omakohtaisten kokemusten kirjo on oivaa materiaalia, kun punnitaan eläinsuhteen merkitystä ja elämäntavan kestävyyttä. Siksi on luontevaa tarkastella karjankasvattajien itse kirjoittamia muistelmia eläinsuhteen ja kestävyuden kokemusten puntareina. Kyyttömuistojen lukeminen on kiehtova aikamatka menneisyyden Savoona.

4.3 Menetelmät

4.3.1 Adaptiivisesta teorianmuodostuksesta

Derek Layderin pohdinnat teorian ja empirian suhteesta ovat synnyttäneet adaptiiviseksi teoriaksi nimetyn menetelmän. Se on nimestään ("teoria") huolimatta metodologinen lähestymistapa, joka on siis tässäkin perusteltua esitellä menetelmien yhteydessä. Layderin adaptiivisuus on sukua teoriasidonnaiselle analyysille, jossa teoria vaikuttaa taustalla, mutta ei suoraan ohjaile tulkintaa. Myös Layder korostaa teorian ja empirian jatkuvaa vuoropuhelua, mutta adaptiivisessa teoriassa on tiettyjä erityispiirteitä, joiden vuoksi sitä ei voida varsinaisesti pitää teoriasidonnaisuuden suuntauksena.

Adaptiivisuus tarkoittaa tässä yhteydessä sekä teorian että empirian adaptaatiota, sopeutumista, muokkautumista. Teoria elää tutkimuksen edetessä, kun empiria tuo uutta tietoa aiheesta. Toisaalta uusi tieto muokkautuu saatavilla olevan teorian kautta. (Layder 1998b, 13.) Yksittäiset käsitteet voivat toimia työn kuluessa sitä ohjaavina ja jäsentävinä apuvälineinä, vaikka ne eivät sinänsä riittäisikään vakuuttavien teoreettisten selitysten muodostamiseen. Tietty käsite voidaan missä vaiheessa tahansa asettaa sivuun tai hylätä kokonaan. Toisaalta

⁶ Sukupuolittuneen työnjaon esiintyminen kertomuksissa itsestäänselvyuden kaltaisena (ks. myös Kaarlenkaski 2012, 206) ei tietenkään johda suoraan siihen, että itse näkisin asian samoin. Teema ei kuitenkaan nouse ongelmanasettelussani keskeiseksi.

jokin yksittäinen käsite saattaa muodostaa pohjan kokonaan uudelle teoreettiselle lähestymistavalle. Teorian parissa siis työskennellään koko tutkimusprosessin ajan, ei vain tietyissä työvaiheissa. (Layder 1998a, 26, 28.)

Seuraavassa kytken Layderin adaptiivisen menetelmän vaiheiden kuvaukseen oman työni edetessä tekemiäni huomioita.

Layder jakaa tutkimusprosessin neljään elementtiin:

a) *aiheen ja tutkimusongelman valitseminen*

Työn alkuvaiheessa muotoiltu tutkimusongelma ei välttämättä ole lopullinen, vaan Layder näkee myös ongelman muotoutuvan vähitellen, vuoropuhelussa teorian kanssa. Tutkimus lähtee kuitenkin väistämättä liikkeelle tietystä aihealueesta, ja yksi Layderin ehdottama teorian rakentamisen alkusysäys onkin listan tekeminen niistä avainsanoista, jotka nousevat mieleen tämän aihealueen tiimoilta. Tämä ajatusleikki ei estä olemassaolevan teorian hyödyntämistä, vaan auttaa ajattelemaan avoimemmin ja löytämään mahdollisesti uusia, luovia tapoja lähestyä aihealuetta. (Layder 1998b, 4-6.) Oma työni lähti yhtäältä liikkeelle tietystä aihepiiristä, maatiaiseläinten kasvattamisesta, johon liittyvästä keskustelusta minulla oli jonkin verran etukäteistietoa. Toisena lähtökohtana oli yksittäinen olemassaoleva aineisto, joka kertoi aihepiiristä hedelmällisellä tavalla, mutta jota ei vielä ollut tarkasteltu sosiologisesti. Tämän alkuasetelman pohjalta aloin rakentaa tutkimusongelmaani kulttuuriperinnön, eläinsuhteen ja maaseudun muutoksen kaltaisten avainkäsitteiden kautta. On huomattava, ettei suunnitteluvaiheen avainsanalista useinkaan muistuta lopullisen tutkimuksen teoreettista apparaattia. Silti se tarjoaa perustan, jonka avulla työ pääsee tehokkaasti alkuun.

b) *teoreettiset "harkinnat" (theoretical deliberations)*

Layder neuvoo käyttämään olemassaolevia yleisteorioita ajatteluketjun käynnistysvälineinä, taustaärsykkeinä. Ne sisältävät käsitejoukkoja, joita voidaan työn kuluessa keskusteluttaa empirian, muiden kenties lähempänä empiriaa olevien teorioiden sekä metodologisten tekniikoiden kanssa. (Layder 1998b, 15.) Teoria

hyötyy, kun se asetetaan empiiriseen puntariin; empiria puolestaan saa teoriasta selitysvoimaa ja kantavuutta. Layder puhuu teoriasta projektina ja teorian orgaanisuudesta, millä hän tarkoittaa sitä, että adaptiivisessa menetelmässä teoria paitsi muokkaa tulkintaa, myös muokkautuu tulkinnan myötä. (Layder 1998a, 7-9, 31.) Layderin ajatus herkistävien käsitteiden käytöstä on hyödyllinen: tietty käsite tai käsitejoukko saattaa esimerkiksi työn alkuvaiheessa auttaa jäsentämään ajatuksia, mutta ei välttämättä näy lopullisessa tekstissä kuin mainintana. Herkistävillä käsitteillä ajattelusta voi viritä muita, vankempia selityksiä. (Layder 1998b, 10.) Itselleni produktiivisiin ja kestävään kehitykseen liittyvät teoriat tarjosivat jo suunnitteluvaiheessa ajatteluapua. Viimeksimainitusta poimin erilleen kestävyuden ajatuksen, jota tarkastelen suurelta osin siihen useimmiten liitetystä kehitystendenssistä irrotettuna. Hahmottelen myös kestävyuden osa-alueista jaottelun, jossa ”poikittainen” ja ”pitkittäinen” limittyvät verkkomaiseksi kokonaisuudeksi. Pohdin myös tiedon tuottamiseen ja hallintaan liittyvää problematiikkaa. Se, tulisivatko tietoon ja sen muuttumiseen liittyvät teemat juurikaan näkymään valmiissa työssäni, oli pitkään epäselvää; herkistävänä käsitteinä näistä kysymyksistä oli kuitenkin selkeästi hyötyä, ja lopulta havaitsin keskustelun tiedosta niin olennaiseksi, että jatkoin sitä tutkielmani lopulliseen versioon asti.

Työni taustalla vaikuttavana laajempuna teoriakehyksenä oli joukko ihmisten, eläinten ja ympäristön suhteen hahmottamisen tapoja, joita ammensin paitsi ihmis-eläin-sosiologian, myös laajemmin yhteiskuntatieteellisen ja kulttuurisen eläintutkimuksen piiristä. Työni edetessä totesin, että aihetta antoisalla tavalla sivuavaa kirjallisuutta ilmestyi jatkuvasti lisää. Olisin saattanut kokea tämän ongelmana, ellen olisi omaksunut adaptiivista menetelmää: nyt saatoin jatkaa pallottelua teoreettisen ja empiirisen välillä ilman että olisin tuntenut joutuvani palaamaan jo mielessäni loppuunkäsiteltyyn kokonaisuuteen. Uusien näkökulmien – tai ainakin sävyjen – löytäminen vielä työn loppumetreillä oli joustavan työtavan ansiosta suorastaan ilahduttavaa.

c) *tiedonkeruun menetelmät ja tekniikat*

Layderin menetelmä kannustaa erilaisten aineistojen yhdistämiseen, mikä sekin osaltaan tarjoaa lähtökohtia uuteen teoreettiseen ajatteluun. Adaptiivisen menetelmän

voi ajatella suosivan erityisesti kvalitatiivisia aineistoja siinä mielessä, että niiden keruu ja työstäminen ei yleensä vaadi yhtä tiukkoja etukäteisparametreja kuin laajojen ja usein kalliiden kvantitatiivisten aineistojen parissa työskentely. Kun adaptiivisuutta ajatellaan joustavuutena ja sopeutuvuutena työn kehittymiseen ja muutokseen, pienehköjen kvalitatiivisten aineistojen vahvuus on helppo allekirjoittaa. (Layder 1998b, 17-19.) Suunnittelin aluksi muistipankkiaineiston täydentämistä tuoreemmalla haastatteluaineistolla. Pohdintojeni edetessä tulin kuitenkin siihen tulokseen, että vaikka yhteys nykyaikaan olisikin hyvä rakentaa nykykasvattajien kokemusten avulla, keskityn tällä kertaa valmiin, menneisyyttä käsittelevän aineiston tarkasteluun ja jatkan työtäni tämän päätöksen pohjalta. Osasyyn tähän oli aikataulullinen; toisaalta halusin antaa nimenomaan entisajan kyytöistä kertovien muistojen hallita näyttämöä ja rakentaa työni palvelemaan niitä.

d) otos, koodaus ja memot

Layderin muistutus tarkoitukseen sopivan otoksen käyttämisestä on vanha ja tuttu: satunnaisotannat ovat paikallaan tilastolliseen edustavuuteen pyrkivässä tutkimuksessa, kun taas syvemmän tiedon etsimisessä on usein mielekkäämpää käyttää harkinnanvaraista otantaa. Layder ehdottaa sovellettavaksi Glaserin ja Straussin teoreettisesta otannasta kehitettyä versiota, jossa ei vain kerätä aineistoa kunnes jotain alkaa nousta esiin. Adaptiivisessa lähestymistavassa aineisto(je)n lopullinen rakenne määrittyy teoreettisen pohdinnan, keruun kuluessa virinneiden kysymysten sekä tutkimusprosessissa mahdollisesti kehkeytyvän uuden teorian vuoropuhelussa. (Layder 1998b, 21-24.) Tämä periaate ei omassa työssäni toteudu täysin: valmis aineisto on se mikä on. Tämä ei tietenkään muuta Layderin oivallista huomiota siitä, että aineisto – kuten teoriakaan – ei saa olla kiveen hakattu, vaan molempien tulee palvella kokonaisuutta ja muovautua, jos tarve vaatii.

Koodaus lähtee adaptiivisessa menetelmässä usein liikkeelle aineiston karkealla läpikäynnillä, jonka kuluessa yksinkertaisesti tehdään jonkinlainen merkki erityisen kiinnostavalta vaikuttavan asian kohdalle. Voi olla, että näistä merkeistä muodostuu vähitellen temaattisia koodeja, kun tietty ajatus toistuu useassa kohtaa. Taas kerran muistamme, että teoria on kaiken aikaa mukana, valmiina sekä muokkaamaan koodaustyötä että muokkautumaan itse työn kuluessa. (Layder 1998b, 24.)

Memot tarkoittavat muistiinpanoja: aineiston ja teorian yhteyksistä memoillaan eli kirjoitetaan kommentteja, jotka saavat mielellään olla niin yksityiskohtaisia kuin mahdollista. Layder näkee tärkeäksi sen, että memoilu käsittää viittauksia laajoihinkin teoreettisiin kokonaisuuksiin. Olemassa olevia teorioita kunnioitetaan, eikä kyseessä suinkaan ole mikään "kaikki käy" -tekniikka. Silti suurikin teoria voi taipua palvelemaan työtä jollain tapaa muuntuvana, jos sen työstäminen sallitaan. (Layder 1998b, 25.) Memoilu on antoisa ja hedelmällinen tapa pohtia asioita: sen avulla empiria saa kuin huomaamatta jo varhaisessa vaiheessa keskustelukumppanikseen teoriasta ammentavia ajatuksia.

Layder huomauttaa, etteivät edellä kuvaillut metodelementit *a-d* kuvaa työn kronologista etenemisjärjestystä, vaan kuhunkin kysymykseen voidaan periaatteessa palata missä työvaiheessa tahansa. (Layder 1998b, 2.) Oma työni eteni juuri näin: ammensin vuorotellen aineistosta, teoriasta ja omista muistiinpanoistani. Työprosessini näyttäytyisi kaikkein järjestelmällisimmille tutkijoille varmasti kaoottisena, mutta itselleni tämä menetelmä tuntui sopivan.

4.3.2 Koodaus ja memot

Käyn omassa työssäni ensin läpi kyyttömuistipankin kirjoitukset koodaamalla ja memoilemalla. Etsin aineistosta toistuvia teemoja, juonenkäännteitä ja tapoja sanoa asioita. Tarkkailen esimerkiksi, millaista yhteenkuuluvuuden tai epävarmuuden tunnetta kertomus kuvaa ja millaista kestävyiden tai murroksen kokemusta tarina heijastaa. Koodirunko oli aluksi karkea: eläinsuhde, sosiaalinen kestävyys, kulttuurinen kestävyys, tuottavuusajattelu. Kun kävin kertomuksia läpi useamman kerran, teemoista löytyi jälleen pienempiä kokonaisuuksia, jotka auttoivat vastaamaan itselleni asettamiini kysymyksiin.

Jokainen keräykseen lähetetty kertomus on yksittäinen teksti, joka tarjoaa oman näkökulmansa ihmisen ja itäsuomenkarjan suhteeseen. Lisäksi kertomusjoukko muodostaa kokonaisuuden, jonka avulla on mahdollista hahmottaa laajempi kuva tutkittavasta aiheesta. (Kaarlenkaski 2012, 31.) Pysin pitämään tämän mielessäni kertomusten analyysin edetessä: sekä pienet yksityiskohdat että laeva kokonaiskuva auttavat ymmärtämään niitä tekijöitä, joista karjatilallisten kestävyiden kokemukset muodostuivat. Pidän kuitenkin osuvana ja

aiheellisena Kaarlenkasken (mts., 32) huomiota siitä, että pienet tekstilainaukset on liiankin helppo valjastaa palvelemaan tietyn kuvan luomista tutkimuskohteesta: näytteitä ei pidä irrottaa yhteydestään tarkoitushakuisesti siten, että tulkitsijan näkemys hajottaa kirjoittajan alkuperäisen viestin.

Melkein kaikki muistelijat ovat lähettäneet kertomuksensa omalla nimellään – joukossa on vain yksi nimimerkki. Silti en tässä käsittele kertomuksia kirjoittajien oikeilla nimillä. Muistipankki on jo poistunut Savon Sanomien verkkosivuilta eikä näin ollen ole enää varsinaisesti julkista aineistoa; on yksilönsuojan kannalta varmempaa jättää kirjoittajien oikeat nimet pois. Olen korvannut muistelijoiden oikeat nimet koodinumeroilla, joista käy ilmi kirjoittajan sukupuoli (N tai M) sekä kirjoittajalle antamani numero (1-48). Kuusi kirjoittajaa (M 1, N 2, M 3, M 5, N 6, N 23) on lähettänyt useamman kuin yhden tekstin. Nämä kaikki kirjoitukset on merkitty kirjoittajiensa mukaan samoilla koodinumeroilla: esimerkiksi kirjoittajan N 23 kaikki kolme tekstiä saivat kaikki koodikseen N 23.

4.3.3 Temaattisesti tarkastellut muistot

Laadullisessa tutkimuksessa yksittäinen kertomus voi avata kysymyksen yhtä lailla kuin laaja aineistomassa. Tulkinta voi selkiytyä ja lähestymistapa tarkentua jopa yhden ainoan lauseen perusteella. (Alasuutari 2007, 52.) Keräyksen tehtävänannossa pyydettiin muistoja muutamista annetuista teemoista. Silti kertomukset ovat suurelta osin kirjoittajien itse jäsentämiä ja muotoilemia, mikä mahdollistaa heidän oman äänensä kuulumisen, heidän oman priorisointinsa esiintulon. (mts., 83.)

Kyyttökertomuksissa toistuu monia vakioaiheita: nimikkovasikat, lapsuuden turvallisuus ja vakaus, teurastuspäivän haikeus. Useiden muistelijoiden kuvatessa samankaltaisia asioita tulkitsija saa työlleen tukea; yksittäiset kertomukset muuttuvat yleiseksi ajankuvaksi (Alasuutari 2007, 41). Silti se, mitä kyyttökasvattaja kirjoittaa, on hänen oma kokemuksensa ja käsityksensä, joka on useimmissa tapauksissa haettu vuosikymmenten muistokerrostumien takaa. Kaikki kerrottu ei välttämättä vastaa sotienjälkeistä aktuaalista todellisuutta yksi yhteen. Tämä ei kuitenkaan mitätöi kasvattajan kertomusta tai saata sitä epäilyttävään valoon: tarkastelukohteenahan ovat nimenomaan kasvattajien omat ajatukset ja reflektiot siitä ajasta, jolloin kyyttöjen kanssa elettiin ja työskenneltiin. (mts., 81.) Yksittäinen valaisee yleistä, yleinen auttaa kontekstualisoimaan yksittäistä.

4.3.4 Tyypitelty kertomus maatilan historiasta

Jotkut kyyttötarinoista on jäsenetty temaattisesti, osassa on kronologisesti etenevä juoni. Molempia tyyppejä on mahdollista käyttää sekä temaattisen että narratiivisen tulkinnan pohjana, ja vaikka itse olen etsinyt teksteistä enimmäkseen teemoja, olen halunnut täydentää analyysiani rakentamalla kirjoitusten pohjalta myös yhtenäistetyn kertomuksen, tyyppin (Alasuutari 2007, 127). Kirjoitukset kertovat tarinan savokarjalaisesta pientilasta, jonka elämän edellytyksiä olivat metsien ja peltojen lisäksi itäsuomenkarjan lehmät, ja jonka elinkaari ulottui evakkorekien ajasta teurasautojen valtakauteen. Tähän tyyppitarinaan, kuten teemoihinkin, palaan luvussa 8.

Kun ihminen kirjoittaa elämästään, hän kertoo tarinan, jossa selkeät vaiheet seuraavat toisiaan ja rakentavat yhtenäisen kokonaisuuden: elämää ei vain kerrota, vaan samalla se rakennetaan. Kyseessä ei ole orjallinen toden kuvaus, vaan kertojan oma tulkinta. Kertominen palvelee ihmisen omaa "yksilöllistä projektia" tehden elämästä merkityksellisen. Yksilöllinen elämäntarina kietoutuu tiiviisti myös yhteisön tarinaan, ja tämä yhteys on mukana rakentamassa ihmiselle identiteettiä. (Silvasti 2002, 53, 56-57, 60.) Elämäkerrat pyrkivät usein rakentamaan tietynlaisen, ihanteellisen elämänkaaren vaatimuksia vastaaviksi. Silloin kun narratiivi kuvaa murtumakohtia, erityinen pääsee näkyviin. (mts., 86.) Mainitsemisen arvoinen tapaus on siis usein poikkeus; "normaali" on löydettävä jännittävien tapahtumien välistä. Omaelämäkerrallinen narratiivi, jollaisia monet kyyttömuistoista ovat, ei kuitenkaan välttämättä ole kattava tarina koko ihmiselämästä, vaan se voi yhtä hyvin keskittyä tiettyyn elämänvaiheeseen, esimerkiksi lapsuuteen (Kaarlenkaski 2008, 6). Osaa kertomuksista luonnehtii kenties parhaiten omaelämäkerrallisen fragmentin käsite: ne käsittelevät yhtä ainoaa tapahtumaa (mts., 7).

Keruupyynnön tuloksina syntyneinä ja kysymyksiin vastaavina narratiiveina kyyttömuistot eivät ole puhtaita elämäkertoja, mutta niissä on elämäkerrallisia elementtejä. Erityisen kiintoisaa tarinoissa on se, että niissä kuvataan ihmisten lisäksi myös yksittäisten eläinyksilöiden elämänvaiheita. Nykyisin tuotantoeläimeksi luokiteltavan eläinlajin yksilöllisen elämänkaaren kuvaus ihmiselämän narratiivin rinnalla tuo jännittävällä tavalla esiin sen, miten eläinsuhteemme on muuttunut vuosikymmenten mittaan. Kertomuksista todellakin huomaa, että kyyttö on ollut pientilan elämässä keskeisellä sijalla.

5. ANALYYSI: MUISTOJA NAVETASTA

Kyyttökertomukset huokuvat vahvaa kiintymystä pieniin punavalkoisiin lehmiin. Silti kyytöistä säännönmukaisesti luovuttiin muutama vuosikymmen sitten. Elämäntavan kestävyys edellyttää ekologisen, sosiaalisen ja taloudellisen ulottuvuuden tasapainoa, ja tämä tasapaino järkkyy myös Savo-Karjalassa.

Aloitin kyyttömuistojen läpikäymisen mitä tunnepitoisimmista tarinoista: poimin muistipankkiaineistosta kuvauksia ihmisten ja eläinten suhteista kyyttöjen aikakauden pientiloilla. Kirjoittajat kertovat lapsuuden nimikkovasikoista, navetan turvallisesta lämmöstä ja paimenessa olon vahvoista tunnelmista. Lypsämistä muistellaan intiiminä, väliin haasteellisenakin yhteistyönä lehmän kanssa. Uransa päätepisteessä lehmä joutui lähtemään; tästä surullisesta tapahtumasta on muistipankissa monia liikuttavia kertomuksia.

Lehmäsuhde oli läheinen, mutta perhe ja kylän ihmiset muodostivat kaikkein tärkeimmän osan sitä sosiaalista ympäristöä, jossa pientilan asukas eli ja toimi. Jatkankin etsimällä kirjoituksista niitä elämänpiirin kuvauksia, jotka kertovat ihmisten keskinäisestä yhteydestä. Jokaisella perheenjäsenellä oli omat tehtävänsä kotitilalla, mutta moneen suurempaan työhön tarvittiin koko tilan väkeä; jotkut asiat hoidettiin yhteistyössä naapuritilojen kesken. Kanssakäyminen kylän väen kesken lankesi luonnostaan, tietoa ja ideoita vaihdettiin, naapuriapua annettiin ja saatiin. Ihmisellä oli tunne, että hän tiesi mitä teki ja oli siellä minne kuului – roolissa, johon hän oli kasvanut pienestä lapsesta saakka.

Lopuksi etsin kertomuksia siitä, miten – ja mistä – tuottavuusajattelu vähitellen hiipi pientiloille. Tarvittiin enemmän maitoa, isompi meijeritili, ostorehuja ja lannoitteita, työtä säästäviä koneita, tilavia ja hyvin suunniteltuja navettoja. Kyytöt eivät pystyneet täyttämään paikkaansa tällaisessa yhtälössä. Siitä, mikä ennen oli ollut vaatimatonta mutta riittävää, tuli nyt vanhanaikaista ja tehotonta. Muutoksesta koitui dramaattisia seurauksia sekä ihmisille että itäsuomenkarjalle.

5.1 Kyytön ja hoitajan suhde

Lapset oppivat jo pieninä hoitamaan lehmiä ja kasvoivat samalla ajattelemaan karjataloutta omana tehtävänä, paikkanaan maailmassa. (Silvasti 2001, 100; Kaarlenkaski 2012, 207). Lehmän lempeä kohtelu synnytti molemminpuolisen luottamuksen, joka merkitsi paitsi tunnesiteen syntymistä, myös jokapäiväisen käytännön elämän helpottumista: luottavaista eläintä oli helppo käsitellä (Wilkie 2010, 34, 133-134.)

Kun työskentelemme eläinten parissa, teemme rajatyötä, jonka avulla määrittelemme eläimen samankaltaisuutta tai erilaisuutta itsemme kanssa ja sijoitamme eläimen omalle paikalleen kulttuurin ja luonnon välisessä jatkumossa. (Arluke & Sanders 1996, 124, 127; Schuurman 2012, 241.) Rajatyö tulee yleensä näkyväksi vasta tietoisien pohdinnan tuloksena, reaktiona eläimen olemuksen problematisoimiseen. Kyyttömuistoissa rajatyö näyttäytyy lähinnä siellä, missä nykyistä karjanhoitokulttuuria peilataan entistä vasten. Kirjoittajien lapsuus- ja nuoruusmuistoissa lehmät olivat lähestulkoon perheenjäseniä, mutta toisaalta vahvasti eläimiä; ne ilmensivät laumakäyttäytymistä ja tulivat toimeen luonnonläheisissä oloissa. Nykyajan lehmien vihjataan olevan ihmisten tarpeisiin jalostettuja ”maitotehtaita”. Tässä mielessä kirjoittajat siis näkevät ne vahvasti kulttuurieläimiä, joihin ei kuitenkaan muodostu samalla tavoin läheistä suhdetta kuin entisajan karjaan.

Laatu (2012) kertoo lemmikkien moninaisista merkityksistä nykyihmisen elämässä. Nykyisenä lemmikkieläinten valtakautena on hyvä muistaa, että ihmisten ja eläinten välillä on usein ennenkin vallinnut lämpimiä ja läheisiä tunnesiteitä. Tunteiden kohteina vain ovat olleet lemmikkien sijaan kotieläimet, ne samat eläinlajit, joista nykyisin puhumme hyötyeläiminä tai tuotantoeläiminä (ks. esim. Kaarlenkaski 2012, 15). Lehmiä on kuvattu ”työkavereiksi”, ”ystäviksi” (mts., 317). Kyyttökirjoittaja toteaa: "Lehmät olivat kuin perheenjäseniä, niitä kunnioitettiin, niille puhuttiin ja hoidettiin kuin parastakin lemmikkieläintä." (N 19.) Kirjoittajat kuvaavat kyyttöjä luonteeltaan vahvoiksi, sitkeiksi, ketteriksi, lauhkeiksi, ihmisystävällisiksi (N 22; N 28; M 39; N 40).

Lehmä tarkoittaa elämää, siitä sinä saat ruokaa, lämpöä, lohtua. Se on uskollinen ystäväsi. Voiko olla mitään sen tyynnyttävämpää ja kauniimpaa kuin lehmä. Se isosilmäinen. Uskollinen, ymmärtäväinen. (N 40.)

Hoitajilla oli usein tiettyjä erityisen helliteltäviä lehmiä. Näin myös yhden kirjoittajan sukulaismammalla, joka piti lehmävanhus Kaisaa mukana muonavahvuudessa vielä vuosikausia senkin jälkeen kun Kaisa oli tullut mahoksi eli hedelmättömäksi (N 6; M 15). Lehmä oli hoitajan ystävä ja turva, se oli mielessä yötä päivää (N 12; N 23). Läheinen suhde oli molemminpuolinen: tuttu hoitaja tuntui olevan myös lehmälle tärkeä. "...lehmien suuret silmät näyttivät kiittävän meitä" (N 43). Metsälaitumelle syntynyttä vasikkaa ei kuka tahansa saanut lähestyä, mutta omaan, tuttuun ihmiseen emo luotti. Lehmä saattoi poikimisen jälkeen jopa tulla ammumaan veräjälle: se kutsui hoitajaa katsomaan vasikkaa. (N 14; N 19.)

5.1.1 Pikkukarjakot

Lapsille muodostui pienestä asti luonteva suhde lehtiin ja muihin kotieläimiin. Lapsilla oli nimikkolehmät, joiden kautta he juurtuivat karjanhoitotyön maailmaan sekä käytännön tasolla että emotionaalisessa mielessä. Oltiin äidin mukana navettatöissä, kesällä käytiin paimenessa ja touhuttiin mukana muissa karjanhoitoon liittyvissä toimissa.

Sotatalvi, kova pakkanen. Ukki ja äiti ajavat navetan vintille heiniä, pehkuja ja kortetta. Minä, 4-vuotias, olen navetan lämpimässä lehmien pilttuussa (parressa). Silitän Lepon lämmintä kylkeä. Se katsoo minua raukeana suurilla silmillään. Nuolaisee takin hihaa ja käsiäni. Laakeri, Sievä, Maituri ja Lemmikki märehivät rauhallisina. (N 22.)

Lasten mukanaolo navettatöissä oli tietenkin useimmiten pakon sanelemaa. Sota-aikana, kun äiti joutui ainoana aikuisena vastuuseen koko taloudesta, myös vanhemmat työt joutuivat tarttumaan karjanhoitotyöhön. Näin ollen oli myös pienimmäiset otettava mukaan navetalle; muussa tapauksessa oli pakko "...sitoa lapset kiinni vaikka pöydän jalkoihin navettatöiden ajaksi..." (N 29). Kiinteän eläinsuhteen kehittyminen tapahtui siis huomaamatta, mutta seuraus tästä oli kestävyuden kannalta arvokas: kasvaminen karjanhoitajuuteen palveli kotitilan jatkuvuuden ideaalia.

Yhteys lapsen ja eläimen välillä hahmottuu muutamissa kertomuksissa jopa ulkonäön tasolla: esimerkiksi kesakkoiset, tummakulmaiset työt - kuten yksi kirjoittaja sisarineen - näyttivät mielestään itsekin hieman kyytöiltä (N 29). Lehmät olivat rauhoittavia kumppaneita: yksi kirjoittajista muistaa, miten sota-aikana menttiin navettaan pommituksia piiloon ja miten lehmien lämpö ja tyyneys lohduttivat pelokkaita lapsia (M 1). Toisessa perheessä navetta tarjosi turvaa ja lämpöä, kun humalainen isä ajoi kaikki ulos kuutamolle (N 23.). Suuret

eläimet saattoivat toki myös pelottaa lapsia. Astutuspäivänä perheen pienimmät komennettiin sisälle ja he tarkkailivat pihan tapahtumia ikkunan läpi, jolloin ison sonnin käsittelyn haastavuus ja tilanteessa vallinnut intensiivinen ilmapiiri jäivät elävästi mieleen (N 43).

5.1.2 Lehmän kylkeä vasten

Lehmien metsälaidunnus, perinteinen suomalaisen karjatalouden käytäntö, oli arkea pienillä savolaistiloilla vielä sotien jälkeenkin. Paimenta tarvittiin ohjailemaan karjan kulkua laajoilla metsälaitumilla ja toimittamaan lehmät kotiin lypsylle. Useimmiten paimeneen joutivat lapset, kun aikuisilla oli yllin kyllin muuta puuhaa. Yksi kirjoittajista muistelee, miten paimenessa olo oli hänelle hyvin mieluisaa työtä: "...lehmät olivat niin ihania ja luonto ympärillä niin mielenkiintoinen" (N 33). Sekä tytöt että pojat kulkivat paimenessa: kuten Kaarlenkaskikin (2012, 74) mainitsee, paimennusta ei ainakaan Suomen harvaanasutuissa osissa ollut rajattu tyttöjen työksi.

Käsinlypsy oli metsälaidunnuksen ohella toinen vanhan karjatalouden piirre, joka väistyi täysin vasta kyyttöjen hävitessä tiloilta. Lypsy, joka toistui kahdesti päivässä, oli sekä hoitajalle että eläimelle erityisen tunnepitoinen tilanne⁷. Usein kuultu tunnustus lypsäjän itkemisestä lehmän kylkeä vasten toistuu myös monissa kyyttökertomuksissa:

"Lypsämisestä muistan, miten läheinen suhde oli lehmillä ja lypsäjällä. Kun äidillä oli jotakin murheita, hän painoi päätään lehmän kylkeä vasten ja antoi kyynelten valua kylkeä pitkin." (M 47.)

Lypsytilanne sai lehmät osoittamaan erityisen lämpimästi kiintymystään ihmiseen: ne esimerkiksi nuolivat lypsäjää. (N 32.) Toisaalta lehmä saattoi pidättää maitonsa tai muuten kiukutella, jos lypsäjä ei ollut tuttu tai mieleinen⁸. (N 3, N 19, N 23, N 46.) Virpu-lehmä vaati jatkuvaa kehumista lypsyn aikana, ja kun lypsäjä kerran arveli Virpulle, että "et taida olla sen parempi kuin toisetkaan", Virpu poistui närkästyneenä paikalta kesken lypsyn (N 46). Kun lehmän elämänura kotitilalla saattoi kestää jopa kaksikymmentä vuotta, ei ole ihme, että eläimen jokainen oikku tuli tuttuakin tutummaksi (M 19).

⁷ Oksitosiinihormonin erittyminen lehmän verenkiertoon vaikuttaa paitsi maidoneritykseen, myös lehmän mielialaan (ks. esim. Moisio 2002).

⁸ "Maidon pidättäminen" liittyyneekin oksitosiinin määrään (Kaarlenkaski 2012, 218).

Lypsy ja karjanhoito olivat pientilojen aikakaudella pitkälti naisten töitä, ja pienimuotoista kotieläintaloutta harjoittavat naiset näyttävät edelleen tunnustavan erityisen lämpimän suhteensa eläimiin (ks. esim. Wilkie 2010, 57-60). Myös kyyttömuistot kertovat jossain määrin sukupuolittuneesta työnjaosta, joskin pientiloilla karjanhoitoon liittyvät asiat olivat pitkälti koko perheen yhteisiä. Sekä miehet että naiset esimerkiksi muistavat valtavan määrän lehmien nimiä: Kaunikki, Nyyrikki, Neito, Pasuna, Nuppo, Lemmikki, Kauno, Ystävä... Sukupuolittunut työnjako tulee kuitenkin ilmi esimerkiksi siinä, miten erään miespuolisen kyyttömuistelijan (M 26) pitkä ja seikkaperäinen, elämäkerrallista ja etnografista narratiivia yhdistelevä kirjoitus kuvailee yksityiskohtaisesti kaikkia muita karjatilan toimia, mutta jättää lypsykuvaukset kokonaan pois. Toisen miespuolisen kirjoittajan (M 30) muistossa kuvaillaan lehmän käyttämistä sonnin luona; tähän tärkeään toimitukseen perheen poika kyllä osallistui, kunhan ensin ”eräänä iltana lypsyaikaan naiset huomasivat, että yksi lehmistä oli taas sulhasta vailla”. Lehmät kaikkienensa siis olivat koko perheen asia, mutta itse lypsytyö ja siihen liittyvä eläinten läheinen tarkkailu oli naisten erikoisalaa.

5.1.3 Lähtö

Pienimuotoisen karjanhoidon parissa toimivat ihmiset törmäävät usein produktiivisen paradoksin kokemukseen: nautaan kiinnytään, vaikka eläin sittemmin teurastetaan. Nykyisten harrastustilojen karjankasvattajat painottavat – kenties puolustukseksi – että heidän eläimensä ovat ainakin saaneet elää hyvän elämän. (Wilkie 2010, 115, 151.) Arluke ja Sanders (1996, 85) käyttävät samasta ilmiöstä nasevaa termiä ”*caring-killing paradox*”. Nykyajan ihmisten, myös harrastustilojen karjankasvattajien, on vaikea suhtautua siihen, että eläimistä tulee lihaa: tappaminen suljetaan pois mielestä ja eri työvaiheet sijoitetaan eri ihmisten tehtäviksi (Wilkie 2010, 152-153).

Myös kyyttöajan suomalaisella maaseudulla itsekunkin lehmän ammattiura tietysti päättyi aikanaan: kuka sairastui, kuka tuli mahoksi tai loukkasi itsensä. Silloin edessä oli eläimen lopettaminen ja usein teurastuskin. Monet elinkaarensa päähän tulleet lehmät teurastettiin kotona - niin myös Löytö, jonka naapurin mies kävi ampumassa ja jonka teurastusprosessiin verenlaskuineen ja suolten käsittelyineen lastenkin oli osallistuttava (N 21). Käytännöt vaihtelivat: kaikissa taloissa lapsia ei hennottu ottaa mukaan lehmän teurastukseen, jonka katsottiin olevan siantappoa huomattavasti rankempi kokemus. (N 29). Olipa

lehmänteurastuspäivä tosin emännällekkin "itkun paikka" (N 22). Wilkie (2010, 182) puhuu hoitajan emotionaalisesta transitiosta: kun lehmä muuttuu vakituisesta hoidokista teuraseläimeksi, etenkin pienen mittakaavan karjankasvattajat joutuvat käymään läpi joskus vaikeankin prosessin.

Kotiteurastus oli haikeaa, mutta 1950-luvun mittaan yleistynyt lehmän laittaminen teurasautoon koettiin erityisen ikäväksi tilanteeksi. Neito-kyttö oli eläessään ehtinyt poikia jo kokonaista 17 kertaa, kun vanhus viimein peiteltiin vällyjen alle Kerho-tamman vetämään laitarekeen ja vietiin metsätietä pitkin maantien varteen ja autoon. Muistelija uumoilee, että Kerhollakin taisi silloin "vedet pyöriä silmissä". (N 10.) Lehmän lähtö oli ilmeisen vaikea paikka paitsi hoitajille, myös asianomaiselle itselleen.

"Oli toista kilometriä sille tielle, missä kulki teurastamon auto. Mieheni kanssa vein sitä tienvarteen. Minä läksin pois, että en tarvitsisi olla katsomassa lähtöä, mutta Onnetar oli toista mieltä. Se rupesi niin paljon riehumaan, että se olisi väkisin karannut. Niin minun ei auttanut kuin olla laittamassa se sinne autoon. Varmaan itkettiin kumpikin erojaisiksi..." (N 6.)

Uusien rotujen myötä jouduttiin silloin tällöin tilanteeseen, jossa parhaassa tuotantoiässä oleva lehmä sai poikimahalvauksen tai niin pahan utaretulehduksen, että se oli teurastettava; kyttöaikana oli poistettu lähinnä vanhoja tai mahoja lehmiä (M 19).

Lehmä saatettiin toki myös myydä eloon toiselle tilalle. Kirjoittajat muistelevat liikuttuneeseen sävyyn tilanteita, joissa kohdataan oma vanha lehmäystävä eron jälkeen. Muutto ei useinkaan ollut lehmälle helppo. Omena-lehmästä oli tullut uudessa paikassa "pienentynyt ja säikky", ja sen pelokkaat silmät palasivat kirjoittajan mieleen vielä vuosikymmenten päästä (N 10). Yksi muistelija kertoo Rusinasta, joka myytiin, mutta joka palasi jo seuraavana päivänä omin luvun kotiin ja käveli suoraan omaan parteensa (N 34).

Aina ei lähtijänä ollut lehmä. Kun tilan tyttö muutti pois kotoa, monen muun rakkaan asian ohella jäi taakse oma tuttu lehmikarja. Näin esimerkiksi tällä kertojalla:

"Lehmät tunsivat hoitajansa. Kun menin sitten vihdoin viimein naimisiin, olin käymässä siellä entisessä kodissa. Lehmät olivat pellon perillä. Kun kävelin ulkona, yhtäkkiä yksi nosti päätään ja ammui. Tunsivat, että siellähän se Leena on, ja koko karja lähti huutaen ja parkuen tulemaan pihaan. Silloin minä itkin, enkä unohda ikinä sitä tapahtumaa..." (N 21)

Kun tilalla tehtiin päätös luopua kyyttökarjasta kokonaan, oli edessä suuri muutos ja monellakin tapaa vakava paikka. Lehmärotu saatettiin vaihtaa toiseen tai karjanpidosta luopua kokonaan. Kummassakaan tapauksessa lopullinen ero vuosien mittaan läheisiksi tulleista kyytöistä ei ollut henkisesti helppo. Kaarlenkaski (2012, 252) puhuu karjan jälkeensä jättämästä tyhjyydestä, joka oli luonteeltaan sekä fyysistä navetan tyhjyyttä että henkistä toivottomuuden tunnetta, lohdutonta ajatusta aikakauden lopusta. Samankaltaista tunnelmaa on löydettävissä myös kyytöistä luopumisen kuvauksissa: äiti ”luovutti ja laittoi pelot pakettiin ja itkun kanssa lehmät teurasautoon” (N 36).

"Hyvin harva emäntä oli katsomassa ja hyvästejä jättämässä viimeiselle kyytölleen. Oli se niin kova hetki." (N 29.)

Kertomuksista käy vahvasti ilmi, miten antoisana työ kyyttöjen parissa koettiin. Vain yksi muistelijoista sanoo suoraan, ettei ollut karjaihmissä, mutta "hoidin kyllä, kun se oli kohdalleni osunut" (N 31). Muille lehmä oli ”ystävä, jolle kerrottiin ilot ja surut” (N 23); kyyttöjä opittiin ”suorastaan rakastamaan” (N 27).

5.2 Sosiokulttuurinen kestävyys

5.2.1 Yhteisö ja yhteisyys

Kuuluminen yhteisöön on kestävyuden kokemuksen merkittävimpiä osatekijöitä (Alila ym. 2011, 7-8). Kestävässä yhteisössä on elinvoimainen kulttuuri, ja yhteisön jäsenet toimivat yhdessä verkostoina (Jokinen 2005, 46-47). Elämänlaatu koetaan kestävässä yhteisössä korkeaksi; elintason suhteen sitä vastoin riittää, että ihminen pystyy täyttämään perustarpeensa ja tienaamaan elantonsa (Korhonen 2006, 24; Huttunen 2009, 22).

Savolainen kyläyhteisö oli vielä kyyttöjen aikakaudella tiivis. Silvastin (2001,101) kuvaama "elämänpiirin spatiaalinen ja sosiaalinen pienuus" näkyy myös kyyttömuistoissa. Pienuus ei kuitenkaan tarkoita mitättömyyttä: kontaktit naapureihin ja muihin kyläläisiin olivat lukuisia ja monimuotoisia. Myös perhe oli yhteisö omine konventioineen, joskaan pientilan työnjako ei ollut kiveen kirjoitettu.

Yhteisiä kokemuksia kertyi, kun perhe teki yhdessä työtä: esimerkiksi heinänteko vaati koko perheen työpanoksen (M 39). Joissakin kyyttökertomuksissa kuitenkin korostuu ennen kaikkea emännän, äidin, suuri työtaakka:

"Olen monesti ihmetellyt, miten vanhempani selvisivät siitä työmäärästä, joka heille lankesi. Varsinkin äiti. Hän laittoi pyhän seutuun kouluvaatteet kuntoon, pesi ja paikkasi. Oli nimittäin puutetta sodan jälkeen kaikesta. Sen lisäksi hän hoiti talouden, laittoi ruuat ja kaiken huipuksi karjan." (M 9)

Ajoittain isäkin saatettiin nähdä navettatöissä; näin etenkin lypsykoneiden yleistyttyä 1950-luvulla (N 22, N 43). Myös Kaarlenkaski (2012, 77) mainitsee saman, koneellistumisen tuoman muutoksen tilan työnjaossa. Kehitys oli samankaltainen muuallakin maailmassa: Wilkie (2010, 46-48) puhuu transitiosta, jossa karjatalouden funktio vaihtui toimeentulosta hyödykkeiden tuotantoon; samalla tekniikka tuli mukaan kuvaan ja miesten osallistuminen karjatalouden päivittäisiin toimiin lisääntyi.

Useilla tiloilla työskenteli oman perheen lisäksi apulaisia ja työmiehiä (N 18, M 39). Ihmisvaltainen työ muodosti luontevan kehyksen kyläläisten väliselle kanssakäymiselle, ja pienessä elämäntilassa naapurit olivat monella tapaa tärkeitä. Jos naapurin lehmät olivat ummessa, juusto oli tervetullut vieminen (N 28). Naapurukset lainasivat toisilleen koneita ja auttoivat muutenkin toisiaan (N 29, M 47).

Myös metsälaidunnus merkitsi tiivistä yhteistyötä kylän tilojen kesken. Kyyttökertomuksissa onkin kuvauksia paitsi laiduntamisen järjestämisestä, myös niistä sosiaalisista kontakteista, joita metsälaidunnuksen yhteydessä syntyi. Välillä kontakteja järjestettiin aivan tarkoituksellakin.

"Kun ennen vanhaan olivat metsälaitumet isoja ja niissä huonoja aitoja, niin sonnit olivat menneet toisiin karjoihin toisille kylille. Niitä oli sitten saanut etsiä. Tarina kertoo, että oli tehty 'tikusta asiaa'. Kun oli haluttu käydä naapurikylässä niitten asioita tiedustelemassa, niin on oltu olevinaan sonnia etsimässä." (M 5)

Isomman talon aitaamasta alueesta riitti usein laidunta naapurin pienemmänkin tilan eläimille (N 36). Mahdollisuus yhteisten laitumien käyttöön oli etenkin vähäväkisille perheille karjanpidon ehdoton edellytys (N 33).

Wilkien (2010, 41) skotlantilaiset haastateltavat kertovat katselevansa arvioivalla silmällä naapurien karjoja, jotka laiduntavat maisemassa. Myös kyyttöjen Savossa naapurit ja muu

kyläyhteisö tarjosivat päivittäisiä sosiaalisia kontakteja, mutta yhteisön jäsenet olivat toisilleen myös tärkeitä mielipidevaikuttajia. Karjojen suorituksia vertailtiin ja toisilta otettiin mallia hyviksi havaituissa asioissa. Yksi kirjoittaja muistaa vielä vuosikymmenten jälkeen, miten kesällä 1957 yksi kylän emännistä ihmetteli kirjoittajan tonkkalavalle tuomaa suurta maitomäärää. Naapurin emännät kieltäytyivät uskomasta niin valtavaa tuotosta, jolloin heidät oli kutsuttu punnitsemaan ja omin silmin toteamaan mokomaa ihmettä. (N 22.) Maidon määrä ja laatu arvioitiin virallisemmin meijerissä, ja hyvä maito oli tilalle suuri ylpeyden aihe. Laadukkaasta maidosta saatettiin saada palkinnoksi kunniakirjoja tai hopealusikoita. (N 11.)

Maito ei suinkaan ollut ainoa karjasta saatava tuote, eikä eläintuotteiden myynti rajoittunut maitoketjuun. Eläimiä teurastettiin kotonakin, mutta jo kyyttökaudella käytettiin myös ulkopuolista osamista: kiertävät teuraskarjan ostajat välittivät lihaa muun muassa kauppahalliin (N 11). Varsinaisten teurastamojen autot kiertelivät nekin maaseudulla (N 10; M 26). Teurastettujen eläinten nahat vietiin kaupunkiin parkittaviksi (M 1; N 18; N 48).

Aineistossa on runsaasti myös elävien eläinten ostoon ja myyntiin liittyviä kuvauksia: nämä päivärutiinista poikkeavat tapahtumat ovat painuneet lähtemättömästi kirjoittajien mieleen. Uutta eläintä haettaessa tai oman eläimen myyntireissuilla oli joskus mahdollista päästä näkemään huomattavasti tavanomaista elämänpiiriä laajemmalle – sekä spatiaalisessa että sosiaalisessa mielessä.

Minä ajoin ajokortin vuonna 1954 marraskuun neljäs päivä. Seuraavana päivänä isä sanoi, että lähdetään viemään Kestikin neljän kuukauden ikäinen sonnivasikka Pielavedelle (...) Ohiajotietä ei ollut vielä Karttulan kirkonkylän kohdalla, joten ajoimme kirkonkylän keskustan kautta. Kyllä ihmisten naamat venähtivät, kun katsoivat autoon, sillä isän ja minun välissä oli kartanlukijana sonni. (M 9)

Karjahuutokauppoja järjestettiin jo kyyttöjen aikakaudella, ja karja-autot toimittivat uudet eläimet tiloille (N 12; N 18). Useimmiten kyyttöajan lehmäkaupoissa oli kuitenkin kyse paperittomien eläinten siirtymisestä oman kylän piirissä tilalta toiselle (M 26).

Sonnit olivat muistojen runsauden perusteella hyvin merkityksellisiä ja mieleenpainuvia eläimiä. Sonni vaikutti koko karjaan ja sitä kautta toimeentuloon, ja tämän takia siihen kiinnitettiin erityisen suurta huomiota. Monet kyyttömuistot kertovat lehmien käyttämisestä naapurin sonnin luona (N 10; N 18; N 21). Sonniyhdistykset ja -osuuskunnat hankkivat laadukkaita sonneja, jotka palvelivat koko kylän lehmä; sonnia ylläpitävä talo sai muilta

tiloilta eläimen rehut ja erikseen vielä astutuksista palkkion (N 6; N 11; M 19). Joskus lehmän sulhasissa käynti nivoutui hyvinkin tiukasti perheen muihin sosiaalisiin kontakteihin:

Silloin ei ollut ravattisonnia, mutta kilometrin päässä naapurissa oli sonniyhdistyksen sonni. Ulkona oli pakkasta yli 30 mittarissa ja koko ajan nousemassa. Minä yritin puhua, että käytetään huomenna sitä lehmää, jos vaikka ilmakin lauhtuu. Isä-pappa, joka silloin oli vielä perheenpää, määräsi, että te otatte sen lehmän, viette sinne Rasilaan, astutatte, jätätte sinne navettaan, jatkatte matkaa Ollikaisen Alinan 60-vuotispäiville ja tullessa tuotte lehmän pois. Yritin taas, että eikö edes ne syntymäpäivät voisi tästä astutuksesta jättää pois. Siihen isä: Meillä ei jätetä kenenkään naapurin syntymäpäivillä käymättä. Niinhän siinä laitettiin jotakin kevyempää päälle, eihän sitä nyt sentään toisten juhliin aivan arkikampeissa. Astutus onnistui hyvin, jätimme lehmän lämpimään ja urimme ainakin toisen mokoman kinttupolkua Siirtolaan. Ehkä meistä jonkunlainen hajuvesi tuoksui siellä perillä. Täytyy myöntää, että ei ollut mikään lämmin reissu, kun viimein oltiin lehmän kanssa kotona. Vaan jäipähän mieleen Juulialle ja mulle. (M 30)

Aineiston perusteella yhteistyö – sekä perheen että kylän toimiminen yhteisönä – oli kaiken kaikkiaan luontevaa ja sujuvaa. Karjatalous pyöritti sekä perhettä että kylää, ja siihen liittyvät toiminnot merkitsivät kyyttöaikana yllättävänkin usein sosiaalista kanssakäymistä naapurien ja kyläläisten kesken.

5.2.2 Elämän hallinta

Talonpoikaa on ajateltu suomalaisissa ihanteissa itsenäisenä, juurevana oman elämänsä herrana, joka hoitaa esi-isiltä perittyä maata vankalla taidolla. Hän on vastuussa itsensä ja perheensä elämästä ja pystyy vaikuttamaan siihen. Hän tietää paikkansa luonnonjärjestyksessä, yhteisössä ja yhteiskunnassa. (ks. Silvasti 2001.) Kyyttökirjoittajien muistot rakkaan kotitilan leppoisasta ja vakiintuneesta elämästä puhuvat omaa kieltään: lapsi oppii hoitamaan lehmiä ja olemaan mukana tilan töissä, ja aikuisena hän haluaa jatkaa työtään kotitilan hyväksi – paikka maailmassa on selkeästi määritelty.

Elämönhallinnan merkitys korostuu voimakkaimmin silloin kun se on uhattuna. Kuten kyyttömuistojen kirjoittajat taajaan kuvaavat, sota aiheutti monenlaisia erikoisjärjestelyjä, ja poikkeusoloissa ennen kaikkea siirtolaisten oman elämän hallinta kapeni olemattomiin. Pula, luovutuspakot ja evakkojen sijoittuminen tiloille vaikuttivat kuitenkin myös savolaistilojen itsemääräämisoikeuteen. Ei siis ole ihme, että sota-ajan muistot tulevat elävinä mukaan myös moniin kyyttökertomuksiin.⁹

⁹ Tarinat evakkomatkoista ovat mukana monissa muissakin lehmämuisteluaineistoissa, joissa ne on nähty sodan havainnollistamisena mikrotasolta, ihmis- ja eläinyksilöiden näkökulmasta (Kaarlenkaski 2012, 199).

Evakot ja heidän karjansa vaelsivat Savoona kaukaa, kuka laivalla, kuka junalla (N 11). Tulivatpa jotkut jalkaisinkin:

Kyyttökarja käveli pitkän evakkotien ensin Pielavedelle ja sieltä myöhemmin Nilsiaan. Kaviot kuluivat ja samoin tyttöjen kengät. Loppumatkat kuljettiin paljain jaloin. (M 15)

Onnekkaimmat siirtokarjat saivat asumuksikseen tyhjillään olevia navettoja tai pääsivät savolaistilojen lehmien seuraan niiden kotinavettoihin (N 11; N 21; N 48). Joskus evakkolehmät kuitenkin jouduttiin majoittamaan talveksi talojen pihoille havuista kyhättyihin korsuihin (N 23). Yksi kirjoittajista pohtii jälkepäin, miten ihmeessä sotatalvista selvittiin, kun oman perheen lisäksi oli ruokittava toistakymmentä siirtolaista ja heidän lehmänsä Nuppu ja Soma (N 21). On pysäyttävää, että jopa evakkokyyttöjen nimet muistuvat kirjoittajan mieleen vuosikymmenten jälkeen. Sama kirjoittaja kertoo miettineensä myös, miten siihen aikaan sentään oli “joka mökissä lehmä tai pari – mitenkäs nyt?” (N 21). Osittainkin omavaraisuus auttoi aivan konkreettisesti selviytymään kriisitilanteesta. Lisäksi se antoi mitä ilmeisimmin kokemuksen siitä, että nälkään ei kuolla, elämä jatkuu. Tiukkaa toki oli sekä ihmisillä että lehmillä: ihmiskäyttöön tarkoitettujen elintarvikkeiden niukkuus oli tunnetusti jatkuvaa, mutta yksi kirjoittaja huomauttaa, ettei myöskään eläinten väkirehua ei ollut ostettavissa (M 26). Heinää, viljaa ja karjasta saatavia tuotteita piti pakkoluovuttaa armeijalle (N 21; M 26), ja tiloja saatettiin kaikkien vaikeuksien keskellä epäillä tuotoksien pimittämisestä (N 22). Poikkeusoloissa elämä saneltiin ulkopuolelta; kirjoittajat eivät mainitse kenenkään kokeneen tilannetta epäoikeudenmukaiseksi tai nurisseen järjestelyistä, eikä se toki mitään olisi hyödyttänytkään. Helpotus oli kuitenkin varmasti suuri, kun sodan päätyttyä elämän puitteet palasivat jälleen itsenäisemmäksi.

Elämän hallinnan kokemus edellyttää tietotaitoa, jonka avulla selvittää ammattin haasteista. Kyyttöjen kanssa toimimiseen oli kasvettu jo lapsesta, mutta karjanhoidossa vaadittiin silloin tällöin myös erityistaitoja, joita ei ollut kaikilla. Syrjäkylillä ei useinkaan ollut käytettävissä eläinlääkäreitä, joten monenlaisia kotikonsteja sovellettiin lehmien sairastuessa. (N 11.) Joko oman perheen keskuudessa tai ainakin omassa kyläyhteisössä oli yleensä joku, joka tiesi muita enemmän karjan vaivoista ja niiden hoidosta. Yksi muistelijoista (N 22) mainitsee mummonsa olleen todellinen kemisti, joka valmisti lehmille esimerkiksi ruokahalulääkettä. Toinen (N 29) kertoo, kuinka karjakkokoulun käynyt äiti oli erityisen taitava lypsäjä ja hoiti yhtä lailla naapurien kuin omienkin lehmien vaivat ja poikimiset. Kolmannelle (N 48) on jäänyt mieleen, miten hänen äitinsä kutsui kylältä karjakkokoulun käyneen miehen vetämään muumioituneen

vasikan ulos. Uudet lehmärodut kuitenkin merkitsivät kasvavaa riippuvuutta ulkopuolisesta avusta, ja vähitellen eläinlääkärikäynneistä tuli osa tilojen arkea.

"...uuden rodun myötä tuli myös eläinlääkäri. Tuli utareongelmia ja poikimahalvauksia, joten rasvaprosentin nousu ei tuottanut mitään. Se lisäsi myös huolenpidon määrää, koska sairas eläin vaati ympärivuorokautista tarkkailua." (N 28)

Uusien eläinyksilöiden hankkiminen oli karjaan ja sitä kautta koko toimeentuloon pitkäkestoisesti vaikuttavassa asia, jossa tarvittiin aivan omanlaistaan tietotaitoa. Jotkut kirjoittajista (N 11, N 22) mainitsevat, että lehmää ostettaessa tarkkailtiin erilaisia ulkoisia merkkejä, kuten maitosuonten mutkikkuutta tai kaulanahan ohuutta. Näiden piirteiden ajateltiin olevan eläimen hyvälaatuisuuden indikaattoreita. Asiantuntijat olivat julistaneet tämän kaltaisen jalostusarvon arvioimisen tavan – formalismin – pannaan jo 1900-luvun alussa, mutta käytännön elämässä se kukoisti vielä sotien jälkeenkin. "Lehmän osto oli taitolaji", toteaa yksi muistelijoista (N 22). Formalistinen valinta on hyvä esimerkki arkitiedon, perimätiedon, hyödyntämisestä karjataloudessa. Olennaista ei tässä ole arvioida sitä, pitävätkö vanhan kansan havainnot häntäruodon pituuden yhteydestä eläimen laadukkuuteen paikkansa. Tärkeämpää on tunnustaa karjankasvattajan kokemus siitä, että hän kykeni vaikuttamaan karjansa tulevaisuuteen perinteisen tietotaidon avulla. Tällaiset kokemukset ovat osa sosiokulttuurisen kestävyuden kokonaisuutta (Soini 2007, 35-37).

On huomionarvoista, että käytännön kokemuksen synnyttämä taito – hiljainen tieto – ja koulutuksen mukanaan tuomat lisätiedot olivat yhtä lailla käytössä, kun yhteisön asukkaat työskentelivät eläinten hyväksi. Koulusta saatu tieto ei siis ollut pelkästään yhteisön ulkopuolisten asiantuntijoiden, "herrojen", hallussa. Erilaiset tiedon muodot elivät ja vaikuttivat yhteisön sisällä. Paloheimo ja Wiberg (1997, 72-73) huomauttavat, että tieto tuo mukanaan auktoriteettia. Kun paikalliset ihmiset osoittivat tietämyksensä karja-asioissa, paikallisyhteisö kantoi itsessään myös auktoriteettia ja valtaa. Kylän ja seutukunnan itsemääräämisoikeus ei ollut pelkän perimätiedon varassa, vaan yhteisöt käyttivät omatoimisesti hyväkseen myös niitä tietoja ja taitoja, joita asukkaat olivat hakeneet kouluista. Myös ulkopuoliset auktoriteetit tieteellisine argumentteineen alkoivat kuitenkin vaikuttaa jo melko varhaisessa vaiheessa tiettyihin savokarjalaisen karjankasvatuksen osa-alueisiin. Itä-Suomen Karjayhdistys (ISK) oli perustettu jo vuonna 1898 (Myllylä 1991, 18). Yksi muistelijoista (M 9) kirjoittaa, että yhdistys oli luokitellut kaksi hänen kotitilansa lehmistä valiolehmiksi. Edes näiden lehmien sonnivasikoita ei saanut tappaa, vaan ne välitettiin ISK:n

kautta siitoseläimiksi. Yksi kirjoittajista (M 39) kertoo, että parhaiden lehmien lehmävasikoille käytettiin sonniihdistysten omistamia kantakirjasonneja.

Tarkkailuun kuuluneilla tiloilla siitoseläinten valinta oli tietoisempaa kuin muissa taloissa, ja koulutetut tarkkailukarjakot ja karjatalousneuvojat opastivat asiassa alan uusinta tietoa hyväksikäyttäen (N 12; M 26; N 27;). He myös kävivät säännöllisesti tiloilla tarkkailemassa maidon laatua, määrää ja rasvapitoisuutta, kannustamassa tiheään ja oikeaoppiseen lypsämiseen ja toteamassa karjan asianmukaisen hoidon (N 29; N 33). Tarkastusyhdistykseen kuului pieniäkin karjoja (N 33). Järjestelmää ei kuitenkaan ollut kaikkialla olemassa vielä silloinkaan kun kyytöt jo olivat vaihtumassa uuteen rotuun. Tarkkailun ulkopuolisilla tiloilla "ratkaisut oli kyllä sikäli omissa käsissä." (N 28).

Oltiinpa tarkkailussa tai ei, usein vanhat vakiintuneet tavat ja käytänteet istuivat tiukassa. Tämä koski sekä ruokintaa että karjan uusimista, kuten yksi muistelijoista (N 27) toteaa. Toinen kirjoittaja kertoo, miten naapuritilan väki sai lopulta tarpeekseen siitä, että heitä alituisen muistutettiin uusien rotujen ylivertaisuudesta:

Kyllä 1970-luvulla neuvonnassa painotettiin jo aika paljon muiden rotujen paremmuutta. Tuntui, että yleinen henkikin oli maatiaisrotuja vastaan muiden rotujen hyväksi. Meidän naapurin isäntäväki oli kova itäsuomenkarjan kannattaja. Kun oman paikkakunnan eläinlääkäri tuli eri syistä karjaa hoitamaan, hän ensi töikseen totesi, että nämä eläimet ovat sitä häviävää karjarotua. Parin käyntikerran jälkeen isäntäväki sydämistyi tästä niin, että he tästä lähtien sairastapauksen sattuessa kutsuivat paikalle aina naapuripitäjän eläinlääkärin. (M 26)

Muutoinkaan auktoriteettien antamaan tietoon ei suhtauduttu kritiikittömästi. Yksi kirjoittajista kertoo, että kun Iisalmen maanviljelysnäyttelyn lehmäosastoa ei toteutettu vuonna 1949, virallisena selityksenä esitettiin tarttuvien tautien pelko. Jotkut kuitenkin epäilivät tuolloin, että kun paikallisen Peltosalmen karjanhoitokoulun oma karja koostui itäsuomalaisista, se olisi pienellä tuotoksellaan saattanut koulun häpeään. Karjanhoitokoulun naapuritilan karja oli jo vuonna 1949 vaihtunut Ayrshire-rotuiseksi. Myös Lapinlahden Nerkoon apteekkarilla oli Ayrshire-karja. (M 5.) Karjanhoitokoulut ja kouluja käyneet suurtilalliset olivat usein edelläkävijöiden asemassa. Silti karjarodun vaihdos eteni Savo-Karjalan pientiloilla hyvin hitaasti.

Muutamaa vuosikymmentä myöhemmin, 1970-luvulla, neuvojat alkoivat yhä innokkaammin puhua uusien rotujen puolesta, ja vähitellen yleinen ilmapiiri muuttui vahvasti tuontirotuja

suosivaksi (M 1; N 12; M 26). Kylillä kiertelevät huhut uusista lehmäroduista houkuttelivat monia (N 10), ja yhä useammat tilalliset alkoivat suunnitella jalostettuihin eläimiin siirtymistä. Yksi kirjoittajista (N 27) muistelee, että tilalla ruvettiin 1980-luvun alussa tietoisesti pohtia jalostusasioita, jolloin kyytöt vaihtuivat saman tien hyviin friisiläisiin.

Kokemus oman elämän hallinnasta on tärkeimpiä sosiokulttuurisen kestävyuden elementtejä. Kun asiantuntijat kertovat, miten elämä olisi parasta järjestää, he tulevat usein sivuuttaneeksi ihmisten oman tietotaidon ja käsitykset järkevistä toiminnasta (Borrini-Feyerabend & Buchan 1997a, 14). Kun esimerkiksi ulkomaisten lehmärotujen suurempi tuotanto esitettiin lukuina tilastoissa, kyyttöjen näki oitis jäävän selvästi jälkeen. Sitä, miten uudet rodut sopeutuisivat savokarjalaisiin ympäristöihin ja hoitokäytäntöihin, päästiin oikeastaan tutkimaan vasta pientilojen arjessa, ja nyt saatettiinkin kokea ikäviä yllätyksiä: tavalliset rehut eivät kelvanneet, uudet lehmät sairastelivat enemmän ja olivat ”juuttaat niin olevinaan” (M 3, M 19). Kyyttöjen kanssa oli osattu toimia ja niiden hoitovaatimukseen pystyttiin vastaamaan; uusien rotujen kanssa törmättiin monenlaisiin riittämättömyyden kokemuksiin.

Ihminen kokee elämänsä ja työnsä mielekkääksi, kun hänellä on kokemus siitä, että hän tietää mitä tekee. Ammattitaito ei ole pelkkää asiantuntijatietoa, vaan se muodostuu tiedon ja taidon yhdistelmästä. Etenkään perinteisen karjanhoidon kaltaisissa, monipuolista käytännön tuntumaa vaativissa ammateissa tieto ei tullut pelkästään koulutuksen tai kirjojen kautta, vaan usein jo varhaissozialisaatiossa. Asiantuntijoiden tarjoama tieto tuli jostain muualta, tutkimuksista ja tilastoista, ja monille se toi mukanaan kokemuksen siitä, että oma tieto, työ ja elämä eivät olleet tarpeeksi.

5.2.3 Karjakulttuuria ja jatkuvuutta

Pientilojen muodostama kyläyhteisö muodosti ikään kuin pienen kulttuurinsa, jossa oli jokaisella seutukunnalla omaleimaisia piirteitä, mutta joka oli kaikkialla Savo-Karjalassa silti samankaltainen. Kuten arvata saattaa, kyyttömuistelijoiden kertomusten perusteella maanviljelykseen ja karjanhoitoon liittyvät käytänteet olivat merkittäviä osatekijöitä kotitilan ja kyläyhteisön kulttuurissa. Ruokinnan, heinänteon ja lypsyn järjestämisestä on aineistossa paljon kertomuksia; käytänteet vaihtelivat taloittain ja kylittäin, mutta kirjoittajat muistelevat säännöllisesti esimerkiksi veden kuljettamista navetalle kelkalla (M 3; M 39), luonnonheinien

keruuta syrjäisiltä niityiltä (N 27; M 39; N 43) sekä lehdeksiä eli kerppujen tekoa (N 29; M 47; N 48). Tällaiset työt olivat aikaavieviä ja vaativat koko tilanväen osallistumista.

Myös ruokakulttuuri rakentui suurelta osin kyyttöjen ympärille, ja useat kirjoittajat kertovatkin maidon ja lihan monipuolisesta käytöstä kotitaloudessa. Olipa sitten kyseessä vaatimaton maitoannos tai juhlat jäätelökekkerit, lapsuuden herkkuja muistellaan yhtäläisellä kaiholla. Yksi kirjoittajista (M 4) luonnehtii maitoa ”elämän eliksiiriksi” ja toinen (N 23) siteeraa vanhempaa sukulaistaan: ”Kun meidän lehmä keväällä poiki, oli lapsilla juhla. Saimme puuroon maitosilmän.” Kolmas muistelijä (N 11) kertoo, miten rankkaa ja hikistä hommaa heinänteko oli ja miten ”urakan lopuksi oli aina juhlat: JÄÄTELÖÄ”. Kyyttö oli ruuantuottajana yksilö sekä eläessään että kuollessaan: Pensikin maidosta tuli erityisen hyvää uunijuustoa, Perjakka puolestaan porisi padassa maukkaana paistina (N 22; N 28). Tiukkoinakin aikoina talossa riitti ruokaa, kiitos lehmien (M 15).

Perimätieto ja perinteet edustavat osaltaan kulttuurista jatkuvuutta ja kestävyttä. Pientilojen karjaa hoidettiin pitkälti ylisukupolvisten perinteiden ohjaamana: kirjoittajat muistavat, miten lehmät laskettiin laitumelle tiettyinä päivämäärinä (M 1; N 22), miten johtajalehmä sai komean vaskikellon kaulaansa (N 2; N 6; N 10; N 22; M 47) ja miten lehmiä huhuiltiin metsälaitumelta kotiin vakiintunein karjankutsuhuudoin (M 1; N 6; N 11; N 23). Karjankutsutaidot olivat – ja ovat yhä – ylpeyden aiheita, ja ilmeisesti Lepo-lehmäkin arvosti tämän kirjoittajan kutsuääntä:

”Laitumelta kutsuttiin kotiin kutsuhuudoilla (olen karjankutsun Suomen mestari vuodelta 1998). Esimerkiksi: 'Lepo' kutsuhuudon kuultuaan vastasi möö, möö, möö -sarjalla niin, että siinä oli jopa 23 möötä. Laskin ne kerran.” (N 22)

Kaunis ympäristö merkitsi sekin viihtyvyyttä, kulttuurista kokemusta: lehmipolku oli ”syntynyt mahdollisimman mukavasti parhaiten sopiviin paikkoihin. Se kiersi kaikki kivet, kiemurteli kuin koriste.” (N 40.) Navetan ikkunalla talvetettiin ”jorgiin juuria” (N 43). Ne heräsivät sitten joka kevät uudestaan kukkimaan: ei liene ylitulkintaa sanoa, että tässäkin yhteydessä oli sekä miellyttävää ajatella elämän jatkuvuutta että katsella monivärisiä kukkia.

Useat muistelijat kertaavat perheensä ja kotitilansa historiaa kirjoituksissaan. Osa kertojista on syntynyt tilalle, jotkut tulleet taloon myöhemmin esimerkiksi miniän ominaisuudessa. Näille kertomuksille on kuitenkin yhteistä tilojen pienuus ja vähäinen lehmäluku: kyyttöjä oli tilan

alkutaipaleella usein vain kaksi tai kolme (M 3; M 17; N 37). Joutuivatpa jotkut kyyttöparat, kuten Asteri, muuttamaan uuteen kotiin ainoana lehmänä:

”Isommat tytöt ja pari apupoikaa matkustivat kuorma-auton lavalla eläinten ja osan tavaroiden kanssa. Nuorimmat tyttäret äidin kanssa olivat kuljettajan kopissa. Asteri-lehmä pelkäsi koko matkan ja työnsi päänsä Anjan kainaloon. Taidettiin itkeä vonkua kaikki elävät muuton haikeutta ja pelkoamme. Perillä Asteri vielä huusi ikäväänsä pitkät ajat.” (N 29)

Koko perhe teki työtä tilan hyväksi, mikä sekin toi karjanhoitoon jatkuvuuden leimaa. Silvasti (2001, 99-100) huomauttaa, että lasten työpanos oli jo varhaisessa vaiheessa merkittävä; kasvaessaan viljelijyyteen lapset oppivat sijoittamaan itsensä osaksi perhettä, joka oli lisäksi työryhmä, ”sekä biologisen reproduktion yksikkö että työvoimareservi”. Myös kyyttökertomukset osoittavat, miten lapset olivat itsestäänselvästi mukana kotitilan työvoimassa (M 1; M 15; N 20). Pojat opettelivat niittämistä isän tekemillä pienillä viikatteilla (M 39), tytöt puolestaan harjoittelivat lypsyä: ”Olin neljävuotias, kun sain lypsää umpeen meneviä lehmiä. Vasemmassa kädessä pieni sanko, ja oikealla vetelin maitoa” (N 13). Navettatyöt sanelivat säännöllisen päivärytmin, joka opittiin jo pienenä.

”Alle kouluikäisenä opin ensimmäisenä kaikkein tärkeimmän kellonajan. Sen, milloin mentiin navetalle: 14.30. Tiesin, miten viisarit näyttävät, kun oli aika lähteä. Opin ensimmäiseksi pitämään lehmät puhtaina, mitä pidettiin erittäin tärkeänä. Seuraavana vuorossa olivat lypsäminen ja ruokkiminen.” (N 40)

Lapset saivat omat nimikkovasikat, joiden kautta karjaan ja sen hoitoon sosiaalistuttiin tehokkaasti (N 6; N 20). Joskus myös taloon tulleelle miniälle osoitettiin nimikkolehmä, mikä varmasti osaltaan auttoi nuorikon juurtumisessa tilalle (N 6). Nimikkolehmien ohella kyyttömuistelijat puhuvat perintölehmistä: ne olivat uuteen kotiin ikään kuin perintönä saatuja eläimiä, jotka olivat alkuna nuoren perheen karjalle (N 11; N 28).

Tilan jatkuvuus oli vielä kyyttöjen kukoistusaikana itsestäänselvyys (Silvasti 2001, 142). Sukutila saatiin perintönä, ja sitä viljeltiin usein kahden sukupolven yhteisenä hankkeena (N 11); vanhetessaan monet isovanhemmat jäivät asumaan tilalle syytingille (M 17). Lapset pyrittiin kasvattamaan tilanjatkajiksi, mutta kun heitä usein oli monta, kotitila ei voinut tarjota kaikille tulevaisuutta. Lapsille pyrittiin hankkimaan koulutus, vaikka oppikoulu lukukausimaksuineen ja kortteerin vuokrineen vaatikin suuria taloudellisia ponnistuksia (M 9). Jotkut lähtivät koulutien sijasta jo nuorina työhön maailmalle (N 36). Koti rakkaine lehmineen jäi niidenkin lasten mieleen, jotka elämä kuljetti jo hyvin varhain muualle:

”Äitini kuoli heinäkuussa 1953, meidät kolme lasta adoptoitiin kaikki eri perheisiin. Adoptioperheessäni olin alkuaikoina kertonut paljon tarinoita mummon lehmistä, joiden nimet olivat Kielo ja Kirkas. Olin äitini kuollessa vain neljävuotias, joten mitään muita muistoja minulla ei ole. Lehmät olivat kuitenkin uusien vanhempieni mukaan puheissani paljon ja pitkän aikaa.” (M 37)

5.3 Talonpojasta tuottajaksi

Traditionaalisen savokarjalaisen pientilan kotieläinvahvuus oli kyyttöjen lisäksi tyypillisesti koostunut sioista, kanoista, hevosista ja lampaista. Sioilla ja lampailla oli navetassa omat karsinansa, kanoilla ortensa. Koira ja kissat kuuluivat itsestään selvästi pihapiiriin. (M 1; N 10; M 39.) Lehmikarjojen pääluku oli nykymittapuun mukaan vaatimaton: yksi kirjoittaja (N 23) muistelee mummolan viittätoista lehmää, toinen (N 10) puhuu ”lähes kymmenpäisestä lypsykarjasta”, mikä osaltaan kertoo karjojen olleen yleensä hyvin pieniä. Ylivoimaisesti eniten mainintoja on 4-6 lehmästä (N 6; M 9; N 21; N 31; N 43; N 46; M 47; N 48).

Muutama vuosikymmen sitten – yleisimmin 1950-luvun lopussa tai 1960-luvulla – savolaisilla pientiloilla tultiin merkittävään tienhaaraan: kyyttöjen aikakausi loppui. Toimintaa pyrittiin laajentamaan, tuottoisimmat karjarodut houkuttivat, ja isompi maitotili tuli tarpeeseen (M 1). Ayrshiret ja friisiläiset saapuivat joillekin tiloille heti kun niitä oli saatavissa (N 14); toisissa taloissa karjan vaihtuminen kyyttöistä länsisuomalaisiksi ja edelleen ulkomaanrotuisiksi eläimiksi oli hitaampi ja vähittäisempi (N 28; M 39; N 40). Yksi kirjoittajista muotoilee paljonpuhuvasti, miten itäsuomenkarja ”tuli hävitettyä”, kun ayrshire ja muut maitorodut valtasivat alaa 1960-luvulla (N 32). Kipinä vaikkapa lehmärodun vaihtoon tuli usein naapureilta ja muilta kyläläisiltä: omiin lehmiin ”oltiin tyytyväisiä niin kauan kunnes naapureihin alkoi tulla ayrshire-karjaa” (M 3). Tilat halusivat pysyä ajan hermolla: ”Se oli muotiasiakin; se oli ison talon touhua, kun oli isot lehmät.” (N 28) Kartanoiden ja karjanhoitokoulujen karjat näyttivät esimerkkiä (M 5). Vain yksi kirjoittaja kertoo tilasta, jolla siirryttiin suoraan kyyttökaudesta karjattomaan aikaan ilman isompien rotujen välivaihetta (M 47).

Mitä karjarodun vaihdos käytännössä merkitsi, kun tarkastellaan lehmien tuottamaa maitomäärää? Yleensä kyytön päivätuotos oli vain 10-20 kiloa (N 2; M 17; M 19; N 48). Kun ummessaoloaikaa kertyi jopa kolme kuukautta, kyyttöjen vuosituotos jäi useimmiten alle 2500 kilon (M 19; N 22). Friisiläislehmiin siirtymisen jälkeen lehmän keskituotos oli yli 10 000 kg

vuodessa (N 27). Tuottavuustavoitteet eivät rajoittuneet maitomääriin, vaan maidon koostumus – erityisesti rasvaprosentti – oli tiiviin tarkkailun kohteena. Kyytöistä moni oli hyvin rasvamaitoinen: maidon rasvaprosentti saattoi kohota jopa yli viiden (M 9). Silti myös maidon rasvapitoisuus mainitaan yhtenä niistä perusteista, joilla tiloja houkuteltiin vaihtamaan karjansa ayrshireen tai friisiläiseen (N 28). Valkuaispitoisuudesta tuli 1960-luvulla rasvan sijaan maidon tärkein laatuksiteeri, ja nyt tätä vuorostaan käytettiin uusia rotuja tukevana argumenttina (N 12). Toisaalta yksi kirjoittaja (N 14) muistaa nimenomaan suomenkarjan maitovalkuaisen huippuluokkaisena¹⁰.

Eläinten vaatima työmäärä suhteessa maidontuotantoon oli kyyttöaikana suuri, ja karjatalous oli ilmeisen tehotonta. Lehmien ruokamaat olivat vaatimattomia luonnonlaitumia, joilla paimenen oli kuljettava lauman mukana; talviruokana oli usein enimmäkseen olkia ja apetta. Monet kirjoittajat mainitsevatkin niukan ruokinnan pieneen tuotokseen merkittävästi vaikuttaneena tekijänä. (M 17; N 28; M 26; N 48.) Useissa kertomuksissa kuitenkin muistutetaan kyyttöjen sopeutumisesta vaatimattomiin oloihin: kyytöt ”eivät olleet maitotehtaita (...) kantoivat utarensa itse” (M 19). Vähään tottuminen ilmeni myös siten, että kun väkirehuja alkoi olla saatavilla, kyytöt eivät välttämättä pystyneetkään käyttämään niitä hyväkseen, vaan sairastuivat:

”...lehmät tietenkin alkoivat tuottamaan enemmän, mutta sen myötä alkoi myös ilmetä erilaisia sairauksia, kuten utaretulehduksia ja poikimahalvauksia ja lehmiä joutui laittamaan teuraaksi parhaassa tuotantoiässä. Sitä kautta myös lehmien elinikä alkoi lyhenemään.” (M 19)

Kyyttöaikana pitkämaitoisuus, herkkälypsyisyys ja yleinen kestävyys vaikuttivat siihen, minkä lehmän jälkeläisiä jätettiin karjaan. (M 1). Yksi kirjoittaja huomauttaa, ettei ”niiltä siihen aikaan mahdollista vaadittu maitoa. Ei ollut satatonnareita. Lehmät pysyivät terveempinä ja olivat pitkäikäisempiä kuin nykyiset.” (N 31.) Rodunvaihdoksen myötä jalostustavoitteet muuttuivat ja maitomäärä nousi pääosaan: lapinlahtelaisen apteekkarin tilanhoidtaja selitti, että ayrshirelehmistä saadaan ”yksikköä kohti enemmän tuotosta” (M 5). Uudet rodut tuottivat isompia maitotilejä: ”Markkinatalous on armoton. Pienet eivät pärjää.” (N 11.) Kokemukset uusista roduista eivät olleet pelkästään positiivisia. ”Ovat juuttaat niin olevinaan ja ruuan pitää olla hyvää ja hyvän parasta”, puuskahti assistentti Selma 1950-luvulla (N 22). Yksi kirjoittajista vihjaa rivien välistä, miten uusien rotujen lehmien ”utareet

¹⁰ Nykyisin kyytönmaidon valkuainen mainitaan erityisen laadukkaaksi ja muun muassa juustoutumisominaisuuksiltaan erinomaiseksi (ks. esim. Lönngrén ym. 2011, 48).

roikkuivat maataviistävinä ja 'mäkivöiden' avulla mukana kannettavina..." (M 19). Myös eläinlääkäristä tuli uusien lehmien myötä entistä tutumpi vieras (M 3).

Kyytöt vaihdettiin tuottavampiin rotuihin, mutta useimpien pientilojen tulevaisuutta tämä ei pelastanut: maaseudulta muutettiin lopulta kokonaan pois. Yksi kirjoittajista sanoo suoraan olevansa tyytyväinen, kun tajusi luopua koko karjanpidosta silloin kun yhteiskunta kannusti lopettajia rahallisesti. Hän valittelee sitä "kurimusta", jossa nyky-Suomen karjatalous on, ja toteaa: "Hyvä, kun siitä aikanaan pääsi eroon". Hän myöntää, että itäsuomenkarja palveli omana aikanaan hyvin, mutta että se tuskin kokee uutta tuleamista. (M 26.) Useimmat kirjoittajat kuitenkin muistelevat itäsuomenkarjan katoamista ikävissään: he eivät ole ollenkaan varmoja siitä, että kyytöistä luopuminen oli aikoinaan oikea ratkaisu. Joku muistuttaa, että kyyttö oli "ihmisen kokoinen lehmä", joka oli "Kainuun korpien perukoissa" eläneille ihmisille monin tavoin arvokas (N 10). Yksi kirjoittajista pohtii: "Meillä kyytöistä luovuttiin vähitellen vuodesta 1969 lähtien. Miksi, on hyvä kysymys." Vastausta hän etsii meijerien ja teurastamojen tehokkuusvaatimuksista. (N 23.) Tehokkuuden nimissä tehtiin monen mielestä hätiköityjäkin päätöksiä. Jotkut kirjoittajat esittävät kärjekkäitä kannanottoja kyyttöajan päättymisestä:

"Kukaan ei muistini mukaan puolustanut kyyttöjä. Tunteettomasti ilman pohdintoja ne hävitettiin. Jälkeenpäin ajateltuna tuo kaikki oli lyhytnäköistä ja ajattelematonta." (N 10)

Yksi muistelija kuitenkin toteaa: "Turha on sihtiä hakea, kun akanat persettä kangertaa". Kyytöt ovat hänen mukaansa peruuttamattomasti poissa, ja niiden mukana on hävinnyt paljon: "arvokas geeniperimä, sitkeys, kestävyys, terveys". Kirjoittaja uumoilee, että tällaiset ominaisuudet saattaisivat olla kysytyjä tulevaisuudessa, jos "yltäkylläisyyden olot" loppuvat. Vanhat kotieläinrodut olisi useiden kirjoittajien mielestä hyvä säilyttää "vastaisen varalle". (N 22; N 31.) Nykykyyttöjen nähdään olevan "harrastajien käsissä", ja karjan tilannetta pidetään "hälyttävänä". Kirjoittajat penäävätkin paitsi kyyttöpatsasta Savoan, myös konkreettisia toimia rodun säilyttämiseksi. (N 12; N 14; M 15.) Miina Äkkijyrkän urauurtavaa työtä kyyttöjen hyväksi arvostetaan (N 22). Yksi kirjoittajista muistuttaa, että Äkkijyrkkä

"on tuonut esille myös näkökohdan, jota ei nykyinen markkinavoimien sokaisema kansa ymmärrä, että kyyttö on kaikessa vaatimattomuudessaan mitä parhain tuotantoeläin. Se on pitkäikäinen, terve, syö vähän. Se korvaa suursyömäriin tuotannon ja mikä parhainta, kyyttö on myös metsien ja luonnonlaitumien kunnossapitäjä parhaasta päästä." (M 19).

6. TULOKSET:

KESTÄVYYDEN RAKENTUMINEN

Tutkielmani alussa esitin kolme tutkimuskysymystä. Ensiksi halusin selvittää, millaisia merkityksiä *ihmisten ja eläinten välinen suhde* saa kyyttömuistelijoiden kertomuksissa; toiseksi hain kirjoituksista merkkejä *sosiokulttuurisen kestävyiden kokemuksista* ja niiden muutoksista; kolmantena tavoitteenani oli yhdistää kaksi ensimmäistä kysymystä ja pohtia sitä, miten lämmin *eläinsuhde täydensi muita kestävyiden osa-alueita* muodostaen kokemuksen mielekkästä elämästä. On aika tiivistää ne vastaukset, joita aineiston analyysi tarjosi. Aloitan kertomusten temaattisesta käsittelystä. Ensin nostan pääosaan sen, millaisena kirjoittajien eläinsuhde näyttäytyy kertomusten valossa. Toiseksi tarkastelen sitä kokonaisvaltaista kestävyiden kokemusta, joka muodostui elämän hallinnasta ja mielekkyydestä, kuulumisesta yhteisöön, monimuotoisuuden mukanaan tuomista vahvuuksista ja elämänmuodon jatkuvuudesta. Kolmanneksi otan tarinaan mukaan ajallisen ulottuvuuden ja kokoan kertomuksista eräänlaisen ”kyyttömuistojen metanarratiivin”: kerron tyypillisen savokarjalaisen pientilan historiasta ja niistä muutoksista, jotka koettelivat kestävyiden pilareita ja lopulta uhkasivat koko tilan olemassaoloa. Neljänneksi hahmottelen ”poikittaiseksi” ja ”pitkittäiseksi” sosiokulttuuriseksi kestävydeksi kutsumiani käsitteitä. Kestävyiden poikittainen olemus näyttäytyy yhdistelmänä yksilön omakohtaista kokemusta sekä hänen suhdettaan sosiaaliseen ja kulttuuriseen ympäristöönsä. Pitkittäiseen kestävyteen tulevat mukaan ne tekijät, jotka pientilan historian edetessä vaikuttavat – ja joilla vaikutetaan – kestävyiden pilareihin.

Olen tarkastellut työssäni itäsuomenkarjan ja ihmisten menneisyyttä. Tässä pohjasin karjankasvattajien muistelmiin ajalta, jolloin kyytöt olivat hyvin tärkeä elementti savolaisen maaseudun arjessa. Tavoitteenani oli myös kehittää tulkintoja, joiden avulla kyyttöjen uhanalaistumista voidaan selittää ajattelutapojen muutoksen tuloksena sen sijaan että se kuitattaisiin vain luonnonlain kaltaisena väistämättömänä kehityksenä. Tämän näkökulman tunnistaminen on olennainen väline siinä tehtävässä, jonka parissa alkuperäiskarjaa säilyttävät tahot työskentelevät: viime kädessä kysymys on siitä, miten menneiden ja nykyisten ajattelutapojen ja tietotaidon elementtejä voidaan yhdistää palvelemaan uhanalaisen kotieläinrodun säilymistä kestäväällä tavalla myös tulevaisuudessa.

6.1 Eläinsuhde kestävyiden kokemuksen osatekijänä

Emotionaalinen eläinsuhde, jossa tunteet tiedostetaan ja tunnustetaan, korostuu nykyisin ennen kaikkea lemmikkieläinten maailmassa. Tästä lämpimästä suhteesta voi olla hyvinkin pitkä matka niihin yleisesti hyväksytyihin ja suorastaan institutionalisoituneisiin välineellisiin asenteisiin, jotka usein ovat vallalla tuotantoeläimiä kohtaan. Eläinsuhteiden sanotaan polarisoituneen: lemmikit ovat tulleet ihmisille hyvin läheisiksi, kun taas esimerkiksi tuotanto- ja koe-eläimet etäännytetään päättäväisesti. (Wilkie 2010, 175; Schuurman 2012, 53-55.) Useimmat kyyttökirjoittajista antavat selkeästi ymmärtää, että heidän suhteensa lemmikkiin oli hyvin tunnepitoinen, vaikka karjaeläin ei ollutkaan lemmikin asemassa. Lapsuuden nimikkovasikan hellittely, lypsytilanteen erityinen intiimiys, kyyttöjen ja navetan tarjoama turva ja lämpö, suru lehmän lähtiessä teurasautoon – kaikki nämä kertovat eläimen suuresta merkityksestä hoitajalleen. Läheinen yhteys eläinten kanssa teki työn mielekkääksi ja toi ihmiselle kokemuksen elämän jatkuvuudesta ja kestävydestä.

Laatu (2012) kuvaa lemmikkieläimien roolia nykymaailmassa monimuotoiseksi. Ne rakentavat elämän mielekkyyden kokemusta, lisäävät omistajiensa sosiaalisia kontakteja ja opettavat lapsille vastuun ottamista. Lisäksi eläimet – lähinnä koirat – auttavat ihmisiä monissa työtehtävissä. Lemmikit eivät siis ole nykyihmisille ”vain” seuraeläimiä, vaan myös mitä suurimmassa määrin hyötyeläimiä. Laadun (mts.) havainnot lemmikkeiden rooleista hyvinvointimme eri osa-alueiden rakentamisessa sopivat siihen kuvaan, jonka kyyttöaineisto antaa lehmien tärkeästä asemasta pientilallisten kestävyiden kokemuksissa. Kyytöt edustivat ihmisille toimeentuloa (*having*), oman elämän hallinnan mahdollisuutta (*being*), toveruutta mielekkäässä työssä (*doing*) sekä elävää linkkiä luontoon (*loving*) – monet näistä tärkeistä tehtävistä kuuluvat nykyisin lemmikkieläinten työkenttään. Laadun maininta siitä, että koirien määrä Suomessa nousi ennätyslukemiin suuren muuton yhteydessä, on huomionarvoinen: Laadun tavoin koe houkuttelevana päätellä tästä, että ihmisillä oli suuri tarve saada jotain sen eläin- ja luontosuhteen tilalle, joka entisessä kodissa maalla oli langennut niin luonnostaan.

Kaarlenkaski (2012, 56) toteaa, että kulttuurintutkimuksen kannalta ei ole ratkaisevaa, onko eläimillä tunteita vai ei; tutkimuksen kohteena ovat ihmisen käsitykset eläinten tunteista. Samankaltainen ajattelu leimaa omaakin työtäni: tarkoitukseni ei ole ollut ottaa kantaa

lehmien kokemiin tunteisiin, vaan tarkastella muistelijoiden omia kokemuksia vuorovaikutustilanteista kyyttöjen kanssa. Ihminen ei voi tietää täsmälleen, miltä eläimestä tuntuu. Silti hoitaja, jolla on läheinen suhde eläimeen, voi kokea samastuvansa eläimen tunteisiin (ks. esim. Schuurman 2012, 98). Emme myöskään voi tietää, mitä eläin haluaa, mutta voimme silti kokea, miten ”hyvän hevosen tahto on ihmisen puolella” (mts., 132). Tunne siitä, että eläin ymmärtää hoitajaansa, tekee työstä palkitsevaa ja kannustaa entistä voimakkaammin toimimaan eläimen parhaaksi.

Lypsäminen oli intiimi työ, jossa ihmisen ja eläimen läheinen suhde ilmeni erityisen vahvasti. Kuten Kaarlenkaskikin (2012, 219) toteaa, fyysinen kontakti lujittaa tunnesuhdetta; lypsäjän ja lehmän suhde ei ole *interaktio* (vuorovaikutus), vaan vielä läheisempi *intra-aktio*, yhdessä toimiminen. Samanlaista ykseyden kokemista kuvataan myös (koulu)ratsastuksen yhteydessä: sekä ihminen että hevonen ovat tuntevia ja viestiviä subjekteja, jotka toimivat ikään kuin yhtenä olentona, mutta kuitenkin siten, että ihminen on määräävässä asemassa (Schuurman 2012, 89). Samalla tavalla ihminen hallitsee lypsytilannetta: yleensä lehmä alistuu yhteistyöhön mielellään, mutta todellisuudessa sillä ei ole mahdollisuutta toimia toisinkaan. Virpu-lehmäkin osoitti mieltään, jos ihminen puhui sille epäkunnioittavasti, mutta lopulta Virpukin aina tuli lypsetyksi (N 46). Eläin voi olla arvaamaton työtoveri, mutta kun ihminen osaa toimia taitavasti, työt sujuvat hyvin. Hoitaja saa onnistumisen kokemuksia ja tunteen siitä, että hän hallitsee työnsä – jälleen yksi sosiokulttuurisen kestävyuden pilari vahvistuu.

Ihmisen ja lehmän läheinen suhde päättyi lehmän kuolemaan. Schuurman (2012, 53) mainitsee tutkimuksia, joiden mukaan eläimen kuollessa koetun surun on ajateltu kertovan selkeästi hoitajan kiintymyksestä eläimeen. Sekä Schuurmanin informanttien että kyyttömuistelijoiden suhtautuminen eläinten kuolemaan on kuitenkin kaikkea muuta kuin yksiselitteinen, enkä näe siinä suoraa yhteyttä kiintymyksen määrään. Kyyttömuistelijat kirjoittavat sangen yksityiskohtaisesti teurastuksesta ja siihen liittyvästä koko eläimen hyödyntämisestä. Tässä he poikkeavat esimerkiksi Kaarlenkasken (2012, 248) tutkimien lehmämuistojen kirjoittajista, jotka suhtautuivat teurastukseen usein vältellen ja ”sulkivat mielestään asian”. Ero johtunee osittain siitä, että kyyttömuistipankin tehtävänannossa erityisesti toivottiin tietoja lihankäsittelystä; toisaalta kyyttömuistot kertovat varhaisemmasta aikakaudesta kuin Kaarlenkasken yleisemmin rajatut lehmämuistot, ja perinteisellä tilalla teurastus oli kiinteä ja luonteva osa omavaraisuutta, jota ei sen kummemmin kauhisteltu.

Etenkin vanhan lypsylehmän teurastus toki oli murheellinen tapahtuma, mutta sitä ei juurikaan pyritty sulkemaan tietoisuudesta.

Kyyttömuistojen traumaattisimmilta vaikuttavat teurastuskuvaukset koskevatkin 1950-luvulla yleistynyttä lehmien ”laittamista autoon”. Samat kertojat saattavat kuvailla yhtäältä kotiteurastuksen juhlaa herkullisine veripalattuineen ja toisaalta lehmän viemistä itkusilmin teurasautoon maantien varteen (N 10). Toki nuoren sonnipojan ja vanhan rakkaan lehmän viimeiset hetket olivat hoitajan kannalta eri tavalla tunnepitoisia (Kaarlenkaski 2012, 250). Silti elämänkaaren päätyminen kotipihalla on todennäköisesti koettu sekä hoitajan että eläimen kannalta ”oikeammaksi” kuin teurasauton kyytiin joutuminen. Hevosten parissa toimivien ihmisten eläinsuhdetta tarkastelleen Schuurmanin (2012, 55-56) informanteista moni piti hevosen lastaamista teurasautoon ”vääränä”, kun taas eläinten teurastukset kotitiloilla nähdään nykyisinkin sangen ”arkisina tilanteina”. Suhtautuminen kyytön kuolemaan näyttää samalla tavoin riippuneen pikemminkin poistotavasta kuin eläintä kohtaan tunnetun kiintymyksen määrystä. Läheiseksi tullee eläimelle haluttiin suoda arvoisensa loppu omalla kotitilalla, ei vieraiden käsissä teurastamalla. Lehmän elämänura oli ollut hoitajan vastuulla ja hallinnassa; eläimen luovuttaminen ventovieraiden käsiin tuntui todennäköisesti tämän vastuun kiertämiseltä ja hallinnan luovuttamiselta, joka murensi kestävyyskokemusta.

6.2 Kertomus kyytöstä ja savokarjalaisesta pientilasta

Tilan tarina alkaa nuoresta parista ja pienestä lehmästä. Äiti oli oppinut omassa lapsuudenkodissaan kyyttöjen hoidon, ja kun hän 1920-luvun lopussa nuorena tyttönä avioitui isän kanssa, nuorenparin hankkimaan uuteen kotiin lähti mukaan ”perintölehmä”. Isä ja äiti ostivat lisäksi naapurista hiehon, joka astutettiin toisen naapurin sonnilla. Kotitarve-eläiminä pidettiin lampaita, sikoja ja kanoja. Peltoa oli vain pieni tilkku, ja talvirehujen haaliminen syrjäisiltä niityiltä vaati valtavasti työtä. Hevoselle yritettiin löytää parhaat rehut, jotta se jaksaisi vetää niittokonetta, kärryjä ja rekeä.

Lapsia syntyi tiheään tahtiin. Äiti laittoi taaperoikäiset lypsyt ajaksi tyhjään vasikkakarsinaan, eihän heitä voinut keskenään tupaankaan jättää. Jo hyvin pienillä lapsilla oli nimikkovasikat, joita hellittiin erityisen lämpimästi. Lapset auttoivat kykyjensä mukaan lehmien lypsässä ja

ruokinnassa; kuka ei vielä osannut lypsää, pudotteli lehmien eteen heiniä tai kesällä ripsui paarmoja pois lypsettävien kimpusta. Hieman vanhempien lasten kesätyönä oli lehmien paimennus metsälaitumella. Maito vietiin tonkissa tien varteen, josta meijeriauto haki sen. Kyytöt talutettiin, kukin vuorollaan, kerran vuodessa naapurin sonnille astutettaviksi. Karjan pääluku nousi vähitellen kuuteen.

Sota-aikana tilalle tuli evakkoperhe pienen kyyttökarjansa kanssa. Sopus antoi sijaa, joskaan siirtokarjalle ei välttämättä ollut tarjota kunnollista navettaa, kun oma kuuden lehmän navetta oli täynnä. Sekä ihmisten että eläinten ruoka oli tiukassa. Osa karjasta jouduttiin pakkoluovuttamaan yleiseen käyttöön, jos talossa ei ollut antaa muuta.

Sodan jälkeen evakot ja heidän lehmänsä lähtivät, ja tilalla palattiin normaaliin elämään. Osa lapsista lähti piikomaan tai opintielle lähikaupunkiin, joku jäi vanhempien avuksi hoitamaan kyyttöjä. Karjatalousneuvojat auttoivat maidon laadun tarkkailussa ja jalostusvalinnoissa: leipäpalkalla toimivan naapurin sonnipurun lisäksi käytettiin sonniyhdistyksen kantakirjaeläimen palveluksia.

Kasvava, sodasta toipuva Suomi tarvitsi paljon maitoa, eikä kyyttöjen tuotanto pystynyt vastaamaan lisääntyneeseen kysyntään. Uusi, isompi navetta rakennettiin 1950-luvulla ja karjan päälukua lisättiin, mutta yhdistyksen kyyttösonni ei kyennyt parantamaan karjaa riittävästi. Neuvojat puhuivat painokkaasti parempien maitorotujen puolesta, ja kotitalalle hankittiinkin ensin ayrshire-lehmä ja myöhemmin friisiläisiä. Kyytöt saivat lähteä. Uudet rodut eivät kuitenkaan auttaneet pitämään tilaa hengissä muuttuneissa oloissa: pellot pantiin pakettiin 1960-luvun lopussa.

Yllä kerrottu savolaisen pientilan historia on yhdistelmä useista kyyttökertomuksista¹¹. Kaarlenkaski (2012, 320) puhuu narratiivisesta analyysistä, jonka tuloksena syntyy eräänlainen aineiston ”metanarratiivi” tai ”suuri kertomus”, yhdistelmä eri kertomusten tyypillisiä piirteitä. Kyyttömuistojenkin kokoelma synnyttää tällaisen kokonaiskuvan savolaisesta pientilasta, jonka vaatimattomana alkulähteenä oli vain pari lehmää, mutta joka vaikeuksien kautta saavutti elinkelpoisuuden, kasvoi, muuttui ja lopulta kuoli. Tilan elämänsä ohjasi viljelijäperheen toimeentulopyrkimys, mutta myös valtiohallan harjoittama politiikka. Pientilojen syntymistähän edistettiin voimakkaasti 1950-luvulle saakka,

¹¹ M 1, N 6, M 9, N 11, N 16, N 18, N 22, M 26, N 40, N 43

mutta seuraavalla vuosikymmenellä päivän sanoja olivat kasvu ja rationalisointi. Tuotannon lisäämiskehotuksista siirryttiin murehtimaan maatalouden ylituotantoa. Kyyttöjä tämä huoli ei enää koskettanut – ne olivat jo poissa. (ks. Karisto ym. 1988, 39-40; Granberg 2004a, 139-140.)

Kyytön rooli oli yhdistelmä perheenjäsentä ja tulonlähdettä. Karjatalouden sanotaan vaativan harjoittajaltaan ristiriitaisia taitoja: eläimiä on hoidettava lempeästi, mutta niitä on samaan aikaan ajateltava tuotantovälineinä. Kun siirrytään kyyttöjen aikakaudesta nykyhetkeä kohti, hyödyn ja tuotannon vaakakuppi näyttää usein saavan lisää painoa läheisen eläinsuhteen kustannuksella. (Kaarlenkaski 2012, 253-254.) Kun pientilan muutamat kyytöt olivat läheisiä työtovereita, joita paimennettiin metsässä, lypsettiin käsin ja taluteltiin naapuriin sonnille, lehmiä voitaneen ajatella suorastaan osana karjankasvattajan sosiaalista verkostoa. Myöhempien aikojen lehmät suuremmissa navetoissaan eivät varmastikaan nousseet yhtä merkittävään asemaan hoitajansa elämässä. Taloudellinen kestävyys ehkä kasvoi tai ainakin näytti kasvavan, mutta jotain muuta menetettiin: läheinen eläinsuhde, joka oli ollut osa sosiokulttuurisen kestävyuden kokemusta.

6.3 Sosiokulttuurisen kestävyuden ulottuvuudet

Aineistosta nousee selkeästi esiin monia asioita, jotka vahvistivat pientilan ihmisen kestävyuden kokemusta kyyttöajan Savossa. Hyvän elämän kokemuksia loivat kuuluminen yhteisöön, kotitalan tarjoama työ ja toimeentulo sekä kyky ja mahdollisuus vaikuttaa omaan elämään. Monimuotoisuus ilmenee kyyttömuistoissa muun muassa omavaraisuutena lukuisien kotieläintuotteiden suhteen; jatkuvuuden ihanne kannusti työskentelemään tilan hyväksi, jotta uusille sukupolville jätettäisiin hyvät elämän edellytykset. Yhteisö, toimeentulo, vaikutusmahdollisuudet ja monimuotoisuus siis näyttäytyvät kestävyuden kokemuksessa ikään kuin poikittaisina kuteina, joita jatkuvuus yhdistää pitkäikäisyyntäisena loimilankana. Kestävyys muodostaa kudelman, jonka varassa kokemus hyvästä elämästä lepää.

6.3.1 Yhteisö

Maaseudulla ei eletty umpiossa, mutta varsinkin kyyttökirjoittajien varhaisimmissa muistoissa kylän ulkopuoliset kontaktit olivat vähäisiä; kylässä nähtiin toki silloin tällöin meijerin,

karjakauppiaan, teurastamon ja eläinlääkäriin autoja. Päivittäiset sosiaaliset kontaktit koostuivat kuitenkin lähinnä oman kylän muiden ihmisten kohtaamisesta. Vähätellä ei sovi myöskään oman perheen sisäistä kanssakäymistä, joka oli yhdistelmä yksityistä perhe-elämää ja työtoveruutta: työ karjan parissa yhdistyi perheenjäseniä kohtaan tunnettuun kiintymykseen, mikä varmasti lujitti yhteenkuuluvuden tunnetta. Myös vuorovaikutus lehmien kanssa voidaan tässä yhteydessä lukea sosiaalisiksi kontakteiksi: olihan suhde kyyttöihin hyvin läheinen. Perheessä ja kyläyhteisössä ”niin lehmät kuin ihmisetkin tykkäsivät toisistaan” (N 29).

Kuten Kaarlenkaski (mts., 244) huomauttaa, itsenäisyyttä kuvataan usein yhdeksi suomalaisen talonpoikaisuuden keskeisimmistä hyveistä. Itsenäisyys ei kuitenkaan merkinnyt naapuriavusta kieltäytymistä silloin kun oli kyseessä erityistä tietoa tai taitoa vaativa tehtävä. Myös sadonkorjuun kaltaiset, paljon aikaa ja työvoimaa vaatineet työt tehtiin usein yhdessä naapureiden tai kylän väen kesken. Yhteisössä syntyi sosiaalisia kontakteja nykymittapuun mukaan hyvinkin eksoottisissa tilanteissa: esimerkiksi lehmän käyttö sonnin luona oli tällainen merkittävä tapaus. Sonnille vietiin leipä tuliaisiksi, ja ihmiset seurustelivat keskenään sillä aikaa kun naudat hoitivat omia velvollisuuksiaan. Sonniosuuskuntien myötä tämä käytännön karjanjalostus kenties sai hieman virallisempia muotoja, mutta yhdistyksen kantakirjasonnin luona vierailtiin lehmän kanssa aivan samoin kuin naapurin sonnipuralla ennen. Palkkana oli nyt leivän sijasta osuus sonnin ylläpitokuluista. (N 2; N 10; N 11; M 19.) Kylän yhteinen sonni koettiin ilmeisen toimivaksi järjestelmäksi; olihan tilojen väliseen luontevaan yhteistyöhön totuttu monissa muissakin karjatalouteen liittyvissä asioissa.

6.3.2 Toimeentulo

Elämäntavan kestävyys edellyttää sellaista taloudellista tuottavuutta, joka riittää toimeentulon ylläpitämiseen (Hangasmaa 2011b, 68). Kyyttöaikana tämä tuottavuuden taso saavutettiin, kun pienituottoiset lehmät, kanat ja siat yhdistivät voimansa perheen ruokatalouden hyväksi. Maatalouden tuotteiden lisäksi useimmat tilat saivat tuloja joko omasta metsästä tai vieraille tehtävistä metsätöistä (M 18; Vihinen 2004a, 287). Talouden ja politiikan mekanismit eivät ole suoraviivaisia, mutta on selvää, että metsätöiden koneellistuminen ja katoaminen pientilojen tulovirroista oli savolaisen maaseudun taloudelliselle kestävyydelle huomattavasti voimakkaampi isku kuin se, että kyyttökarjan tuottavuus jäi jälkeen uusien rotujen saavutuksista.

Kuten Huttunen (2009, 22) huomauttaa, sosiaalisesti kestävässä yhteisössä ihmiset kokevat pystyvänsä määrittämään itse sen elintason, johon he haluavat pyrkiä. Tässä törmätään suhteellisen köyhyyden käsitteeseen: toimeentuloksi ei riitä se, että katto on pään päällä ja leipää pöydässä, vaan on saavutettava ”säädöllisen elämän vaatima vähimmäiselintaso”, joka katsotaan merkitsevän ympäröivän yhteiskunnan keskimääräistä elintaso (Moisio 2006, 639). Suuri osa maaseutuväestöstä oli jäänyt tästä kehityksestä jälkeen, kun kaupunkilaisten elintaso ja ansiot kohosivat 1960-luvulla ja maatilat olivat edelleen hyvin pieniä ja tuottamattomia. Vasta viljelyn keskittyminen suuremmille tiloille nosti maaseudun ihmisten keskimääräistä tulotaso – hintana maaseudun suhteellisen köyhyyden vähenemisestä oli pientilojen tuhoutuminen. (Karisto ym. 1988, 50.) Kyyttökarjan tuotannon vaatimattomuus ei siis ollut ratkaisevassa asemassa taloudellisen kestävyuden katoamisessa – kyse oli huomattavasti laajemmista ilmiöistä.

6.3.3 Elämän hallinta

Ihminen kokee hallitsevansa elämäänsä, kun hänellä on työssään ja muussa toiminnassaan tarvitsemaansa tietotaitoa. Maallikoiden tieto, joka usein saadaan ikään kuin perinnöksi aiemmilta sukupolvilta ja joka karttuu kokemuksen myötä, oli kyyttömuistojen mukaan tärkeä osa tätä elämän hallintaa. Asiantuntijatieto, jota oli sekä yhteisön ulkopuolisilla neuvontamattilaisilla että usein myös joillakin kylän asukkailla, ei korvannut kasvattajien omaa hiljaista tietoa, vaan täydensi sitä. Asiantuntijuus ei merkinnyt ehdotonta auktoriteettia; luonnontiedettä käytettiin hyväksi, mutta ei kritiikittömästi. Tämä on havaittavissa etenkin kuvauksissa eläinten sairauksien hoidosta ja jalostusvalintojen perusteista. Kaarlenkasken (2012, 232) aineistossa on kuvattu, miten karjanhoitokoulun käynyt naapurin emäntä käytti muitta mutkitta herättämässä keskellä yötä ja pyytämässä poikivan lehmän luo. Auttaminen oli itsestään selvää, eikä rahapalkan pyytäminen tullut kuuloonkaan. Jonkun kyläläisen hallussa oleva asiantuntijatieto oli siis tavallaan kaikkien kyläläisten tietoa, joka lisäsi muidenkin luottamusta omiin selviämismahdollisuuksiinsa, työhönsä ja elämäänsä.

Schuurmanin (2012, 66) mukaan eläimiä koskeva asiantuntijatieto ja maallikoiden hiljainen tieto polarisoituivat modernisaatioprosessin myötä, mutta ovat viime vuosikymmeninä jälleen lomittuneet; tämän lähentymisen on nähty liittyvän yleisempään ajattelun muutokseen, jonka mukaan tieteellinenkin tieto ei ole arvovapaata eikä kiistatonta, vaan jonkun tuottamaa, konstruoimaa. Kyyttöjen aikakaudella asiantuntijat auttoivat ja tukivat karjanhoidon

ongelmakohdissa, mutta perheen ja kylän oma tietotaito olivat ensisijaisia. Joissain suhteissa asiantuntijatietaa kuitenkin näytettiin soveltavan hyvinkin innokkaasti ja kenties kritiikittömästäkin: ennen kaikkea karjarodun vaihdoksen perusteet jäivät usein melko epämääräisiksi. Se, että uusia lehmärotuja alettiin markkinoida vaatimattomimmillekin savokarjalaisille pientiloille, voidaan ymmärtää Schuurmanin (2012, 67) sanoin ”yleisen ja kasvottoman” asiantuntijatiedon soveltamiseksi ympäristössä, jossa toiminta olisi kenties ollut kestävämpää perustuessaan ”käytännölliseen ja kontekstuaaliseen” paikalliseen tietoon. Tiedon siirtyminen ulkopuolisten asiantuntijoiden haltuun vähensi kyyttökertomusten mukaan ihmisten vaikutusmahdollisuuksia ja tätä kautta myös kestävyuden kokemusta. Tervo (2004, 135) mainitsee lapinlehmien hävittämisen aiheuttaneen samansuuntaisia tunteita pohjoisemmassa Suomessa.

6.3.4 Monimuotoisuus

Kyyttöajan karjatalous ruokki ja hyödynsi monimuotoisuutta lukuisin eri tavoin. Ekologinen kestävyys kytkeytyy tähän kiinteästi; savolainen maaseutu oli laajaperäisen maatalouden aikana pienipiirteistä ja monimuotoista. Kyytöt muokkasivat maisemaa muun muassa metsälaidunnuksen kautta: kevytrakenteiset eläimet olivat sopeutuneet kulkemaan metsissä ja muodostaneet sinne polkuverkostoja (N 13; M 17; N 18; N 23). Metsälaidunnus oli joskus kyläläisten yhteisesti järjestämää, joskus taas metsässä kulki aitoja, jotka erottivat naapurusten alueet toisistaan (M 15; M 19; N 36). Paikoin pienimmillä tiloilla syötettiin lehmille ”pihat ja pientareet” ruokamaiden puuttuessa (N 23). Tällaiset käytännöt loivat elinympäristöjä monille sellaisille kasveille ja eläimille, jotka myöhemmin intensiivisen maatalouden nousun myötä kävivät harvinaisiksi. Harvoja nykypäiviin saakka säilyneitä perinnebiotooppeja pyritään suojelemaan tietoisesti ja työhön myönnetään taloudellista tukea (ks. Karja 2007, 271). Monimuotoisuuden muodossa ilmenevä ekologinen kestävyys, joka oli kyyttöjen aikakaudella vahva, on siis jälleen noussut arvoonsa myös maatalouden ohjaustoimissa.

Pientilojen arjessa monimuotoisuuden vahvuudet eivät liittyneet niinkään ekologiseen ajatteluun kuin toimeentuloon. Monimuotoisuus loi tilan talouteen kestävyyttä: kun kaikkea ei tarvinnut panna yhden kortin varaan, monet pyrkimykset onnistuivat varmemmin. Keskittäminen on kiistämättömän tehokasta, mutta kyyttöajan laajaperäinen, hajautettu tuotantotapa takasi huonompinakin vuosina jonkinlaisen tuloksen. Kyyttöjen Savossa maaseudun monimuotoisuus oli tilojen sisäistä, ei tilojen välistä (ks. Hangasmaa 2011b, 63-

64). Maatilojen joukko koostui keskenään samankaltaisista, omavaraisuuteen nojaavista pientiloista, joilla kasvatettiin nautakarjan lisäksi monia muitakin eläimiä kotitarpeiksi. Huonoina karjavuosina muiden eläinten tuotteet auttoivat perheen ruokkimisessa. Naapuriapua ja kyläläisten välistä yhteistyötä toki harrastettiin, mutta jokaisella tilalla oli useimmiten jonkinlainen mahdollisuus selvittää omien kotieläintuotteidensa avulla talven yli. Tilan monimuotoisuutta lisäsi myös se, että kun maatila takasi ruuan pöytään, metsätaloudesta saatiin rahaa muita tarpeellisia hankintoja varten (N 18). Niukkuutta koettiin etenkin sotavuosina ja heti niiden jälkeen, mutta suoranaista nälästä kirjoittajat eivät kerro (M 19; N 22).

Metsästä oli perinteisesti saatu rahaa, navetasta ruokaa; metsätyön koneellistuminen tyrehdytti pientilojen tärkeän rahanlähteen. Maidolla oli ruvettava ansaitsemaan. Omavarainen maatila, jossa tulovirtojen monimuotoisuus auttoi tasoittamaan hyvien ja huonojen aikojen toimeentuloa, muuttui nyt osaksi ”maatalousteollista prosessia” (Siiskonen 1990, 66). Monimuotoisuus väheni; lisäksi muutos lienee ollut omiaan heikentämään oman elämän hallinnan tunnetta, kun esimerkiksi meijerit esittivät omia tiukkoja vaatimuksiaan maidon määrän ja laadun suhteen.

Kotieläinten geneettinen monimuotoisuus, jonka vaalimisesta nykyisin vastaa joukko valtiollisia ja kansainvälisiä instituutioita¹², lankesi omavaraisella maaseudulla ikään kuin luonnostaan. Paikallisella tasolla jokin sonni saattoi vaikuttaa kyyttökantaan vahvastikin, mutta koska kunkin sonnin verkosto oli maantieteellisesti pieni, monet sonnit pääsivät jatkamaan sukuaan. Kyyttöjen tehollinen populaatio – eläinten lisäyksessä käytettyjen vanhempien lukumäärä – oli valtakunnan mittakaavassa suuri (Lilja ym. 2009). Tässäkin suhteessa kyyttöaika oli kestävä: jos oman kylän sonnien jälkeläiset osoittautuivat jossain suhteessa huonoiksi, jatkossa voitiin hankkia naapurikylästä parempaa sukua. Alkuperäisrodun monimuotoisuutta pidetään edelleen säilyttämisen arvoisena asiana.

Yksi kirjoittajista kertoo, että kotitilalla oli ”aina ollut” suomenkarjaa, jonka ”valinta on ollut sattumaa”. Tällä tilalla pidettiin ”kaikenlaista suomenkarjaa”, siis itäsuomalaisten lisäksi länsi- ja pohjoissuomalaisia lehmiä. Muitakin rotuja oli hankittu heti sodan jälkeen, mutta erityisesti suomenkarja ”herätti ihailua” myös tilan ulkopuolisissa ihmisissä. Karjanpito loppui ”yksimielisellä ja helpottavalla päätöksellä” emännän tullessa eläkeikään, mutta kirjoittaja

¹² esim. MTT Suomessa; NordGen Pohjoismaissa; FAO maailmanlaajuisesti

näkisi mielellään suomenkarjan säilyvän myös tulevaisuudessa. ”Olisiko vaikka yksi suomalainen yhdessä karjassa liikaa vaadittu?” (N 14.)

6.3.5 Jatkuvuus

Jos yhteisöä, toimeentuloa, elämän hallintaa ja monimuotoisuutta ajatellaan ikään kuin sosiokulttuurisen kestävyuden poikittaisina tukirakenteina, jatkuvuus puolestaan merkitsee ajallista kestävyttä. Ylisukupolviseen jatkuvuuteen pyrkiminen on kyyttömuistoissa usein esiintyvä tausta-ajatus. ”Elämä jatkui sukupolvesta toiseen samoilla suvuilla ja tiloilla”, kiteyttää yksi muistelijosta. (N 18). Tilan lisäksi usein ensimmäiset lehmätkin oli peritty edelliseltä sukupolvelta, ja elämäntapana karjanhoito oli yhdistelmä kokemusta, tietoa ja tunteita. Myös Schuurmanin (2012, 146) aineistossa eläinten parissa toimimisen nähdään muodostavan tällaiset kokonaisvaltaiset puitteet elämälle. Ammattitaito opitaan tekemällä, kokemalla ja haistelemalla; ammattiin kasvaminen on todellisen osaamisen edellytys.

Myös kyyttökertomuksien perusteella jatkuvuustavoitteisiin liittyi esimerkiksi lasten toimiminen jo hyvin varhain navetassa ja laitumella lehmien hoitotöissä. Työnteko – erityisesti eläinten parissa työskentely – lujitti lapsen sidettä karjaan ja kotitilaan. Kun ammatti-identiteetti omaksuttiin jo primaarisosialisaation vaiheessa, siitä tuli yleensä hyvin luja. Lapset olivat ylpeitä oppiessaan lypsämistä ja muita ammatissa tarvittavia taitoja. (Silvasti 2001, 100; Kaarlenkaski 2012, 207, 211.) Jatkuvuutta edusti myös monien sukupolvien aikana kehittynyt taito nimenomaan itäsuomalaisten lehmien ”lukemiseen” ja hoitoon. Sopeutuminen uusien rotujen erilaisiin vaatimuksiin oli joskus haasteellista (M 3).

Toistuvuus ja jatkuvuus kuuluivat luontaisesti karjatalouteen. Päivärytmi ruokintoihin ja lypsyineen oli vakiintunut; lehmätkin tiesivät kellontarkasti, milloin oli aika tulla metsästä kotiin lypsylle (M 19). Heinänteko ja muut vuodenaikaistyöt seurasivat toisiaan vääjäämättömästi. Lehmien keväinen välienselvittely laitumelle päästessä oli sekin vuosittain toistuva rituaali – voittajasta tuli kellokas, jota muut lehmät kuuliaisesti seurasivat (N 2, N 8). Joka vuosi lehmät poikivat; karjaa lisättiin omista vasikoista, jolloin eläinten sukupolviketju sai vuosittain uuden lenkin (N 7). Tilan elämä pyöri tutun ja turvallisen syklin rytmittämänä; ihmiset (ja kertomusten perusteella myös kyytöt!) tiesivät tehtävänsä tässä kokonaisuudessa. Kyyttöjen aikakauden päätyttyä sykli rikkoutui. Jatkuvuus, joka oli ollut kestävyuden kokemuksen kantavana voimana, oli mennyttä.

6.4 Miten kyyttöjen käy?

Kyyttö oli savolaisella pientilalla elämän keskiössä. Se saatiin perintönä synnyinkodista, jatkoi olemassaolnaan sukupolvesta toiseen vasikoiden muodossa, oli ystävä ja työtoveri, tarjosi perheelle toimeentulon. Tilanne kuitenkin muuttui 1960-luvun murrosten myötä. Kuten monet muistelijat kirjoittavat, itäsuomenkarja ajautui rakennemuutoksen yhteydessä todelliseen aallonpohjaan. Muutamana vuosikymmenen ajan tilannetta on pyritty korjaamaan määrätietoisesti; kyyttö on vielä nykyisinkin uhanalainen, mutta yksilömäärä on lisääntymässä. Itäsuomenkarjan arvo ei ole nykyisin ainakaan valtavirran maataloustuotannossa taloudellinen; merkittävämpänä vahvuutena nähdään karjan geneettinen monimuotoisuus sekä kulttuuriset ja historialliset arvot.

Maatiaiseläimiin liittyy monenlaista ekologista kestävyyttä. Niiden geneettinen vaihtelu ja samalla sopeutumiskyky on suuri; laiduntaessaan ne synnyttävät monimuotoisia maisemia myös sellaisille alueille, joita tuottoisimmat rodut eivät pysty hyödyntämään. Maatiaisrotujen sosiaalinen kestävyys liittyy muun muassa ihmisen ja sympaattisen maatiaiseläimen välille muodostuvaan suhteeseen sekä marginaalisten maatalousalueiden elinvoimaisuuden ylläpitämiseen. Kulttuurinen kestävyys näyttäytyy alkuperäisrotujen kohdalla jatkuvuutena: kauniit maatiaiseläimet kantavat mukanaan alueensa kulttuuriperintöä, paikallista tietotaitoa ja kotiseutuidentiteettiä. (Soini 2007, 31-38.)

Kyyttöjen lisäksi rakennemuutos hävitti pientilojen maaseudun – suhteellisesti köyhän ja kehittymättömän, mutta aikanaan monella tapaa sosiokulttuurisesti kestävä. Kyyttöjen Savo ei saada takaisin, mutta jotkut sen elementit, kuten monimuotoinen, laajaperäinen tuotanto ja paikallisiin oloihin soveltuvien kotieläinrotujen suosiminen, voisivat osoittautua vahvoiksi nykyaikanakin. Tunne jatkuvuudesta kuljetti poikittaisen kestävyuden elementit menneisyydestä tuleville polville ja loi luottamusta elämään; tällainen tunne on varmasti tavoittelemisen arvoinen myös nyky-Suomessa.

Ilmaston lämpenemisen ja monien muiden globaalien uhkatekijöiden seurauksia on vaikea arvioida, ja yhä useammin on alettu puhua esimerkiksi ilmastonmuutokseen sopeutumisesta sen torjumisen sijaan (ks. esim. MMM 2012). Tähän liittyen olisikin mielenkiintoista pohtia

laajemmin sitä, millainen sosiaalisesti, kulttuurisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä maaseutu voisi syntyä – kenties maamme syrjäisempiinkin kolkkiin – vaikkapa vaatimattomien maataiseläinten ja -kasvien, hajautetun ruuan-, lämmön- ja energiantuotannon, kylien kehittämisen, omaan asuinpaikkaan perustuvan monimuotoisen toimeentulon sekä tehokkaiden tietoliikenneyhteyksien yhdistelmän avulla.

Ihmisen ja eläimen suhde on monitahoinen ja kaupungistuneesta elämäntavastamme huolimatta edelleen ilmeisen merkittävä hyvinvointitekijä. Kotieläimiä kohtaan ennen tunnettu kiintymys on nykyisin jakautunut yhtäältä etäisempään tuotantoeläinsuhteeseen, toisaalta lemmikkien hellimiseen. (ks. Laatu 2012.) Eläinten merkitys yhteiskunnassamme ei ole vähentynyt; se on vain muuttanut muotoaan. Suomessa elää tällä hetkellä lähes miljoona nautaa (Matilda 2012). On syytä tarkastella jatkossakin sitä, millainen näiden eläinten rooli yhteiskunnassamme on ja miten se ajan mittaan kehittyy.

Kaarlenkaski (2012, 257) on havainnut, miten lehmän olemus nähdään tietyllä tapaa pysyvänä maailman muutosten keskellä. Muuttumattomuuden ihanne jää, vaikka todellisuus ympärillä mullistuisi (mts., 322). Kyyttöjen kohdalla fyysinen pysyvyys ei ollut vain ihanne, vaan karua todellisuutta: pienet ja vähätuottoiset lehmät eivät kyenneet muuttumaan uusia tarpeita vastaaviksi. Itäsuomenkarja sai väistyä muiden rotujen tieltä, ja navetoihin muutti kyyttöjen jälkeen hyvin erilaisia lehmiä, joiden aika pientiloilla jäi kuitenkin usein lyhyeksi välivaiheeksi ennen lopullista luopumista karjanhoidosta. Monet pientiloilla eläneet ihmiset joutuivat jättämään maaseudun kokonaan; niille harvoille, jotka jäivät, karjataloudesta tuli entistä vahvemmin ammatti, navetasta työpaikka. Muuttumattomuus koitui kyyttöjen kohtaloksi, mutta muistot ihmisen kokoisesta lehmästä – ja elämästä – jäivät kytemään lämpiminä hoitajan mielessä.

”Mukavia, ihania muistoja ajalta, jolloin ei ollut kiire. Ja koti oli turvallinen ja rakas.” (N 43)

LÄHTEET

Aakkula, Jyrki & Jokinen, Pekka & Lankoski, Leena & Nokkala, Marko (2002). *Maatalous, tietoyhteiskunta ja kestävä kehitys*. MTT:n selvityksiä 19. <<http://www.mtt.fi/mtts/pdf/mtts19.pdf>> Haettu 20.2.2012.

Alasuutari, Pertti (2007). *Laadullinen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.

Alila, Antti & Gröhn, Kari & Keso, Ilari & Volk, Raija (2011). *Sosiaalisen kestävyyskäsitteen ja mallintaminen*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. <http://www.stm.fi/julkaisut/raportteja-ja-tyoryhmamuistioita/nayta/_julkaisu/1557082#fi> Haettu 19.12.2011.

Arluke, Arnold (2002). A Sociology of Sociological Animal Studies. *Society & Animals* Vol. 10 No. 4, 369-374. <http://www.animalsandsociety.org/assets/library/474_s1046.pdf> Luettu 16.3.2012.

Arluke, Arnold & Sanders, Clinton (1996). *Regarding Animals*. Philadelphia: Temple University Press.

Best, Steve & Nocella, Anthony J. & Kahn, Richard & Gigliotti, Carol & Kemmerer, Lisa (2007). Introducing Critical Animal Studies. *Journal for Critical Animal Studies*, Volume V, Issue I. <<http://www.criticalanimalstudies.org/wp-content/uploads/2009/09/Introducing-Critical-Animal-Studies-2007.pdf>> Luettu 16.3.2012.

Borrini, G. & Buchan, D. (toim.) (1997a). *Beyond Fences: Seeking Social Sustainability in Conservation*. Vol. 1. Gland: IUCN.

Borrini, G. & Buchan, D. (toim.) (1997b). *Beyond Fences: Seeking Social Sustainability in Conservation*. Vol. 2. Gland: IUCN.

Dickens, Peter (1996). *Reconstructing Nature*. London: Routledge.

Eisto, Ilkka (2009). *Kylläpä kestää. Paikallisesti kestävä kehitys ja ympäristölähtöisen kehittämistoiminnan suhde harvaanasutulla maaseudulla*. Joensuun yliopistopaino, Joensuu. <http://joypub.joensuu.fi/publications/dissertations/eisto_kyllapa/eisto.pdf> Luettu 20.9.2011.

Franklin, Adrian (1999). *Animals and Modern Cultures. A sociology of human-animal relations in modernity*. London: Sage.

Granberg, Leo (2004a). Maatalouden tulojärjestelmän synty. Teoksessa Pirjo Markkola (toim.): *Suomen maatalouden historia III. Suurten muutosten aika*. Helsinki: SKS, 91-140.

Granberg, Leo (2004b). Tuotannon kasvun vuosikymmenet. Teoksessa Pirjo Markkola (toim.): *Suomen maatalouden historia III. Suurten muutosten aika*. Helsinki: SKS, 141-186.

Haapala, Pertti (2004). Väki vähenee – maatalousyhteiskunnan hidas häviö 1950-2000. Teoksessa Pirjo Markkola (toim.): *Suomen maatalouden historia III. Suurten muutosten aika*. Helsinki: SKS, 233-254.

Haavisto, Päivi (2008). *Viljelykasvien ja kotieläinten perimän säilyttämiselle on kolme hyvää syytä: menneisyys, nykypäivä ja tulevaisuus*. MTT Geenivarat. <<https://portal.mtt.fi/portal/page/portal/www/Tietopaketti/Monimuotoisuus/Geenivarat>> Luettu 18.11.2011.

Hangasmaa, Leena (2011a). EU-suomalaisen maanviljelyn kulttuurinen kestävyys – viljelijöiden jatkuvuuden luomisen strategiat perinteestä moderniin. Tiivistelmä tutkimuksen tuloksista. Jyväskylän yliopisto, etnologian laitos. <<https://www.jyu.fi/ytk/laitokset/yfi/oppiaineet/kup/tutkimus/kulkema/leena%20hangasmaa>> Haettu 4.1.2011.

Hangasmaa, Leena (2011b). Maanviljelyn kulttuurinen kestävyys – määrittelyn ja mittaamisen haasteita. *Maaseudun Uusi Aika* 1/2011, 61-70.

Helsingin kaupungin taidemuseo (2001). Miina Äkkijyrkkä: *Peltilehmät*.
<<http://www.taidemuseo.fi/suomi/veisto/veistossivu.html?id=371&sortby=statue>> Luettu 17.2.2012.

Hiemstra, S. J. & de Haas, Y. & Mäki-Tanila, A., & Gandini, G. (2010). Local cattle breeds in Europe. Wageningen Academic Publishers, The Netherlands.
<<http://www.regionalcattlebreeds.eu/publications/publications.html>> Luettu 9.10.2011.

Huttunen, Suvi (2009). Sosiaalinen kestävyys suomalaisten maatilojen bioenergian tuotannossa. *Maaseudun Uusi Aika* 3/2009, 20-33.

Jokinen, Pekka (2005). Sosiaalinen kestävyys ja ympäristöpolitiikka maaseudun kehityksessä. *Maaseudun Uusi Aika* 2/2009, 46-52.

Jokipaltio, Johanna (toim.) (2007). *Ei auta sano nauta*. Helsinki: Maahenki.

Kaarlenkaski, Taija (2008). Kertomuskategoriat ja lehmän representaatiot kirjoituskilpailuteksteissä. *Elore* vol. 15, 2/2008. <http://www.elore.fi/arkisto/2_08/kaa2_08.pdf> Haettu 10.3.2011.

Kaarlenkaski, Taija (2012). *Kertomuksia lehmästä. Tutkimus ihmisen ja kotieläimen kulttuurisen suhteen rakentumisesta*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.

Karisto, Antti & Takala, Pentti & Haapola, Ilkka (1988). *Elintaso, elämäntapa, sosiaalipolitiikka – suomalaisen yhteiskunnan muutoksesta*. Juva: WSOY.

Karja, Miia (2007). Maatiaiseläinten säilyttämisen ohjauskeinot. Teoksessa Miia Karja & Taina Lilja (toim.): *Alkuperäisrotujen säilyttämisen taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset lähtökohdat*. Jokioinen: MTT, 269-276.

Kates, Robert W. (2011). *What kind of a science is sustainability science?* PNAS December 6, 2011 vol. 108 no. 49, 19449-19450. <<http://www.pnas.org/content/108/49/19449.full.pdf>> Luettu 18.1.2011.

Kinsella, William J. (2002). Problematizing the Distinction between Expert and Lay Knowledge. *New Jersey Journal of Communication*, 10(2), 191-207.
<http://ncsu.academia.edu/WilliamKinsella/Papers/248508/Problematizing_the_Distinction_Between_Expert_and_Lay_Knowledge> Haettu 31.1.2012.

Korhonen, Kaisa (2006). *The Rocky Road of Social Sustainability*. University of Helsinki.
<ethesis.helsinki.fi/julkaisut/val/sospo/vk/korhonen/therocky.pdf> Haettu 11.1.2012.

Kruse, Corwin R. (2002). Social Animals: Animal Studies and Sociology. *Society & Animals* Vol. 10 No. 4, 375-379. <http://www.animalsandsociety.org/assets/library/475_s1047.pdf> Luettu 16.3.2012.

Kuisma, Juha (toim.) (2005). *Meidän lehmät*. Helsinki: Maahenki.

Kumpulainen, Mikko (2004). Maanviljelyn luontosuhde ja jatkuvuus. Teoksessa Juha Nirrko & Kari Mikko Vesala (toim.): *Kirjoituksia maan sydämetä. Tutkimusnäkökulmia maanviljelijöiden kilpakeruuaineistoon*. Helsinki: SKS, 109-131.

Kupsala, Saara (2007). Maatalouseläinten ambivalentti asema. *Maaseudun Uusi Aika* 2/2007, 19-34.

Laatu, Markku (2012). Lemmikkieläimet hyvinvoinnin ja sosiaalisen turvan tuottajina. Teoksessa Tuula Helne & Tiina Silvasti (toim.): *Yhteyksien kirja. Etappeja poluilla ekososiaaliseen yhteiskuntaan*. Kela: Helsinki (tulossa marraskuu 2012).

Layder, Derek (1998a-g). *Sociological Practice. The Links between Theory and Research.* SAGE Research Methods Online. <<http://srmo.sagepub.com/view/sociological-practice/n1.xml?row=0&rskey=n4pt8y>> Haettu 31.10.2011.

Lilja, Taina (2011). Maataislehmillä on monimuotoinen merkitys. *Eläingeenivarat* 2011, 22-23.

Lilja, Taina & Soini, Katriina & Mäki-Tanila, Asko (2009). Eastern Finncattle. *Nauta* 5/09, 1-4. <<http://www.regionalcattlebreeds.eu/wp/documents/WP1-Breedcase-NautaEasternFinncattle.pdf>> Haettu 21.2.2012.

Lönngren, Tea & Tupasela, Tuomo & Alatosava, Tapani & Kantanen, Juha (2011). Alkuperäiskarjoiden maidot täynnä positiivisia ominaisuuksia. *Kehittyvä Elintarvike* 22, 1/11, 48-49. <<http://kehittyvaelintarvike.fi/lehdet/2011/1.pdf>> Haettu 2.10.2012.

Marimekko (2012). *Suunnittelijat: Miina Äkkijyrkkä.* <<http://www.marimekko.fi/tutustu-meihin/suunnittelijat/miina-akkijyrkka>> Luettu 17.2.2012.

Matilda (2012). Maataloustilastot. *Kotieläinten lukumäärä.* <<http://www.maataloustilastot.fi/kotielainten-lukumaara>> Luettu 7.11.2012.

McFarlane, Craig (2010). *What's So Critical About Critical Animal Studies?* Esitys Animals and Animality Across the Humanities and Social Sciences -konferenssissa. Queen's University, Kingston, 26.6.2010. <<http://www.theoria.ca/theoria/archives/2010/06/whats-so-critical-about-critical-animal-studies.html>> Luettu 16.3.2012.

Moisio, Pasi (2006). Suhteellinen köyhyys Suomessa. *Yhteiskuntapolitiikka* 71 (2006):6, 639-645.

Moisio, Sirpa (2002). Lypsyn apuvälineet. *Maito ja Me* 20.11.2002. <http://ammattilaiset.valio.fi/maitojame/laatuterveys_02/apuvälineet.htm> Luettu 15.8.2012.

MMM (2010). *Suomen maaseudun kehittämisstrategia 2007-2013.* Maa- ja metsätalousministeriö. <http://www.mmm.fi/attachments/maaseutu/maaseudunkehittamisohjelmat/ohjelmatkaudelle20072013/5us7ImASu/strategia_12112010.pdf> Haettu 16.2.2012.

MMM (2012). *Ilmastomuutoksen kansallinen sopeutumisstrategia.* Maa- ja metsätalousministeriö. <http://www.mmm.fi/fi/index/etusivu/ilmastonmuutos_energia/ilmanstonmuutos_sopeutminen.html> Luettu 7.11.2012.

MTT (2008a). *Eläimet tallessa vankiloissa.* MTT Tietopaketit. Monimuotoisuus. <<https://portal.mtt.fi/portal/page/portal/www/Tietopaketit/Monimuotoisuus/Geenivarat/Arviointi%20ja%20%E4ilytt%E4minen/El%E4imet%20tallessa%20vankiloissa>> Luettu 18.11.2011.

MTT (2008b). *Itäsuomenkarja.* MTT Tietopaketit. Säilytysohjelmat eri roduilla. <<https://portal.mtt.fi/portal/page/portal/www/Tietopaketit/Eläingeenivarat/sailytysohjelmateriroduilla/itasuomenkarja>> Luettu 18.1.2012.

MTT (2009). *Geenivarojen kestävä käyttö.* <<https://portal.mtt.fi/portal/page/portal/mtt/kestavatuotanto/geenivarojenkestavakaytto>> Luettu 20.2.2012.

MTT (2011). *Hankkeen tiedot: Suomen lehmä -brändi.* <https://portal.mtt.fi/portal/page/portal/mtt/mtt/tutkimus/hankehaku/Hankkeentiedot?p_kielikoodi=FI&p_hanke_seqno=432133> Luettu 18.1.2012.

Myllylä, Lauri (1991). *Suomenkarja maan alkuperäinen karjarotu.* Suomenkarjan jalostussäätiö.

Niemelä, Jari (2004). Hevosista traktoreihin - lannasta väkilannoitteisiin. Teoksessa Pirjo Markkola (toim.): *Suomen maatalouden historia III. Suurten muutosten aika.* Helsinki: SKS, 187-229.

Nirkko, Juha & Vesala, Kari Mikko (toim.) (2004). *Kirjoituksia maan sydämeltä. Tutkimusnäkökulmia maanviljelijöiden kilpakeruuaineistoon.* Helsinki: SKS.

NordGen (2011). *Suomen kansallinen eläingenivaraojelman.* NordGen Kotieläimet. <<http://www.nordgen.org/index.php/fin/content/view/full/1869>> Luettu 18.11.2011.

Paloheimo, Heikki & Wiberg, Matti (1997). *Politiikan perusteet.* Helsinki: WSOY.

Pohjola, Anneli & Särkelä, Riitta (toim.) (2011). *Sosiaalisesti kestävä kehitys.* Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.

Raatikainen, Riitta (2010). Suomen lehmä -muistipankki. *Savon Sanomat* -lehden verkkosivu. Luettu 21.2.2012. - Muistipankki poistettu verkkosivulta; kirjoitukset Savon Sanomien arkistossa.

Raatikainen, Riitta (2011). Kyyttömuistot piirtävät ihmisen ja elinkeinon historiaa. *Eläingenivarat* 2011, 14-16.

Ratamäki, Outi (2007). Amerikkalaistako eläintutkimusta? *Maaseudun Uusi Aika* 2/2007, 76-79.

Ratamäki, Outi (2010). Kohtaammeko kalassa eläimen? Teoksessa Eila Seppänen, Päivi Eskelinen, Ville Vähä & Juha Hiedanpää (toim.): *Vapaa-ajankalastustutkimuksen tulevaisuuden haasteet.* Helsinki: Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, 9-10.

Ratamäki, Outi & Tynkkynen, Sonja (2006). Eläinpolitiikka, mitä se voi olla? *Alue ja ympäristö* 35:1, 14-24.

Sarmela, Matti (2002). Meritokratian eläinkuvia. Teoksessa Henni Ilomäki & Outi Lauhakangas (toim.): *Eläin ihmisen mielenmaisemassa.* Helsinki: SKS, 174-192.

Savolainen, Ulla (2007). *Alkuperäisrotujen kasvattaminen.* Maatalouden ympäristötuen erityistuet. MMM / Maaseutuvirasto. <http://www.mavi.fi/attachments/mavi/ymparistotuki/5FyETeQNq/alkuperaisrotut_2007.pdf> Luettu 18.11.2011.

Schuurman, Nora (2012). *Hevoset hevosina. Eläimen ja sen hyvinvoinnin tulkinta.* Joensuu: Itä-Suomen yliopisto. <http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-0665-6/urn_isbn_978-952-61-0665-6.pdf> Haettu 10.10.2012.

Siiskonen, Pirjo (1990). *Emännän ja isännän roolin muutos maatalouden uudenaikaistuksessa.* Mikkeli: Helsingin yliopisto, Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus.

Silvasti, Tiina (2001). *Talonpojan elämä. Tutkimus elämäntapaa jäsentävistä kulttuurisista malleista.* Helsinki: SKS.

Silvasti, Tiina (2003). Kestävä kehitys – ympäristön, talouden ja sosiaalisen tasapaino. Teoksessa Tuula Helne & Raija Julkunen & Jouko Kajanoja & Sini Laitinen-Kuikka & Tiina Silvasti & Jussi Simpura: *Sosiaalinen politiikka.* Helsinki: WSOY.

Silvasti, Tiina (2004). Talonpoikainen elämäntapa ja kolme kulttuurista mallia. Teoksessa Juha Nirkko & Kari Mikko Vesala (toim.): *Kirjoituksia maan sydämeltä. Tutkimusnäkökulmia maanviljelijöiden kilpakeruuaineistoon.* Helsinki: SKS, 31-51.

Sireni, Maarit (2004). Siinä sivussa syntyivät lapset. Teoksessa Juha Nirkko & Kari Mikko Vesala (toim.): *Kirjoituksia maan sydämeltä. Tutkimusnäkökulmia maanviljelijöiden kilpakeruuaineistoon.* Helsinki: SKS, 53-78.

Soini, Katriina (2007). Maatiaiseläinten monet arvot. Teoksessa Miia Karja & Taina Lilja (toim.): *Alkuperäisrotujen säilyttämisen taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset lähtökohdat.* Jokioinen: MTT, 17-40.

Soini, Katriina & Partanen, Ulla (2009). The Golden Stock. Teoksessa Leo Granberg & Juha Kantanen & Katriina Soini (toim.): *Sakha Ynaga. Cattle of the Yakuts*. Helsinki: Finnish Academy of Science and Letters, 169-188.

Soini, Katriina & Kangas, Anita (2010). *Kulttuurinen kestävyys maaseudulla - tutkijakoulutusohjelma (2007-2010). Yhteenveto tuloksista*. Suomen Kulttuurirahasto, Jyväskylän yliopisto, Itä-Suomen yliopisto.
<<https://www.jyu.fi/ytk/laitokset/yfi/oppiaineet/kup/tutkimus/kulkema/Loppuraportti>> Luettu 17.2.2012.

Talvitie, Heli (toim.) (2010). *Luovien vastakohtaisuuksien maaseutu. Maaseudun kulttuuriohjelma 2010-2014*. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä.
<http://www.maaseutupolitiikka.fi/julkaisut/julkaisusarja/vuoden_2010_julkaisut/3_2010_luovien_vastakohtaisuuksien_maaseutu_-_maaseudun_kulttuuriohjelma_2010-2014> Luettu 18.11.2011.

Tervo, Mirja (2004). *Lehmä*. Jyväskylä: Gummerus.

THL/Stakes (2008). *Sosiaalisesti kestävä kehitys*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
<info.stakes.fi/ssd/FI/index.htm> Luettu 18.11.2011.

Thompson, Paul B. (1995). *Spirit of the Soil: Agriculture & Environmental Ethics*. Routledge, Florence (KY).
<<http://site.ebrary.com/lib/jyvaskyla/docDetail.action?docID=2003070>> Luettu 6.9.2011.

Tuomivaara, Salla (2003). *Eläimet muuttuvassa yhteiskunnassa - Johdatus ihmisten ja eläinten välisten suhteiden sosiologiaan*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos.
<tutkielmat.uta.fi/pdf/gradu00266.pdf> Haettu 2.5.2007.

Ukkonen, Arja (2009). Kyyttö palaa suomalaismaisemaan. *Tammenlastuja* 2/2009. Suomen Kulttuurirahasto.
<<http://www.skr.fi/default.asp?docId=17826>> Luettu 20.2.2012.

UN Documents (1987). Our Common Future. <<http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>> Haettu 22.2.2012.

Vihinen, Hilikka (2004a). Maatilatalouden rakennemuutos. Teoksessa Pirjo Markkola (toim.): *Suomen maatalouden historia III. Suurten muutosten aika*. Helsinki: SKS, 255-288.

Vihinen, Hilikka (2004b). Maatalous politiikkana EU-maassa. Teoksessa Juha Nirikko & Kari Mikko Vesala (toim.): *Kirjoituksia maan sydämeltä. Tutkimusnäkökulmia maanviljelijöiden kilpakeruuaineistoon*. Helsinki: SKS.

Wilkie, Rhoda (2005). Sentient commodities and productive paradoxes: the ambiguous nature of human-livestock relations in Northeast Scotland. *Journal of Rural Studies* 21 (2005), 213-230.

Wilkie, Rhoda (2010). *Livestock/Deadstock: working with farm animals from birth to slaughter*. Philadelphia: Temple University Press.

Wollenberg, Eva & Colfer, Carol (1997). Social Sustainability. Teoksessa Grazia Borrini-Feyerabend (toim.): *Beyond Fences: Seeking Social Sustainability in Conservation. Vol.2*. Gland: IUCN, 115-117.

YLE (2008). *Melko kallista paskaa*. Antti Tuomikosken dokumenttielokuva.
<http://ohjelmat.yle.fi/dokumenttiprojekti/ohjelmisto/melko_kallista_paskaa> Luettu 20.2.2012.